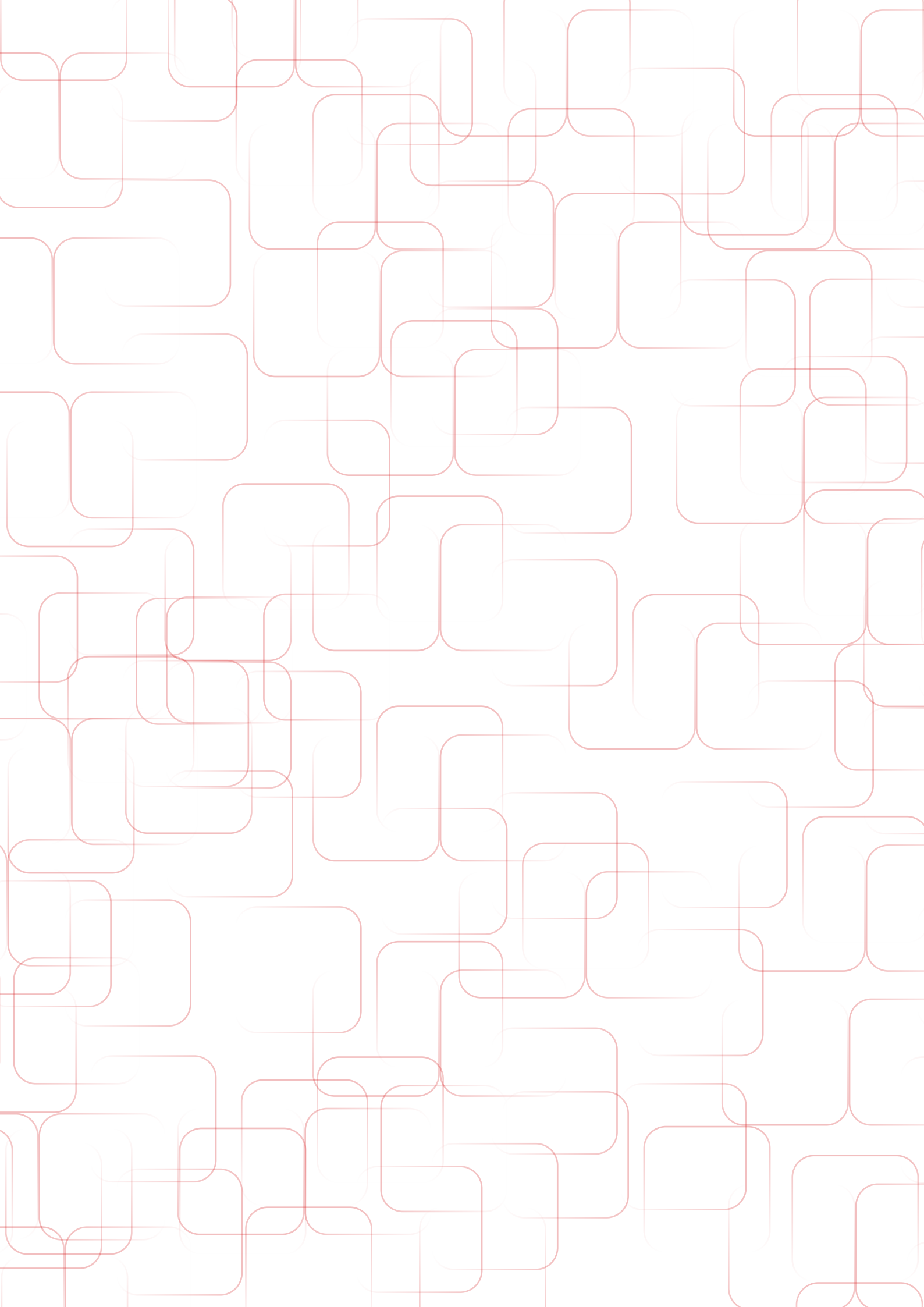
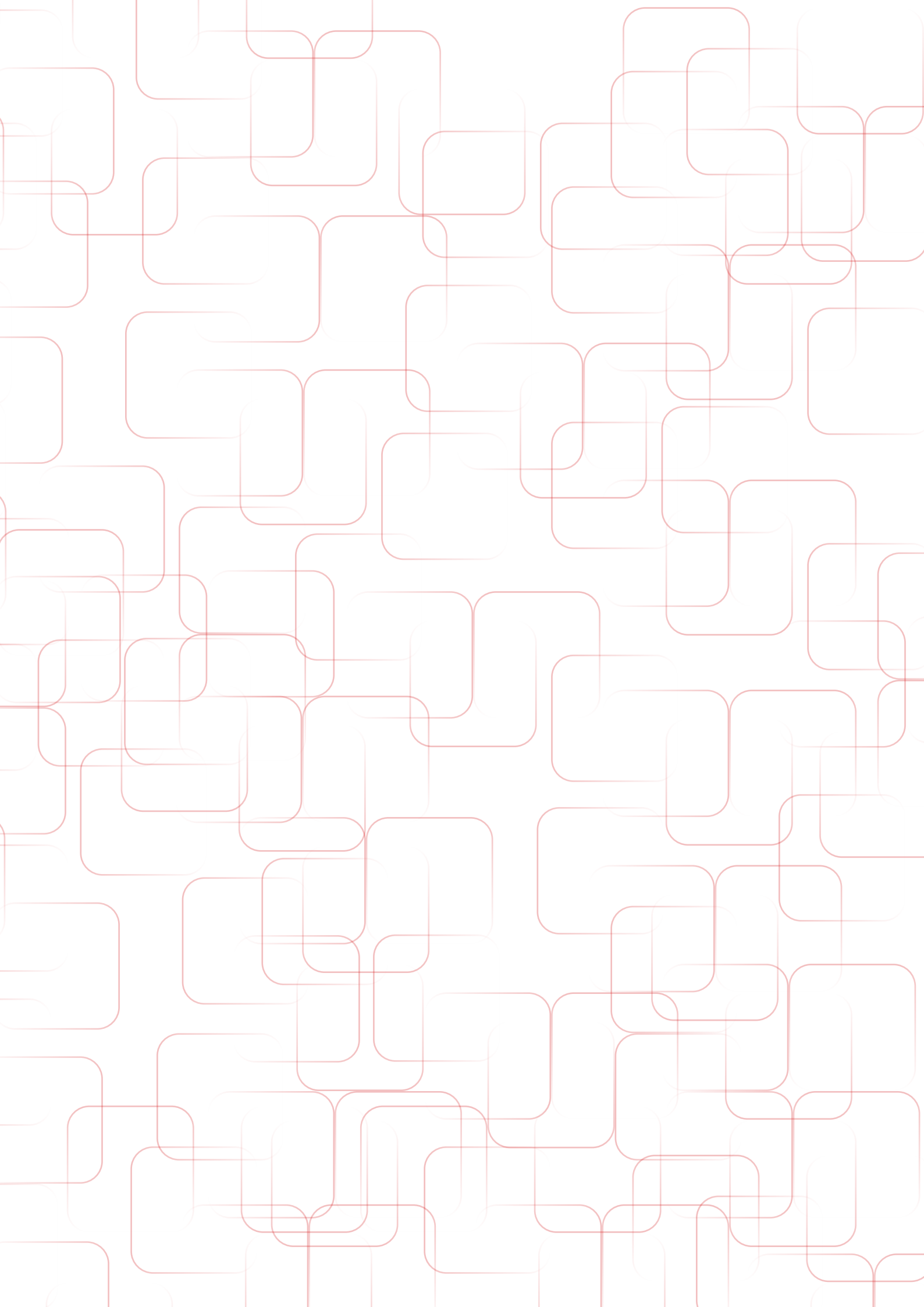

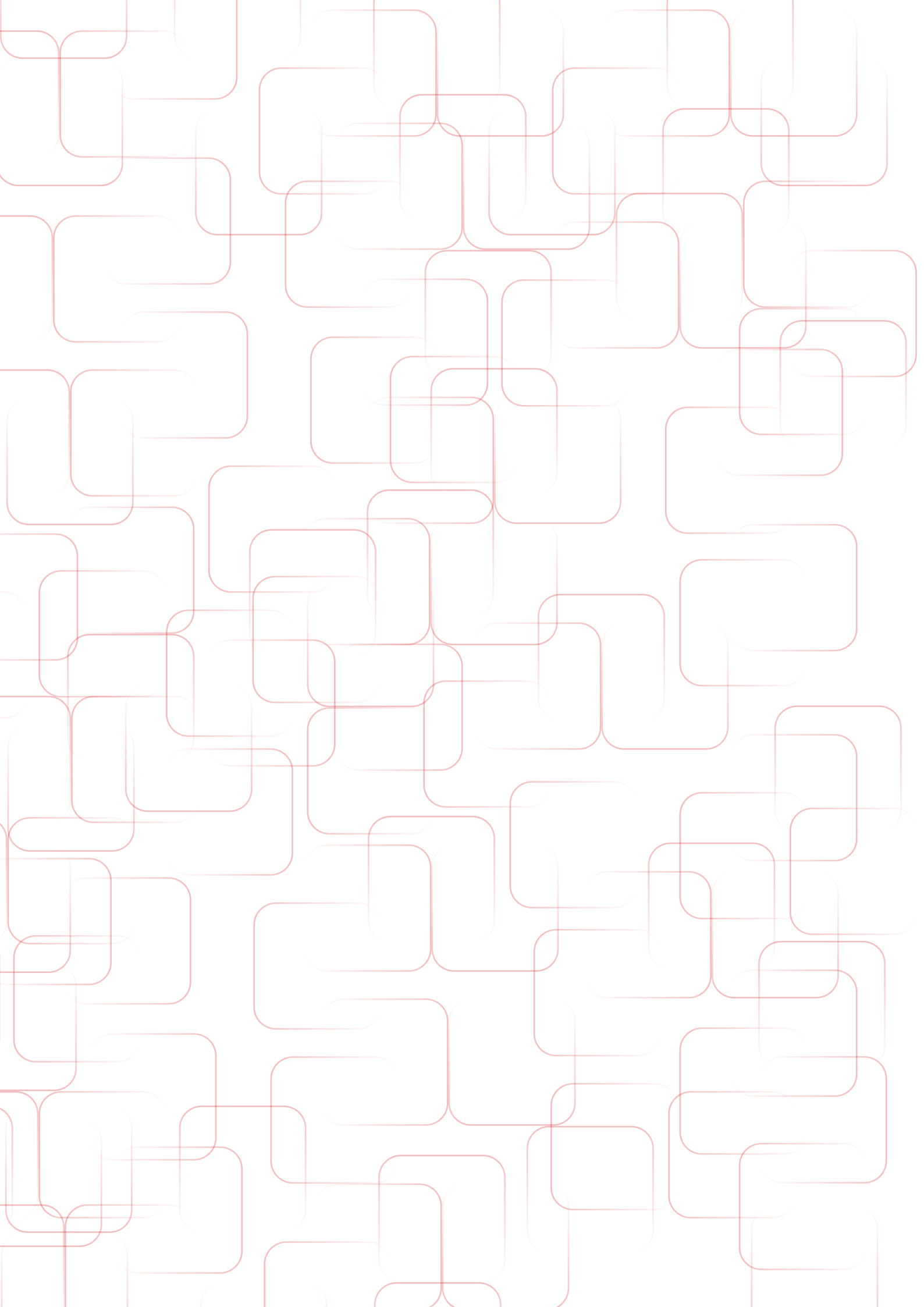
Dijital Çağda Ailenin Dönüşümü

Yeni Nesil Bağlar ve Dinamikler

Dijital Çağda Ailenin Dönüşümü

Yeni Nesil Bağlar ve Dinamikler

Hatice Ferhan ODABAŞI | Nursen TEKGÖZ | Rumeysa HAFIZOĞLU | Selçuk AYDIN

COPYRIGHT © 2024

Bu yayının tüm hakları Enstitü Sosyale aittir. Enstitü Sosyalin izni olmaksızın yayının tümünün veya bir kısmının elektronik veya mekanik (fotokopi, kayıt ve bilgi depolama vd.) yollarla basımı, yayımı, çoğaltılması veya dağıtımı yapılamaz. Kaynak göstermek suretiyle alıntı yapılabilir.

Enstitü Sosyal Yayınları: Araştırma Raporu No. 2
4. Baskı: Haziran 2025

Burhaniye Mah. Hacı Reşit Paşa Sok. No:18 Üsküdar, İstanbul/TÜRKİYE
Tel: 0216 422 00 22 | <https://www.enstitusosyal.org> | info@enstitusosyal.org

ÖN SÖZ

Dijital devrim olarak adlandırabileceğimiz yeni bir değişim dalgası ile yüz yüzeyiz. Bugünün gençleri ve çocukları, ebeveynlerinden oldukça farklı tekno değerler sistemi ile yetişiyor. Bugün ortalama bir çocuk 6 yaşına geldiğinde dijital teknolojiye büyük oranda hâkim hale geliyor. Dijital çağda büyüyen gençlerin iletişim alışkanlıkları önceki nesillere göre radikal farklılık gösteriyor. Zira iletişimin doğası, kapsamı ve işleyişi kaotik bir şekilde değişiyor. Bu bakımdan teknoloji, daha önce hiç olmadığı kadar, aynı anda insanlığı hem birleştirici hem ayrıştırıcı bir işlev görüyor.

Teknolojiyle kurduğumuz ilişkiyi ve onun neticesi olan sosyal değişimi anlaşılır, görünür ve yönetilebilir kılmak için dijital araçların kullanımına yönelik bir sorgulamaya girmemiz gerektiği açık. Elinizdeki bu çalışma da aile ile teknoloji ilişkisini merkeze alıyor ve özellikle ebeveyn ve çocuklar arasındaki dijitalleşme deneyimlerini anlamayı, farklılaşan ve ortaklaşan dinamikleri analiz etmeyi amaçlıyor. Bilgi iletişim teknolojilerinin aile içi ilişkilere nasıl yansıdığına dair bir farkındalık kazanmak ve bu farkındalığı bilgiye dönüştürmek amacıyla iki yılda bir tekrarlanması planlanan bu boylamsal çalışmada, ailenin bu dönüşüm sürecindeki deneyimleri, derinlemesine mülakatlar yoluyla anlaşılmaya çalışılıyor.

Araştırma kapsamında konuyla ilgili farklı sosyal sınıflardan ailelerle saha araştırması yapıldıktan sonra farklı meslek gruplarından uzmanlarla bir araya gelinerek odak grup toplantısı ve çalıştayda konunun pratik boyutu bütünlüklü olarak ele alındı.

Araştırmada jenerasyonlar arasındaki dijital yetkinlik, iletişim ve tutum farklılıklarına dikkat çekiliyor. Ailenin değer ve normlarının, işlevlerinin ve işleyiş biçiminin de dönüşüme uğradığına işaret ediliyor. Bununla birlikte teknofobik bir tutuma yol açmadan ve korku ortamını tetiklemeden, teknolojinin nesnesi değil, öznesi olduğumuz hatırlatılıyor.

Raporda emeği geçen kıymetli araştırmacılarımıza, odak grup ve çalıştay aşamasında deneyimlerini bizlerle cömertçe paylaşan uzman katılımcılarımıza ve nihayet mülakatlar için bizleri evlerinde ağırlayan ve sorularımıza samimiyetle cevap veren çocuklar, gençler ve ebeveynlere şükranlarımızı sunarız. Bu araştırmanın Türkiye'ye özgün kavram, teori ve alan yazını oluşturulmasında değer katan bir çalışma olmasını dileriz.

Saygılarımla

İpek Coşkun Armağan

Enstitü Sosyal Genel Koordinatörü

YÖNETİCİ ÖZETİ

Son yıllarda, bilgi iletişim teknolojileri ailenin yapısını önemli ölçüde etkileyen, özellikle aile içi ilişki dinamiklerini zorlayan ve sınavan bir unsur hâline gelmiştir. Elinizdeki bu çalışma, bilgi iletişim teknolojilerinin kullanımına bağlı olarak gelişen dijitalleşmenin aile içi ilişkiler üzerindeki etkisini araştırmak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu sayede, dijitalleşmenin aile içi ilişkilerdeki değişimleri ve bu değişimlerin aile bireyleri arasındaki iletişim, bağlılık ve çatışma dinamikleri üzerindeki etkilerini analiz etmektedir.

Araştırma kapsamında, ilgili alan yazını taranmış, farklı ülkelerden uygulamalar incelenmiş, alandaki güncel tartışmaların izi sürülmüştür. Yapılan saha araştırması kapsamında, İstanbul’da 11 ilçede, 16 aileden 48 kişi ile derinlemesine mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Mülakatlar, anne-baba ve 13 ila 25 yaş aralığındaki çocuk ile, ailenin evinde aynı gün ve saatlerde yapılmıştır. Araştırmadan elde edilen veriler, nitel veri analizi tekniklerinden içerik analizi ile çözümlenmiştir. Görüşme yapılan aileler, amaca uygun örneklem metoduyla seçilmiştir. Mülakatlar neticesinde hazırlanan ön rapor, aralarında özel sektörden ve kamu kurumlarından yönetici, eğitimci ve uzmanların da bulunduğu 30 kişinin katıldığı çalıştayda değerlendirilmiş ve geri bildirimler alınmıştır. Aynı zamanda yine farklı aktörlerden katılımcıların bir araya geldiği bir yuvarlak masa toplantısında konu incelikli bir biçimde analiz edilmiştir.

Bu kapsamda ortaya çıkan sonuçlar şu şekilde özetlenebilir:

Aile içinde birlikte geçirilen zaman giderek azalmaktadır.

Ailelerin birlikte geçirdikleri zaman önemli ölçüde azalmıştır. Zira yoğun eğitim ve iş saatleri ile şehir yaşamının hızı, ailelerin birlikte vakit geçirmesini sınırlamaktadır. Evde ve beraber oldukları süreler kısıtlı olan aile bireyleri, genellikle geç saatlere kadar çevrim içi olarak iş veya eğitimlerini sürdürmekte, aynı zamanda sosyal medyayı da çoğunlukla akşam saatlerinde kullanmaktadır.

Dijitalleşmeye yabancı olan ebeveynler, otokontrollerini sağlama noktasında ciddi sorun yaşamaktadır.

Ebeveynler, genellikle çocuklarına kıyasla dijital dünyanın olumlu ve olumsuz yönleri konusunda daha az farkındalığa sahip görünmektedirler. Bununla birlikte, ebeveynler başta Facebook, Instagram ve WhatsApp durum özellikleri başta olmak üzere sosyal medyayı aktif bir “paylaşım” mecrası olarak kullanmaktadır. Buna karşın, ebeveynlerin, kendi dijital deneyimlerinin yoğunluğunu göz ardı ettikleri ve dijitalleşmeyi çocuklara ait bir sorun alanı olarak değerlendirdikleri görülmektedir. Bu durum, çocukların ebeveynlerine yönelik “anne-baba” algılarını dönüştürmeye başlamakta, ebeveynlerinin ilgisi ve rollerinin gereklerini yerine getirmediikleri yönünde şikayetçi olmalarına yol açmaktadır.

Ebeveyn kontrol stratejilerinde, içerik denetimi süre denetiminin gerisinde kalmaktadır.

Ebeveynler, aktif bilgi iletişim teknolojilerinin kullanıcıları olmanın yanı sıra, ilgili araçlar, platformlar ve içerikler konusunda çocukları kadar bilgiye sahip değildir. Ebeveynlerin dijitalleşme farkındalıklarını azaltan bu durum, etkili kontrol stratejilerini oluşturmalarını engellemektedir. Bu kapsamda, ebeveynlerin çocuklarına yönelik içerik odaklı kontrollerinin sınırlı olduğu, daha çok süre odaklı kontrolün yoğun olduğu görülmektedir. Bu durum, ebeveynlerin, çocuklarının dijital mecralardaki faaliyetlerini anlamalarını, desteklemelerini ve düzenlemelerini amaçlayan çabalarını sekteye uğratmaktadır.

Algoritmalar geliştikçe sosyal medya bağımlılığı artmakta, TV ve dijital içerikler giderek sadece “yalnız başına izlenecek” aktiviteler hâline bürünmektedir.

Katılımcıların tümü tarafından hem TV hem de dijital platformlardaki içeriklerin “aile ile izlenebilecek” şekilde üretilmediği dile getirilmiştir. İçeriklerde özellikle cinsellik, şiddet, geleneksel normlara aykırı davranışlar ve aile içi ilişkilerin negatif yönlerine, giderek daha fazla odaklanıldığından söz edilmektedir. Bu durum, ebeveynlerle çocuklarının birlikte içerik tüketmesini de sınırlamakta, ev içinde bireyselleşmeyi ve yalnızlaşmayı artırmaktadır. Kendi odalarına çekilenlerin yanı sıra, aynı odada farklı cihazlarla farklı içerikler tüketen aile üyelerinin sayısı yükselmektedir. Sonuç olarak, ortak zamanın önemli bir kısmı dijital dünyada farklı içerikler ve araçlar eşliğinde geçirilmekte, aile içinde konuşulacak ortak konuların sayısı giderek azalmaktadır.

Çocuklar sosyal medyada pasif, oyun oynamada ve dizi izlemede aktiftir.

Bilgi ve teknoloji araçlarının kullanımında, anne-babalar ve çocukların aktif olduğu alanlar farklılaşmaktadır. Çocukların, yaşları arttıkça sosyal medyayı “paylaşım” yapma yönüyle daha az kullandıkları, genel itibarıyla “takip eden” konumunda kaldıkları görülmektedir.

Hem çocuklarda hem ebeveynlerde sosyal medya hesaplarını kullanmaya başlamada “çevre etkisi” görülmektedir.

“Arkadaşlarımın telefonu olduğu için aldım” ve “arkadaşlarımın sosyal medyası olduğu için ben de kullanmaya başladım” şeklinde yorumlara sık rastlanmaktadır.

Aile içinde roller dönüşmektedir.

Ebeveynlerin çocukluk çağlarında mevcut dijital araçların ve onlara erişim imkânlarının bu denli yaygın olmadığı açıktır. Böylece, ebeveynler, hem verimliliği kanıtlanmış iyi uygulama örneklerinden hem de kendi çocukluklarına ait temel referanslara dayanarak aileleri için iyi bir dijital arabuluculuk, rehberlik ve destek sağlamaktan yoksundur. Aile üyeleri şimdiye değin benzeri yaşanmamış bir **nesiller arası iletişim, bilinç ve tutum farklılığıyla** yüzleşmektedir. Bu durum ebeveynler açısından ciddi bir “bocalamayı” beraberinde getirmekte, üst jenerasyonlarıyla ilişkilerini gerginleştirmekte ve çocuklarına

yönelik sergileyecekleri tutumlar konusunda “kafa karışıklığı”na yol açmaktadır. Bu sorunlar, yeni tür bir ebeveynlik anlayışının geliştirilmesi ihtiyacını doğurmaktadır.

Ebeveynlerin geleceğe yönelik kaygıları artmaktadır.

Teknoloji kullanımı, ebeveynlerin karşılaştığı diğer zorluklarla birlikte, nispeten kontrol edilebilir görünmektedir. Böylece, teknoloji, çocukların geleceklerini yönetme ve optimize etme vaadini yerine getiriyor gibi görünmektedir. Ancak, aynı zamanda dijital dünyanın karmaşıklığı, şeffaf olmayışı ve sürekli değişim döngüsü bu vaadi tehdit etmektedir. Ebeveynler, bu nedenle “şimdilik kontrol edebildiklerini” düşündükleri dijitalleşmeye karşı daha çok kaygılı hissetmektedir. Diğer yandan, tüm görüşmeciler günümüzde dijital dünyanın hem ebeveynler hem de çocuklar için “yönetmesi zor, ciddi ve çeldirici” olduğuna dair yorumlarını dile getirmişlerdir.

Koşullarından, yaşadığı evden ve yiyip içtiklerinden memnuniyetsiz bir ebeveyn ve çocuk kuşağı doğmaktadır.

Dijital içerikler, özellikle çocuklar ve gençlerde koşullarıyla yetinememeyi arttırmakta; bedeniyle, ailesiyle, sosyal çevresiyle, toplumuyla uyum sorununun ve gelecekte umutsuz olma duygusunun derinleşmesine yol açmaktadır.

Sosyoekonomik gelir grubu alt düzeyde olan ailelerde televizyon izleme oranları oldukça yüksektir.

Dijital araçların kullanımı, sosyoekonomik düzeye ve aile üyelerine göre farklılaşmaktadır. Örneğin, televizyon ebeveynler, telefon gençler, tablet ise daha çok küçük çocuklar tarafından kullanılmaktadır. Ancak dikkat çeken bir diğer husus, televizyon izlenme oranlarının sosyoekonomik gelir düzeyi düşük hanelerde daha yoğun olduğu ve içeriklerin “ailece izleme” kapsamında gerçekleşmesidir. Televizyonda şifreleme seçeneğinin olmaması ve “yetişkin filtresi”nin uygulanmaması sonucunda ebeveyn denetimleri azalmaktadır. Bu yönüyle televizyon gerek çocuklar gerek ebeveynler tarafından daha “sakıncalı” bir dijital araç olarak görülmektedir.

Dijitalleşmeye bağlı yeni toplumsal normlar gündeme gelmektedir.

Mülakatlar esnasında tüm ebeveynler ve çocuklar sofrada telefonla ilgilenme davranışının “uygun olmadığı” yönündeki görüşlerini ifade ederken, bu hususun toplumsal/kültürel bir norm hâline geldiği görülmektedir. Öte yandan, telefona karşı bu hassasiyetin TV için geçerli olmadığı görülmektedir. Özellikle, bazı evlerde, ailenin gün içinde bir araya geldiği tek zaman dilimi olan akşam yemeklerinde televizyonun açık kaldığı görülmektedir.

Çocuklarda ekran maruziyeti sonucunda çeşitli fiziksel ve ruhsal sorunlar ortaya çıkmaktadır.

Dijital araçların kullanım artışına bağlı olarak çocuklarda sırt ve boyun ağrısı, göz hastalıkları, dikkat eksikliği, baş ağrısı, sinirlilik-agresyon ve aşırı duygusallık-ağlama gibi bazı sağlık sorunları daha yoğun görülmektedir. Uyku problemlerine ise ağırlıklı olarak ebeveynlerde rastlanmaktadır. Ebeveynler, uykuya geçmek ve “zihin boşaltmak” amacıyla uyumadan önce sosyal medya hesaplarını veya gündemi kontrol ettiklerini ifade etmektedir. Sabah uyanır uyanmaz “telefona bakma refleksi” ise katılımcıların çoğunun dile getirdiği ortak bir yanıt olmaktadır.

Ebeveynler ve çocuklar, dijital mecralarda hak, görev ve sorumlulukları ile şikayet mekanizmaları konusunda yeterli bilgiye sahip değillerdir.

Katılımcıların bir kısmı, dijital ortamda gerek kendilerinin gerekse de sosyal çevrelerinden kimi tanıdıklarının “zorbalık ve baskıyla” karşı karşıya kaldıklarını ifade etmişlerdir. Buna karşın, yaşadıkları bu sorunlara karşı nasıl önlem alacaklarını veya hangi şikayet mekanizmasına başvuracakları konusunda net bir bilgiye sahip olmadıkları görülmektedir.

Bilgi iletişim teknolojilerinin yaygınlaşması, eğitimde yeni tip eşitsizlikler doğurmaktadır.

Eğitimde dijitalleşmenin yaygınlaşması, bir yandan fiziksel olarak “orada olmayı” önemsiz kıldıği için görece olumlu bir etken olarak görülürken öte

yandan yeni eşitsizlikleri beraberinde getirmektedir. Söz gelimi, dijitalleşmeye yönelik kendi kendini kontrol edebilme becerisine sahip ebeveyn ve çocuklarda, aile içi ilişkilerin daha güven odaklı geliştiği gözlenmekteyken, aksi durumda gerilimler artmaktadır. Bu durum hem ebeveynlerin hem de çocukların dijital okuryazarlığa sahip olmalarının önemini ortaya koymaktadır. Diğer yandan dijital cihazlara ve sabit internet erişimine sahip olmayan hanelerde yaşayan çocuklar arasında eğitime erişim açısından bir eşitsizlik ortaya çıkmakta, söz konusu durum eğitimde dijitalleşmenin artışıyla perçinlenmektedir.

Bilgi iletişim teknolojileri ile kurulan iletişim, “hâlâ” yüz yüze sosyalleşme ihtiyacının yerine geçmemektedir.

Özellikle pandemiyle birlikte “ekrana yapışan çocuklar”, dijitalleşme aracılığıyla öğrenme, bilgi edinme, başkalarıyla bağlantı kurma, sosyalleşme gibi kazanımların yanı sıra okula gitmek, arkadaşlarıyla yüz yüze temasa geçmek, aileleriyle “takılmak” ve yaşamın içinde bilfiil olmak istemektedir. Diğer bir deyişle, dijital imkânlar arttıkça gerçek manada “orada olma” ihtiyacı da artmaktadır. Bu durum, dijitalleşmeye yönelik “kontrollü maruz kalma”nın önemini göstermektedir.

Bu sonuçlar çerçevesinde öneriler şöyle sıralanabilir:

- Aile fertlerinin birlikte izleyebileceği diğer bir deyişle her yaş grubuna hitap eden dijital içeriklerin yaygınlaştırılması gerekmektedir. Bununla beraber hâlihazırda izlenme oranları yüksek program ve dizilerde de “ebeveyn suçlayıcı” temalar azaltılarak aile içi ilişkilerin önemine ilişkin içerikler oluşturulmalıdır.
- Toplumsal normlara, gelenek ve kültüre, “iyiliğin yaygınlaştırılmasına”, toplumsal etkileşimin önemine dair içeriklerin yayınlandığı televizyon kanallarının artması ve sadece okul öncesi yaş grubuna değil en az 0-15 yaşa hitap edecek biçimde genişletilmesi gerekmektedir.
- Ebeveynlerin ve çocukların dijital okuryazarlığı artırılarak, dijital araçları ve platformları güvenli ve etkin şekilde kullanmaları sağlanmalıdır.
- Dijitalleşmenin olumsuz yönlerine karşı ebeveynlerin otokontrollerini geliştirebilecekleri eğitim programları tasarlanmalıdır. Söz konusu

eğitim programları yerel yönetimler, akademi, özel sektör ve sivil toplum aktörlerinin katılımıyla ülke geneline yaygınlaştırılmalıdır.

- Sosyal medya platformlarında 18 yaşın altındaki kullanıcılar için 20.00'den sonra bildirimlerin, otomatik oynatmaların ve hedef odaklı reklamların devre dışı bırakılması gerekmektedir. Bu hususta başta Instagram, TikTok, Twitter ve SnapChat olmak üzere kullanıcıların en yoğun kullandığı sosyal medya şirketlerine belirli regülasyonlar uygulanmalıdır.
- Millî Eğitim Bakanlığına bağlı tüm örgün ve yaygın eğitim merkezlerinde eğitimcilere yönelik internet güvenliği ve veri koruma konferansları verilmelidir. İlköğretim ve ortaöğretim kademelerinde rehberlik ve psikolojik danışmanlık hizmetleri tarafından bir dönem içinde düzenli aralıklarla interaktif eğitimlerin yapılması sağlanmalıdır.
- Okullar çocukların sosyalleşme alanları olmalı, ders dışı saatlerde güvenilir ve tanınmış okullarında zaman geçirecekleri sosyal ve kültürel etkinliklerin sayısı artırılmalıdır.
- Örgün eğitim merkezlerinde yapılması zorunlu olan ödev, proje ve sınavlarda dijital kaynaklara bağlılık azaltılmalıdır. Öğretmenlerin “bilgiyi yorumlamaya dair” ölçme ve değerlendirme sistemini yaygınlaştırmaları gerekmektedir.
- İstihdam piyasasında iş-yaşam dengesinin gözetilmesi, özellikle beyaz ve mavi yakalı çalışanların mesai saatleri dışında online toplantı ve organizasyonlarının azaltılması gerekmektedir. Bu kapsamda yasal düzenlemeler yapılabileceği gibi ilgili kamu kurumları tarafından iş yerlerine dağıtılmak üzere çalışanlarının iş-yaşam dengesine azami ölçüde dikkat etmeleri için rehber niteliğinde broşürler hazırlanmalıdır.
- Dijitalleşmeye yönelik ebeveyn eğitim programları interaktif bir biçimde dizayn edilmelidir. Söz gelimi “hikaye anlatımı yöntemiyle” ebeveynlik modelleri geliştirebilir.
- Kamu destekli aile ve ilişki terapileri devlet hastaneleri ve yerel yönetimlerde artırılmalı, bu hizmetlere sosyoekonomik gelir düzeyi fark etmeksizin ailelerin erişimleri sağlanmalıdır.
- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı bünyesinde farklı toplumsal aktörlerin dâhil edildiği ve

öncelikli gündemi dijitalleşme karşısında aile içi ilişkilerin sıhhati olan; proaktif, kısa orta ve uzun vadeli çözümler geliştirebilen bir yönetim mekanizması kurulmalıdır.

- Yönetişim mekanizması, her yıl mayıs ayının ikinci haftası kutlanan “Aile Haftası” kapsamında tematik olarak dijitalleşmenin aile üzerindeki etkilerine dikkat çekmelidir. Özellikle aile içi ilişkileri canlı tutmak yönünde farkındalık çalışmaları gerçekleştirilmeli, sloganlar üretilmeli ve konferans, seminer gibi etkinlikler düzenlenmelidir. Aynı zamanda dikkat çekici dijital içerikler üretilmelidir.
- Ebeveynlerinin izni alınmadan 18 yaş altındaki çocukların internet deneyimlerinden kişisel bilgilerinin alınması ve buna yönelik algoritmalar geliştirilmesini önleyecek yasal düzenlemeler gerekmektedir. Üretken yapay zekâ sistemleri, internette mevcut birçok veriyi izinsiz kullanabildiği için telif hakları ve fikrî mülkiyet ile ilgili ciddi sorunlar ortaya çıkmaya devam etmektedir.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	3
1. GİRİŞ	11
2. DÜNYADA “DİJİTAL AİLELERE” BAKIŞ	17
3. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ	27
3.1. Veri Toplama Süreci	30
3.2. Veri Toplama Aracı	30
3.3. Çalışma Grubu	31
3.4. Veri Analizi	35
4. BULGULAR: AİLE İÇİ İLİŞKİLERDE DİJİTAL ZORLUKLAR, RİSKLER VE İMKÂNLAR	37
4.1. Birlikte Zaman Geçir(e)meme	39
4.2. Ebeveyn Otokontrolü: “ <i>Dijitalin Neresindeyim?</i> ”	41
4.3. Ebeveyn Kontrol Stratejileri: “ <i>Peki Biz Ne Yapacağız?</i> ”	42
4.4. Aile Üyeleri Arasında Dijital Sözleşme Mümkün Mü?: İyi Örnekler	43
4.5. Endişeli Ebeveynler: “ <i>Şimdi Tamam Diyelim, Peki Ya Gelecek?</i> ”	45
4.6. Ailede Yeni Roller: Kayıplar ve Dönüşümler	47
4.7. Aile İçi Gerilimler	49
4.8. Dijital Eşitsizlikler	51
4.9. Aile: “ <i>Her Şeye Rağmen Güvenli Liman</i> ”	52
4.10. Dijital Haklar ve Sorumluluklar: “ <i>Bilmem!</i> ”	53
4.11. Dijitalleşme İmkân Olabilir Mi?	53
5. SONUÇ YERİNE: DEĞERLENDİRME VE ÖNERİLER	55
KAYNAKÇA	55
YAZARLAR HAKKINDA	68
EK 1	70
EK 2	71
EK 3	73

GİRİŞ

1

GİRİŞ

Son yıllarda bilgi iletişim teknolojilerine (BİT) duyulan ilgi ve ihtiyaç giderek artmaktadır. Teknolojinin gelişimi ve yaygınlaşmasıyla birlikte BİT araçlarının da kapasitesi çeşitlenmekte, cihaz ve platform sayısı ile bunları kullanım düzeyi küresel çapta yükselmektedir. Bu sayede, ilgili araçlar günümüzde daha geniş yaş grupları ve daha düşük sosyoekonomik gelir seviyesine sahip bireylerin kullanımına açık hâle gelmektedir. Diğer yandan BİT'in işlevinin, kullanım biçimlerinin, birey ve toplum üzerindeki etkilerinin makro ve mikro ölçekte farklılaştığı görülmektedir. Ülkelerin sosyokültürel özelliklerinin yanı sıra ekonomik refah seviyeleri, yasal ve idari düzenlemeleri, kamu aktörleri tarafından uygulanan politik ve stratejik hedefleri, dijital deneyimin makro ölçekte farklılaşmasını sağlayan değişkenlere örnek gösterilebilir. Mikro ölçekteki farklılaşmalar ise aynı ülkede/bölgede yaşayan toplulukların yaş, cinsiyet, etnisite, din, meslek, eğitim ve medeni hâl gibi sosyodemografik değişkenlerine bağlı olarak ele alınabilir. Bu yönleriyle BİT'e bağlı deneyimler, diğer bir deyişle dijitalleşme, bireysel olmanın ötesine geçerek toplumsal sorun alanlarının hem belirleyicisi hem de tezahürü olarak karşımıza çıkan güçlü bir olguya dönüşmektedir.

Bu toplumsal sorun alanlarından biri ailedir. Dijitalleşmenin etkileri, aile yapısının da dönüşümünü beraberinde getirmektedir. Aile üyeleri dijital araçları; işbirliği, iletişim, içerik paylaşımı, bağ oluşturma gibi çeşitli amaçlar doğrultusunda kullanmaktadır (Taipale, 2019). Alan yazında, birçok toplum için özel ve mahrem olana karşılık gelen ailenin, aynı zamanda toplumsal düzenin sağlanmasındaki aracı rolünün önemine dikkat çekilmektedir. Söz konusu çalışmalarda aile, üyelerinin dayandığı gelenekleri ve toplum düzenini muhafaza etmesi yönüyle ön plana çıkarılmakta ve dış etkenlere karşı korunması gereken toplumsal bir kurum olarak belirtilmektedir. Buna karşın, çağdaş yaşamın ayrılmaz bir parçası olan dijitalleşme "ailenin işleyişi"nde önemi yadsınamayacak birtakım olumsuz değişimlere de yol açmaktadır (Carvalho, Francisco, Relvas, 2017).

Ailenin yapısındaki değişimlerden biri, diğer bir deyişle aile içi rol ve sorumlulukların dağılımında gerçekleşmektedir. Tarihsel süreçte, gerek kültürel inceleme metinlerinde gerek akademik çalışmalarda ebeveynler *ailede koruyucu aktör* olarak ön plana çıkarılmıştır. Ancak gerek modernleşmenin biçimlendirdiği birey-toplum-devlet ilişkilerinin yapısı gerek dijitalleşmenin gündelik hayatın kılcallarına değin nüfuz etmesinin getirdiği yeni dinamikler, ebeveyn koruma pratiklerini ve ailenin yapısal dönüşümünün kontrolünü giderek zorlaştırmaktadır. Bu zorluk karşısında, dünyanın pek çok yerinde ve farklı kurumlar çatısı altında, ebeveynlere "rehberlik etmek" amacıyla çalışmalar gerçekleştirilmekte ve sözlü-görsel-yazılı olmak üzere çeşitli materyaller geliştirilmektedir. Ancak, ne yazık ki, bu girişimlerin büyük bir bölümünde sosyokültürel farklılıklara bağlı mikro deneyimlerin gözetilmediği, aileye dair mevcut sosyal gerçekliği etkili biçimde yönetmek yerine *geçmiş miti ve idealleştirilmiş söylemlerle* bugünün salt eleştirildiği, dijital araçların bünyesinde barındırdığı imkânları sağlıklı aileler inşa etmek için işlevsel kılmak yerine topyekün olumsuzlandığı çalışmalara yoğunlaşmıştır. Bu noktada dijitalleşmenin, "bireyi cezbedici" yapısının yanı sıra çeşitli araç ve platformlar aracılığıyla kolay ve çeşitlendirilmiş erişim olanaklarına sahip olarak yaygınlaşması, aile içi ilişkiler üzerinde olumsuz etkilere yol açmaktadır (Turkle, 2012). Örneğin BİT'lerin ailede kaliteli zaman geçirmenin süresini giderek azalttığını, aile bireylerini yalnızlaştırdığını ve böylece ilişkilerin kalitesini örselediğini belirten çalışmalar bir hayli fazladır. Lanigan (2009) bu durumun temelde dijitalleşme ile ilgili bir "belirsizlik"ten ileri geldiğini ifade etmekte, bunun nedeninin aile ve teknoloji ilişkisine dair sosyoteknolojik bir modelin oluşturulmamış olmasından kaynaklandığını belirtmektedir.

Diğer yandan, ailenin dijitalleşme deneyiminin her zaman olumsuz sonuçlarla neticelenmediği bilinmekte, bilakis kullanım amacına göre aile birliğine ve ilişkilerine olumlu ve kaliteli bir katkı getirdiğine (Olson & Barnes, 2004) ilişkin örneklerle de

rastlanmaktadır. Bu çerçevede dijitalleşmenin ailenin birlikte geçirdiği vaktin süresini arttırdığını, aile bağlarını güçlendirdiğini ve iletişimi zenginleştirdiğini belirten (Wang vd., 2015) çalışmaların da sayısı artmaktadır. Yine bu bağlamda, Stern ve Messer (2009), BİT'lerin kullanımıyla ailenin yeni bir iletişim örüntüsüne geçtiğini ve aynı anda birden fazla iletişim görevini yerine getirerek çok boyutlu sonuçlara imkân tanıdığını belirtmektedir.

Bu çok yönlü ve çoğunlukla karmaşık örüntü sonucunda ebeveynler dijitalleşme alanındaki hızlı değişimlere ayak uydurmak zorunda kalmaktadır. Ancak, ebeveynler, çocuklarının güvenli ve faydalı internet kullanımını sağlamak yönündeki tavsiyelerin tutarsız/çelişkili/sistemsiz olması karşısında çözümsüz kalabilmektedir. Oysa bilimsel çalışmaların önemli bir kısmının gösterdiği üzere bu konuda ciddi bir ihtiyacın mevcut olduğu görülmektedir. Bu çerçevede özellikle ebeveynlerin BİT deneyimleri sonucu aile bağlarının zayıflaması, aile içi rol kaybı, çocuklarının ruhsal ve fiziksel sağlıklarının bozulması, akademik başarılarının düşmesi, sınıfsal eşitsizliklerin ve dijital uçurumların artması gibi sorunlar gündeme gelmektedir. Bu sorunların kaynağına incek araştırmaların yapılması son derece önemlidir. Özellikle ebeveyn ve çocuklar arasındaki dijitalleşme deneyimleri keşfedilerek, farklılaşan ve ortaklaşan dinamikler analiz edilmelidir. Bu nedenle de aile ve BİT ilişkisinin derinlemesine incelenmesi, sorunun doğru tespit edilmesi önem arz etmektedir.

Günümüz ebeveynlerinin çoğunluğunun çocukluk çağlarında, mevcut dijital araçların ve onlara erişim imkânlarının bu denli yaygın olmadığı açıktır. Böylece ebeveynler hem verimliliği kanıtlanmış iyi uygulama örneklerinden hem de aileleri için kendi çocukluklarına ait temel referanslara dayanarak inşa ettikleri bir dijital arabuluculuktan yoksun hâle gelmekte, yeterli rehberlik ve destek sağlayamamaktadır. Bu durum yeni tip ebeveynlik ihtiyaçlarını doğurmanın yanı sıra aile üyelerini şimdiye değin benzeri yaşanmamış bir nesiller arası iletişim, bilinç ve tutum farklılığıyla yüzleştirmektedir. Söz konusu farklılık, dijitalleşme sonucu dönüşen toplumsal süreçlerin hızına bağlı olarak baş döndürücü bir ivmeyle gerçekleşmekte ve “nesiller arası kopuş” a dönüşerek iletişim ve etkileşim başta olmak üzere aile içerisindeki pek çok dinamiği olumsuz etkilemektedir. İlgili çalışmalarda, aile içi iletişim dinamiklerini negatif etkileyen bileşenleri en aza indirgeyici ve ebeveynlerin endişelerini giderici gerçekçi ve verimli araçlara

gereksinim duydukları ifade edilmektedir. Nitekim bu gereksinim, ailenin fonksiyonlarını yitirmemesi yönünde çok boyutlu çabaların geliştirilmesi için de önemli bir gerekçeye dönüşmektedir. Ayrıca dijitalleşme kaynaklı dönüşümlerin sağlıklı bir şekilde işleyişine katkı sunulması için veriye dayalı olarak geliştirilen, proaktif, kolaylaştırıcı ve sürdürülebilir eğitim uygulamaları ve dijital içeriklere gereksinim duyulmaktadır.

Tüm bu bileşenler gözetilerek tasarlanan bu araştırmanın odak noktası, dijitalleşmenin aile içi ilişkilere nasıl etki ettiği ve aile yapısını nasıl dönüştürdüğüdür. Araştırmada özellikle ebeveynlerin ve çocukların dijital teknolojik cihazları kullanımı incelenmekte ve bu ilişkinin aile içi iletişim dinamikleri üzerindeki mevcut ve olası izleri tartışılmaktadır. Bu kapsamda dijitalleşmenin aile içi ilişkilere etkileri, kuşaklar arası etkileşim ve yaşam pratiklerinde meydana getirdiği dönüşümler birlikteliğinde ele alınmaktadır. Araştırmanın özgün noktası; boylamsal olarak inşa edilmesi, araştırma evrenini temsil kuvveti yüksek örneklem yapısına sahip olması ve aile içi dönüşümlerin toplumsal süreçlere yansımalarına dair analizler için referans oluşturabilme potansiyelidir. Bu potansiyel, aileyi, “dönüşen” ve dijitalleşme kaynaklı toplumsal yapının sadece “hedefi olan” konumundan sıyrarak onu toplumu “dönüştüren”, değişimler karşısında rasyonel aktörler olarak aksiyon alabilmeyi “hedefleyen” bir konuma çekebilme gayesiyle tasarlanmıştır. Diğer yandan, araştırma, geniş katılımlı saha verileri aracılığıyla ve kamu politikalarının misyonu çerçevesinde analiz edilmek, bu yönde tespit ve öneri geliştirmek üzere gerçekleştirilmiştir. Böylece, aile içi etkileşimi güçlendirecek, aile üyelerinin bilinçli dijital kullanımını teşvik edecek eğitim ve etkinlik modelleri ile materyallerin oluşturulması, bu sayede ailenin, dijitalleşme kaynaklı dönüşüme karşı “fail” kılınması ve toplumsal düzenin sürekliliğini sağlamaya dair arayışlara katkı sunulması amaçlanmaktadır. Araştırmanın amacı kapsamındaki bulgular ise bu ihtiyaçlar gözetilerek aile içi iletişim, paylaşım ve dayanışmayı artırmaya böylece ebeveynler ve çocukları arasında bilinçli koruma ahlakını güçlendirmek üzere politika ve uygulamalar geliştirilmesine ön ayak olacaktır.

Tüm bu amaç ve odak hedefler doğrultusunda, dijitalleşme deneyimlerinin toplumun en küçük yapı birimi olan aile üzerindeki etkilerinin sistematik, çok yönlü ve bilimsel metotlara uyumlu biçimde

ortaya konulması hedeflenmiştir. Böylece ailelerin dijitalleşme sürecine ilişkin deneyimleri ve beklentilerini anlamak da mümkün olacaktır. Bu kapsamda İstanbul’da yaşayan ve aynı ailede anne-baba ve çocuktan oluşan örnekleme görüşülmüş, 16 aileden toplam 48 kişi ile derinlemesine mülakat yapılmıştır. İlgili araştırma dâhilinde oluşturulan bu raporda ise giriş, araştırma metodolojisi, uluslararası kavramsal ve düzenleyici çalışmalar, bulgular ile sonuç ve öneriler olmak üzere 5 ana bölüm çerçevesinde genel değerlendirmelere yer verilmektedir.

Çalışmanın konu, amaç, hedefler ve özgün/ayırt edici yönlerinin anlatıldığı ilk bölümünün ardından, ikinci bölümünde aile ve dijitalleşme konusunda teorik-kavramsal çerçeve ve ilgili düzenlemelere yer verilmiştir. Bu düzenlemeler, aile ve dijitalleşme ile ilgili hem ulusal hem de uluslararası literatürün kapsamlı incelemesinin sonucunda oluşturulmuştur. Üçüncü bölümde, araştırmanın metodolojisi detaylandırılmıştır. Bu başlıkta araştırmanın tasarımı, metodolojik deseni, veri toplama süreci, veri toplama aracı, veri analizi ve çalışma grubuna ait örneklem ve çalışma ilkeleri hakkında ayrıntılı bilgi verilmiştir. Dördüncü bölümde, araştırmanın saha bulguları “aile içi ilişki dinamikleri” kapsamında tasnif edilmiş ve söz konusu bulgular katılımcı ifadelerinden doğrudan alıntılarla desteklenmiştir. Böylece saha çalışmasından elde edilen verilerle teorik ve kavramsal çerçeve birlikte analiz edilerek değerlendirme amacı güdülmüştür. Beşinci bölümde ise sonuç ve öneriler kapsamında genel bir değerlendirme yapılmış ve bulgulardan hareketle aile üyeleri ile kurum-kuruluş ve tüzel kişilikler için ayrı olmak üzere iki temel başlıkta çeşitli öneriler geliştirilmiştir.

DÜNYADA
“DİJİTAL AİLELERE”
BAKIŞ

2

2. DÜNYADA “DİJİTAL AİLELERE” BAKIŞ

Günümüzde bilgi iletişim teknolojilerine erişimin ve dijitalleşmenin yaygınlaşmasının aile üzerindeki etkilerini açıklamak adına birçok çalışma yapılmaktadır. Bu çalışmalarda, internet başta olmak üzere dijital teknolojilerin, çocuk ve gençlerin yaşama, öğrenme, sosyalleşme, iletişim kurma ve topluma katılma şekillerini farklı boyutlarda değiştirdiği ortaya konulmaktadır. Nitekim dünya çapında internet, dizüstü bilgisayar, tablet ve akıllı telefon gibi erişim araçları ile sosyal medya platformları, mesajlaşma uygulamaları ve video oyunları gençlerin yaşamlarının ayrılmaz bir parçası hâline gelmektedir. Bu sayede dijitalleşme gençler ve çocukların eğitim ve öğrenim deneyimlerini, arkadaşlık kurma ve sürdürme biçimlerini, boş zamanlarını nasıl geçirdiklerini ve toplumsal etkileşimlerini dönüştüren bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dijitalleşme çocuk ve gençler kadar ebeveynleri de etkilemektedir. Ebeveynler üzerine yapılan çalışmalar genç ve çocuklara oranla daha az olsa da, bu çalışmaların artması ve dijitalleşme etkisinin zengin temalar odağında ve hem olumlu hem olumsuz yönleriyle ortaya konulması önem arz etmektedir. Bu kapsamda *ebeveynliğin dönüşümü* bağlamındaki çalışmalar da giderek artmakta ve *dijital aile* ve *dijital ebeveynlik* gibi temalar etrafında yeni açıklamalar geliştirilmektedir. Bunlar incelendiğinde dijitalleşmeye bağlı dönüşümün çoğunlukla aile içindeki *yeni roller ve sorumluluklar* ekseninde tartışıldığı gözlemlenmektedir. Örnek vermek gerekirse, ebeveynlerin dijital araçları kullanımıyla birlikte oluşan yeni sorumluluklarından biri, kendilerini ve ailelerini dijitalleşmenin etkisiyle oluşan sosyal risklere karşı koruma görevidir. Fakat, bu koruma, eş zamanlı olarak eğitim, iletişim ve kişisel gelişim gibi olumlu dijital trendlerden yararlanmayı da sekteye uğratmamalıdır. Dolayısıyla, ebeveynliğin yeni görünümü, hem etkili kontrol mekanizmalarını hem de hak ve hizmetlere adil erişimi birlikte gözetken bir yaklaşımın nasıl sergileneceği üzerine ciddi tartışmalara yol açmaktadır.

Dijital ortam; yapay zekâ, sanal gerçeklik, akıllı

cihazlar gibi yeni teknolojilerin yükselmesiyle beraber dinamik bir dönüşüm içerisinde. Bu dönüşüm, dijital araçların küresel ölçekte yayılımı, çeşitliliği ve kullanımındaki artışla doğrudan ilişkilidir. Dijital teknolojik cihazların kullanıcılarından oluşan popülasyon günümüzde sosyokültürel ve sosyodemografik değişkenlere bağlı olarak yayılım göstermekle birlikte, *erişim adaleti*, diğer bir deyişle *dijital ayırım* bağlamında yeni sorun alanlarını beraberinde getirmektedir. Bu kapsamda BİT araçlarının toplumsal kesimlerin tümü tarafından ulaşılabilirliği ve etki kapasitesi de temel bir tartışma konusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Tartışmaların odağında BİT erişimi olan bölgeler ile sınırlı veya hiç erişimi olmayan bölgeler arasındaki boşluğu ifade eden *dijital uçurum* teriminin bulunduğu söylenebilir. Gündeme geldiği ilk zamanlarda telefon erişimi ile ilintilenen bu terim, 1990’ların sonlarından itibaren özellikle geniş bant olmak üzere internet erişimini ifade etmek için kullanılmaya başlanmıştır. Dijital uçurum, tipik olarak mikro ölçüde yaş, cinsiyet, medeni durum, yerleşim yeri (kentsel-kırsal), eğitim seviyesi, sosyoekonomik seviye; makro ölçüde ise ülkelerin endüstriyel açıdan gelişmişlik seviyesine göre mukayeseli bir şekilde ele alınmaktadır. Dijital uçurum, mikro ve makro değişkenlerin etkisi sonucunda BİT kullanıcıları arasında cihaz performansı, ağ bağlantı hızı, ağ bağlantı türleri ve aboneliğe dayalı sınırlı içerik erişimi şeklinde kendini gösterebilmektedir.

Araştırmalara göre, dijital uçurum, geniş bant kullanımının ve BİT erişiminin göreceli olarak eşit yayılımına rağmen bireylerin dijital yaşamlarını belirgin şekilde farklılaştıran bir sorun alanı olarak gerçekliğini korumaktadır. Bu kapsamda, örneğin 2019-2021 yıllarında ABD’de hane bazlı yapılan araştırmalar, her gelir düzeyinde geniş bant internet ve akıllı telefon sahibi olan Amerikalıların payında ciddi bir değişiklik görülmemesine rağmen çevrim içi olmayı sağlayan cihaz sayısında durumun farklı olduğunu göstermektedir. Örneğin hane geliri yıllık 30 bin doların altında olan düşük gelirli hanelerin %23’ünün evde geniş bant hizmetlerine, akıllı

telefona, tablete, masa üstü veya diz üstü bilgisayara sahip olduğu görülmektedir. Yılda 100 bin dolar veya daha fazla kazanan hanelerde yaşayan her on yetişkinden yaklaşık altısı ise (%63) bu teknolojilerin tümüne birden sahip olduğunu belirtmiştir. Düşük gelirli hanelerin %13'ünde bu teknolojilerden hiçbirine evde erişim sağlanamadığı görülürken, yüksek gelirli hanelerde yaşayanlarda bu oran %1'dir. Bu oranlar kullanıcıların sosyoekonomik değişkenlerinin BİT deneyimleri üzerindeki önemini ortaya koymaktadır. Nitekim dijital araçlara erişim, kullanım sıklığı, cihaz ve ağ bağlantı özellikleri gibi hususların yanı sıra dijitalleşmeye yönelik algı, gündelik hayatın işleyişinde konumlandırılma biçimi ve bireylerin sosyal, ruhsal, fiziksel becerileri üzerindeki etkiler de farklılaşmaktadır. Öte yandan bu farklılaşma bireylerin temas kurduğu her alana yayılmakta, toplumsal yapı ve kurumların dönüşümüne de ön ayak olmaktadır.

BİT kullanımının, sıklıkla geleneksel kurumlar ve inançlar dolayısıyla toplumsal yapı ve düzen üzerinde *“etkisi önlenemeyecek kadar güçlü küresel bir tehdit unsuru”* olarak kodlandığı görülmektedir. Odağında dijitalleşmenin dönüştürücü gücü bulunan bu tehdide dair argümanlar da yine BİT aracılığıyla dolaşıma sokulmakta ve devlet, piyasa, sivil toplum ve bireylerin sorumluluk sahaları yeniden düzenlenmektedir. Evrensel olarak toplumsal düzenin yapı taşı olarak kabul edilen aile ise korunumu ve kontrollü dönüşümü bağlamında öne çıkan geleneksel kurumlardan biri olmaktadır. BİT'e bağlı gelişmelerin ve BİT araçlarına erişimin artışı, gündelik yaşam pratiklerini belli açılardan kolaylaştırmasına karşın aile bağlamında üyelik, rol, hak, sorumluluk, iletişim, ilişki, güven gibi alanlardaki sorunları gündeme getirmektedir. Bu sorunlar ebeveynlerin ailelerini korumaları yönünde ciddi endişeler doğurmaktadır. Zira, BİT, gerçek yaşamdaki anlamlı ilişkilerin yerine geçerek aile içi ilişkilerin niteliğini etkileme riskini beraberinde getirmektedir (McDaniel, 2015).

Bireyin toplumla bütünleşmesini sağlayan bilginin üretimi, aktarımı ve yayılımında ailenin etkisinin büyük önem taşıdığını belirtmek gerekir. Bu çerçevede, özellikle aile ilişkileri ve iletişimi, aile bağlarının gücü, nesiller arası etkileşim, sosyal sermaye ve sosyalleşme gibi konular öne çıkmakta, sağlıklı birey-sağlıklı toplum yaklaşımında “bir öğrenme merkezi olarak aile” kilit bir konuma sahip olmaktadır. Aile *öğrenme, kişilik gelişimi* ve *sosyalizasyon* üzerinde önemli etkilere sahip olan, toplumun en küçük birimidir. Aile, toplumsal

fonksiyonlarını yerine getirmek üzere çeşitli görev ve sorumluluklara sahiptir. Buna göre, aile kurumu, toplumsal iş bölümünün akışındaki sürekliliği/ düzenliliği sağlamak üzere başlıca şu görev ve sorumluluklarla yüklenmiştir:

- Toplumsal devamlılık ve nesiller arası kültür aktarımı,
- Ekonomik faaliyetleri yürütme,
- Aile üyelerinin maddi, manevi ve fizyolojik ihtiyaçlarını karşılama,
- Aile üyelerinin sosyalizasyonu ve yaşam becerilerini destekleme.

Aile kavramı etrafında inşa edilen bu görev ve sorumlulukların ifası ise aile içi ilişkilerin yapısına/ seyrine bağlıdır. Aile ilişkileri, üyeler arasındaki etkileşimin boyutu ve karşılıklı iletişim ve rolleri çerçevesinde şekillenmektedir. Ayrıca, aile ilişkileri sağlıklı olsun veya olmasın, bireyin anlam dünyasının şekillenmesinde temel rolü oynamakta ve bireyler aynı zamanda toplumsal varlıklar olarak “ötekiler”le etkileşime geçerek bu anlam dünyalarını başka bireylere “aksettirmektedir”.

Birey, anlam üreten ve doğumundan itibaren anlam arayışı güdüsüne sahip bir varlık olarak, karşılaştığı olayları ve yeni durumları, onlarla etkileşimde bulunduğu, başkalarıyla ilişkilendirdiği düzeyde veya geçmiş deneyimleri ışığında değerlendirerek anlamlandırır (Aydın vd., 2015). Bireyin kendisini ve çevresini anlamlandırma faaliyetinden oluşan benlik kavramı ise “algılayış biçimi” demektir ve toplumsallaşma sürecinde temel bir belirleyici olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak bir sonuçtan ziyade benlik aynı zamanda bireyin toplumsal alandaki davranışlarını büyük ölçüde etkileyen bir “nedendir.” Bu nedenle anlam dünyası ve benlik, bireyin iç dünyasına ait bir nitelik olmanın ötesinde esasında toplumsaldır.

Bireyler, değişen toplumsal koşullara uyum sağlayabilmek için bilgi, yaş, eğitim, sosyal çevre, değerler, inançlar, zaman ve şartların etkisiyle anlam dünyası ve yaşam amaçlarını belirlemektedir. Böylece, bireyler, erken çocukluktan itibaren aile içi öğrenme aracılığıyla edindiği ve/veya edinemediği değerler ışığında olup biteni anlamlandırmakta, anlamaya dair geliştirdiği yöntem benliğini oluşturmakta ve kendi benliğine uyumlu davranış kalıplarını geliştirmektedir. Anlam-benlik-davranış arasındaki bu döngünün referans noktası ise ailedir. Ailenin bu özel konumu, kaçınılmaz olarak birçok çalışmada toplumsal

dönüşüme bağlı sorunların kökenlerine inmek üzere kendisine başvurulmasına neden olmuştur. Ailenin toplumsal meselelerde bu kadar merkezî konumda yer alması, bizi dünyanın ve özelde Türkiye’nin geçirdiği büyük dijital dönüşümden ailenin nasıl etkilendiği ve dijitalleşmeyi gündelik yaşamına nasıl entegre ettiği sorusunu sormaya yönlendirmiştir.

Tüm bu bileşenlerle beraber alan yazında aile bireyleri arasındaki iletişimin farklılaştığına dair tartışmalar sosyal çevre, yaşanılan ortam ve eğitim seviyesi değişkenlerine bağlı olarak ailenin dönüşümü teması etrafında incelenmiştir. Dijitalleşme süreci de bireyin gündelik yaşamını neredeyse bütünüyle değiştiren bir “gelişme” olarak aile içi ilişki ve iletişim dinamiklerini, dolayısıyla aile yapısını çeşitli şekillerde etkilemektedir. Alan yazında bu konudaki tartışmaların teknolojik ve toplumsal gelişmelerin dönüm noktası sayılan sanayi devrimine kadar dayandığı görülmektedir. Ancak sanayi devrimi başlayana kadar bu fırsatlar çok sınırlıydı. Bu inancın temelleri Aydınlanma’nın ilerici ideallerine dayanmaktadır: İnsana, akla ve tecrübeye sarsılmaz bir güven inşa edilirken geleneksel olan her şey yapıbozuma uğratılmaktadır.

Bu noktada C. Wright Mills’in “kitle toplumu” çerçevesinde geliştirdiği ve özünde kitle iletişim araçlarının bireyleri topyekün manipüle ettiğine dair eleştirel yaklaşımına değinmek önemlidir. Mills, 19. yüzyıl düşünürlerinin liberal demokrasi anlayışıyla oluşturduğunu belirttiği kamu toplumunu, “kanaat, görüş ve düşüncelerin ifade edilebildiği, kamuoyunun açık tartışmalarla oluşturulduğu, kamu eylemlerinin etkin şekilde, üstelik otoriter sisteme karşı bile olsa gerçekleştiği ve iktidarın kamu ve kamuoyu üzerinde örtülü yöntemlerle nüfuz kurmaya kalkışmadığı” şeklinde tanımlamaktadır (Yükselbaba, 2011). Bu satırları 1950’li yıllarda kaleme alan Mills, geline bu noktada kitle iletişim araçları sayesinde bireylere temasın bu denli yoğunlaştığı bir toplumun kamu toplumu olamayacağını ancak kitle toplumu olacağını ifade etmektedir. Ona göre bu toplumda kitle iletişim araçları vasıtasıyla kanaat üretim teknikleri geliştirilmekte, statüko her türlü denetim, yönlendirme, engelleme ve tek yönlü sunum gücünün sahibi olarak özgür ve bağımsız bir tartışma ve yaratım olanağını imkânsız hâle getirmektedir.

Kitle toplumları, küreselleşme olgusunun hem nedeni hem de sonuçlarından biridir. Küreselleşme ile ulusal ekonomiler, kültürler ve sınırlar iç içe geçmiş ve sosyal hayatın çok büyük bir kısmı küresel aktörler tarafından

şekillendirilmeye başlamıştır. Gelişen dijitalleşme ve küreselleşmenin etkisiyle her an “burada/aktif” olan bireyler ulus devletlerin sınırlarını sanal olsa da aşmış, öte yandan kendi evinin sınırlarına da sığmaz olmuştur. Tam da bu noktada dijital araçları kullanım deneyimlerinin, aile içindeki iletişime etkisi gündeme gelmektedir.

Esasen dijitalleşme olgusuyla birlikte ele alınan sorun alanlarının (örneğin dijital bölünme, dijital uçurum, tehdit ve riskler vs.) özünde, bireylerin nasıl öğrendiğine ve etkileşime geçtiğine dair bir yaklaşım (Livingstone, 2023) bulunmaktadır. Bu yaklaşıma bağlı olarak dijitalleşme, bireyin ilk öğrenme ve ilk toplumsallaşma mekanizması olan aile için çok önemli bir olguya dönüşmektedir. Nitekim aile, pozitif veya negatif olduğu fark etmeksizin bireylerin yaşamını inşa edici ilk bilgi kaynağı diğer bir deyişle ilk öğrenme merkezidir. Ancak dijitalleşmenin etkileriyle bu öğrenme süreci, eskisinden daha yoğun bir biçimde gerçekleşmekte, ebeveynler de üst jenerasyonlarından edinmedikleri yeni bir öğrenme süreciyle baş başa kalmaktadır. Böylece teknoloji çağının *dijital göçmeni* olan günümüz ebeveynleri, bilmedikleri ve içine doğmadıkları bu dünyaya adapte olmaya çalışırken aktif bir öğrenme sürecine dâhil olmaktadır. Tam da bu noktada aile ve dijitalleşmenin birey üzerindeki etki alanlarının çakışması ve buna bağlı olarak çeşitli uyumsuzlukların doğuşu söz konusu olmaktadır.

Daha önce de belirttiğimiz üzere, bireylerin toplumsal değerleri öğrendiği, onları içselleştirerek eyleme dönüştürdüğü toplumsallaşma sürecinde en etkin role sahip olan aktör ailedir. Aile dinamikleri, ruhsal ve bilişsel kapasiteyi geliştirmekte ve birey için kültürel bir yaşam alanı üretmektedir. Birey, doğumundan itibaren aileden aktarılan değerler, inançlar ve tutumlara referansla karşılaştığı “*bazı şeyleri iyi, doğru, olumlu; bazılarını da kötü, yanlış ve olumsuz*” olarak değerlendirir ve toplumsal hayatta bu değerlendirmeleri doğrultusunda konumlanır (Olgun, 2021). Ayrıca aile dinamikleri etrafında inşa edilmeye başlanan anlam dünyası, Alfred Schutz’un belirttiği gibi kişiden kişiye farklılaşmakta ve toplumsal değişime katkı sağlamaktadır. Bu nedenle, ailede başlayan toplumsallaşma süreci aynı zamanda değer ve inançların aktarım sürecidir ve “*çocuklarda süregiden toplumsal düzenin bilinçte ve yaşayışta inşa edilmesi*” olarak tanımlanabilmektedir. Böylece aile, çocuğu mevcut toplum düzenine ve geleneğine dâhil ederken aynı zamanda bu düzene bağlı süreklilikleri/normları da muhafaza etmektedir.

Aile, toplumun ayrılmaz bir parçasıdır ve doğal olarak toplumun sosyal yapısına, değerlerine ve normlarına bağlıdır. Bu özelliği çerçevesinde zaman ve mekân boyutlarına bağlı olarak, makro ve mikro ölçeklerde, hem yapısı ve hem de işleyişi bakımından farklılaşmaktadır. Bu durum, bir kurum olarak ailenin geleneksel toplumsal rollerinde değişimler meydana getirmiş, aile bu rollerinden bazılarını ya tamamen ya da kısmen olmak üzere başka toplumsal kurumlara devretmiştir. Buna rağmen, şüphesiz aile hâlâ neslin devamı ve cinsel davranışların düzenlenmesi, kültürel aktarım, güvenlik, çocukların sosyal, fizyolojik ve psikolojik bakımı ve fertler arası duygusal ve manevi destek başta olmak üzere birçok fonksiyonuyla işlevselliğini ve önemini korumaya devam etmektedir. Ancak yaşanan toplumsal koşullar ve teknolojik gelişmeler sonucunda ailelerde meydana gelen değişimler, nesillerin hayata bakışı ve ona yüklediği anlam üzerinde de etkili olmaktadır. Tam da bu noktada elinizdeki çalışmada, BİT deneyimleri çerçevesinde ailenin dönüşümü incelenirken merkeze “nesil-öğrenme” ikilisi alınmıştır.

“

Dijital yerlilik, Prensky’nin yeni teknolojilerle büyüyen kuşak için kullandığı ve günümüzde bu kuşağı nitelemek için yaygın olarak kabul görmüş bir kavramdır. Dijital göçmenlik ise yine Prensky tarafından, internet ve web ile yirmili yaş ve sonrasında tanışan, dijital araçların kullanımı konusunda uyum sorunu yaşayan, teknoloji tabanlı öğrenmede güçlük çeken ve teknoloji okuryazarlığı dijital yerlilere oranla daha düşük olan bireyler için kullanılmaktadır.

Dijitalleşme-aile-nesil çalışmaları daha önce bahsettiğimiz dört husus kapsamında anlamlı görünmektedir:

- i. Bir öğrenme ve toplumsallaşma merkezi olarak ailenin anlam-benlik-davranış inşası üzerindeki

temel belirleyiciliği,

- ii. Dijitalleşmenin tüm risklerine karşın sahip olduğu imkânlar,
- iii. Dijitalleşmenin yarattığı kitle toplumu,
- iv. Toplumsal bir kurum olarak ailenin dönüştürücü rolü.

Aynı zamanda ailenin dijitalleşme deneyimini şekillendiren algı ve becerilerini anlamak için de nesiller arasındaki ilişkinin gözetilmesi gerektiğini düşünüyoruz. Bu kapsamda ebeveyn ve çocuklarının BİT ile ilişkisini anlamak üzere iki kavrama dikkat çekeceğiz. Bunlar **dijital yerli** ve **dijital göçmen** kavramlarıdır.

Teknolojide yaşanan gelişmeler sonucunda yeni medya araçlarının kullanımının giderek yaygınlaşması, dijital ortamlara erişim kolaylığı ve erişilen kişi sayısının artışı dijital ortamın kendi içerisinde bir kültür oluşturmaya neden olmuştur. **Dijital kültür** olarak adlandırılan bu süreci oluşturan gruplar **dijital yerli** ve **dijital göçmen** olarak ayrılmaktadır. Dijital Yerliler, Dijital Göçmenler (*Digital Natives, Digital Immigrants*) adlı çalışmasında Prensky (2001:20), basılı kaynakları kullanarak yetişen nesil ile, dijital medya araçlarından olan internet, cep telefonu ve interneti kullanarak büyüyen nesil arasında önemli fark olduğunu ifade etmektedir.

Dijital yerliler, Prensky’nin yeni teknolojilerle büyüyen kuşak için kullandığı ve günümüzde bu kuşağı nitelemek için yaygın olarak kabul görmüş bir kavramdır.¹ Dijital yerliler, sanal dünyayı hayatlarının merkezine alan, teknolojiyi öğrenme becerilerinin ihtiyaçtan değil hayatın gerekliliğinden kaynaklı olduğunu düşünen, sanal ortamlarda kendilerine özgü dil kullanan 21. yüzyılın çocuklarıdır. Dijital ortama kolayca adapte olan, onu bozmaktan ya da yanlış yapmaktan korkmayan dijital yerliler, teknolojik araçların tek tıkla yeniden başlatılarak her şeyin eski hâline geleceğini düşündüğü için bu dijital dünyayı istediği şekilde kullanmaktadır (Rikhye, vd., 2009; Bennett, vd., 2008). Waycott, vd. (2010) dijital yerlilerin teknolojiyi kullanma nedenlerini gündelik ihtiyaç, eğlence, sosyalleşme, ders çalışma gibi nedenler olarak sıralamaktadır. Çünkü dijital yerliler bilgiye hızlı erişmek isteyen, aynı anda birçok işi yapmaya çalışan, keşfederek öğrenmek isteyen

¹ “**Dijital yerliler**” dışında literatürde farklı kullanımlar da mevcuttur. Örneğin Tapscott (1998:204) “internet nesli” (*net generation*); Veen (2003:5) “zaplayan insan” (*homo zappiens*); Carstens & Beck (2005:203) “oyun nesli” (*the gamer generation*); Papert (1994:132) “çekirge zihin” (*grasshopper mind*) ve Pedro ise (2006:2) “bin yılın öğrencileri” (*millennials*) ve “siber çocuklar” (*cyber kids*) kavramlarını kullanmıştır.

bireylerden oluşmaktadır. Bu dijital bireyler sanal ortamlar yoluyla daha önce hiç tanışmadıkları kişilerle bir araya gelme konusunda çekinmemekte, bunu doğal bir durum olarak görmekte ve bu ortamlar üzerinden bilgi alışverişi konusunda eski kuşaklara göre daha cesur davranmaktadır (Prensky, 2004). Bilgiye hızlı erişmek isteyen dijital yerlilerin, özellikle içinde eğlence barındıran görsel öğelerin yoğunlukta olduğu ortamları tercih ettikleri, ağ üzerinde aynı anda birden fazla konu ile ilgilenmek istedikleri için tek bir konuya odaklanmakta sıkıntı yaşadıkları ifade edilmektedir. Bu grubun üyeleri sadece yapısal ve kültürel değil, bilginin yoğunluğu, sosyal ilişkiler, güvenlik, mahremiyet, yaratıcılık, kimlik ve aidiyet konularında da farklılıklar oluşturdukları ifade edilmektedir.

Dijital göçmenler ise, teknoloji ve internet ile ergenlik sonrası dönemde tanışmış olan bireyler olarak ifade edilmektedir (Prensky, 2008). Diğer bir deyişle, dijital göçmenler internet ve web ile yirmili yaş ve sonrasında tanışan, dijital araçların kullanımı konusunda uyum sorunu yaşayan, teknoloji tabanlı öğrenmede güçlük çeken ve teknoloji okuryazarlığı dijital yerlilere oranla daha düşük olan bireylerdir. Dijital göçmenler teknolojik sürece alışmaya çalışırken bazı sıkıntılar yaşamakta, bu nedenle kendilerini teknolojik gelişmelere açmaya, sanal ortamlara uyum sağlamaya ve dijital dil kullanımına alışmaya (Rikhye, vd., 2009) ve **dijital becerilerini**² geliştirmeye çalışmaktadır. Teknolojik araçları etkin kullanamıyor oluşları dijital göçmenlerin en önemli özelliklerinin başında gelmektedir. Bilgi edinmek için basılı materyalleri ve doğrusal okumaları, grafik ve hiper metin okumalarının yerine tercih eden dijital göçmenler, her ne kadar içerisinde bulundukları dijital çevreye iyi uyum sağlamaya çalışsalar bile kullandıkları dijital dil onları ele vermektedir (Prensky, 2004).

Özetle aile içi ilişkilerin işleyişinde çok boyutlu dinamiklerin varlığı ortadadır. Diğer yandan aile üyelerinin birbirlerine karşı görev ve sorumlulukları bulunmakta, her ailede bu dinamiklerin kendine ait bir yapısı, düzeni ve özellikleri bulunmaktadır. Aile üyeleri birbirlerinden aldıkları mesajlar ile kendilerini değerli veya değersiz, güvende veya güvensiz hissederek. Bu durum onların psikososyal ve sosyokültürel konumlarını, işlevselliklerini ve ruhsal durumlarını etkiler. Bu doğrultuda, sağlıklı birey sağlıklı aileyi, sağlıklı aile de sağlıklı toplumu oluşturmaktadır. Aile içi ilişkisinin sağlıklı olması için

problem çözme, paylaşım, roller, duygulara dâhil olabilmek ve karşılık verebilmek, davranış kontrolü unsurları oldukça önemlidir. Bu kapsamda dijital araçları kullanım pratiklerinin detayları ile bu pratiklerin aile kurumunda meydana getirdiği ve/veya yeniden şekillendirdiği ilişkilerin; roller, algılar, tutumlar, ağlar, sorunlar, kazanımlar, ihtiyaçlar, kamudan talep ve beklentiler şeklinde geniş bir çerçevesi bulunmaktadır.

Uluslararası düzenlemeler kapsamında UNICEF’in yapay zekâ ve çocuk hakları çalışmaları ve raporları, konuyla ilgilenen her bireye özellikle ailelere rehberlik etmektedir. 2019 yılında yayınlanan Yapay Zekâ ve Çocuk Hakları raporunda UNICEF, YouTube’un çocuklara yönelik içeriklerine dikkat çekmektedir. YouTube Kids her ne kadar çocuklara özel reklamlar geliştirmediyse, çocuklara dair verilerde ve aramalarda korunaklı olduğunu belirtse de UNICEF ailelerin bu konuda tam olarak güvenmemelerini, çocukları üzerinde takibi bırakmamaları gerektiğini raporda vurgulamıştır. UNICEF’in en çok dikkat çektiği kısım ise dijital mecrada çocuk hakları ve çocukların kişisel verilerinin paylaşılması gerekliliğidir (UNICEF, 2019).

Ebeveyn ve çocuklara yönelik güvenli platform ve erişim düzenlemelerine bakıldığında birçok ülkede konuya ilişkin çalışmaların hızlandığı görülmektedir. Örneğin, İngiltere çocukların eğitimi amaçlı internet kullanımını kolaylaştırmaya yönelik uygulamalar ve düzenlemeler gerçekleştirmiştir. 2021 yılında çocukların dijital ortamda güvenilir kaynaklara erişimine dair yasal düzenlemeler yapılmıştır. Bu yasa, çeşitli çevrim içi platformları etkilemiş, özellikle Instagram, TikTok ve YouTube gibi popüler sosyal medya ve video paylaşım platformları, çocukları daha iyi korumak adına değişiklikler yapmak zorunda kalmışlardır. Örneğin, TikTok uyku vaktini geçen çocuklar için bildirimleri kapatmış, Instagram 18 yaş altı kullanıcılar için hedefli reklamları devre dışı bırakmış ve YouTube genç kullanıcılar için otomatik oynatmayı kapatma kararı almıştır. İngiltere hükûmeti tarafından ebeveynlerin hizmetine sunulan ve çocuklarının internet kullanımında şüphe duydukları noktalarda destek almalarını sağlayan “Childline” adında bir arama hattı oluşturulmuştur (gov.uk, 2020). Ayrıca, çevrim içi alanda çocukları korumak için bilişim ve sosyal medya şirketlerine ağır para cezaları ve yaptırımlar için yasal düzenlemeler yürürlüğe konulmaktadır. Bu yasal düzenleme, çocuklara

² Dijital beceri kavramı 4 boyut etrafında incelenmektedir: (1) teknik ve operasyonel beceriler, (2) bilgide gezinme ve işleme becerileri, (3) iletişim ve etkileşim becerileri, (4) içerik oluşturma ve üretme becerileri.

cinsel temalı ve şiddet türlerini barındıran içerikleri önermenin önüne geçmeyi hedeflemektedir (Singer, 2020).

İngiltere’de Çevrim İçi Güvenlik Yasası, ailenin tüm fertlerine yönelik bir düzenlemedir. Aynı zamanda bu yasa Google gibi şirketlere ve sosyal medya platformlarına yönelik yaptırımlar ve kısıtlamalar içerir. Şirketlere yaptırımlar içeren ilgili kanunda çocuklara yönelik düzenlemeler ağırlıklıdır. Bu açıdan Çevrim İçi Güvenlik Yasası, çocukların çevrim içi pornografiye erişiminin engellenmesi ve zarar verici içeriklerden uzaklaştırılmasına yönelik bir kanundur. Böylece intihar ve yasaklı madde kullanımı gibi tehlikeli durumlara yönelik önlem alınması hedeflenmektedir. Bu kanun, 31 Ocak 2024 tarihinde tekrar düzenlenmiştir. Yapılan son düzenlemede ise Çevrim İçi Güvenlik Yasası’na yeni siber suçlara, mahrem görüntü istismarı, tehdit edici ifadelerin kullanımı, dijital ortamda zarar verici ifadelerin kullanılması ve teşvik edilmesi eklenmiştir. Aynı zamanda dijital ortamda taciz, istismar, pornografi içeren paylaşımlarda veya intihar, zararlı alışkanlıkları teşvik edici davranışlarda bulunmak bu yasa tasarısına dahil edilmektedir. Bu yasa, sadece bireyleri değil, içeriklerin paylaşıldığı yeni medya şirketlerini de cezai müeyyideye tabi tutmaktadır (gov.uk, 2024).

Fransa’da veri koruma ve gizlilik yasaları, eğitim ve bilinçlendirme programları bulunmaktadır. Özellikle kişisel verilerin korunmasına ilişkin düzenlemeler ve yasalar önemli rol oynamaktadır. Bunlardan biri olan Çocukları Koruma Yasası (*La Loi pour la Protection des Mineurs sur Internet*), çocukları çevrim içi tehlikelerden korumak amacıyla uygulanır. Çocukların çevrim içi güvenliğini sağlamayı amaçlar ve çocukların zararlı içeriklere, siber zorbalığa ve diğer çevrim içi tehlikelere maruz kalmasını önlemeyi hedefler (Légifrance, 2018). 19 Şubat 2024’te yürürlüğe giren bu yasaya göre, anne ve babalar çocuklarının çevrim içi dijital haklarını korumak zorundadır ve istedikleri gibi izinsiz bir şekilde çocuklarının resimlerini paylaşamaz. Yasa çocukların internet üzerindeki kimlik bilgilerini de koruma altına almaktadır (Mallevaey, 2024). Fransa’daki dijital ortamda özellikle aile içi mahremiyet ve çocuk pornografisi içeren suçlara karşı 2-5 yıl arası hapis, 75 bin ila 100 bin Euro arasında para cezası uygulanmaktadır (Les Avocats, 2021).

İtalya’da da, çocukların çevrim içi güvenliğini sağlamak ve ailelerin internet kullanımını düzenlemek için çeşitli yasal düzenlemeler bulunmaktadır. Bu

yasaların uygulanma amacı, çocukların zararlı içeriklere maruz kalmasını önlemek ve çevrim içi etkinliklerini denetlemek üzere yetkilendirilmiş kurumları belirlemektir (BIK, 2021; Italian Data Protection Authority, 2021). İtalya’da, çocuk pornografisi ile mücadele etmek amacıyla da sıkı yasal düzenlemeler bulunmaktadır. Bu düzenlemeler, çocuk pornografisi içeren materyallerin üretimi, dağıtımı ve erişimi ile ilgili katı cezalar içermekte, böylece çocukların cinsel istismarını ve sömürsünü önlemeyi amaçlamaktadır.

Rusya’da “Güvenli İnternet” kampanyası kapsamında aileye yönelik dijital rehberlik programları uygulanmaktadır. Bu programlar, çocuklara ve ebeveynlere internet güvenliği hakkında bilgi vermeyi, çocukları çevrim içi tehlikelerden korumayı ve güvenli internet kullanımını teşvik etmeyi amaçlar (BIK, 2024). Ayrıca Rusya’da “Çocuğun Sağlığına ve Gelişimine Zararlı İçeriklerden Korunması Kanunu (*On Protection of Children from Information Harmful to Their Health and Development*)” ile “çocuklarda korku, dehşet veya paniğe yol açabilecek” veya şiddet, yasa dışı faaliyetler, madde bağımlılığı veya kendine zarar vermeyi tasvir eden materyaller de dahil olmak üzere “tehlikeli” materyallerin çocuklar arasında dağıtımı yasaklanmıştır. Bu yasa kapsamında “bilgi ve telekomünikasyon ağı” (televizyon ve interneti kapsayan) üzerinden dağıtılan materyaller için zorunlu bir içerik derecelendirme sistemi getirilmiştir. Bu kapsamda intiharı tanımlayan, yasa dışı uyuşturucuyu yücelten veya çocuk pornografisi içeren web sitelerin sansürlenmesi için bir kara liste oluşturulmuştur. 2013 yılında yapılan ikinci bir değişiklikle yasa kapsamındaki zararlı içerik sınıfına “geleneksel olmayan cinsel ilişkileri” teşvik eden “propagandalar” da eklenmiştir (en.kremlin.ru, 2011).

Çin’de de ailelerin güvenli internet kullanımını sağlamaya yönelik kamu uygulamalarının son yıllarda artarak devam ettirildiği görülmektedir. Bu uygulamalardan biri de çocukların internet kafelerde geçirdikleri süreye belirli bir sınır getirilmesi olmuştur. (Xinhua Haber Ajansı, 2022). Çin’de ayrıca ebeveynler için hayata geçirilen ve çocuklarının internet kullanımını izlemeleri ile kontrol etmelerine yardımcı olacak çeşitli yazılımlar ve uygulamalar bulunmaktadır. Bu yazılımlar, çocukların çevrim içi aktivitelerini filtrelemek, sınırlamak ve izlemek için tasarlanmıştır (Cheng Yu, China Daily, 2022). Diğer yandan Çin’de, çocukların, çevrim içi güvenlikleri konusundaki farkındalıklarını artırmak üzere

çeşitli eğitim programları ve kamu kampanyaları düzenlenmektedir. Bu programlar ve kampanyalar aracılığıyla, çocuklara çevrim içi tehlikeler hakkında bilgi verilirken aynı zamanda güvenli internet kullanımı konusunda ebeveynler ve öğretmenler de bilgilendirilmektedir (CNNIC, 2020).

Kanada’da, çocukların ve ailelerin bilgi ve teknoloji kullanımını düzenlemek ve korumak için çeşitli politikalar ve uygulamalar bulunmaktadır. *Canadian Centre for Child Protection (CCCP)* ve *Canadian Centre for Digital and Media Literacy* (MediaSmarts, 2024) gibi kuruluşlar, çocukların çevrim içi güvenliği konusunda rehberlik ve destek sağlamakta, ailelere yönelik kaynaklar, eğitim materyalleri ve destek hizmetleri sunmaktadır (CCCP, 2024). Konuya dikkat çekmek ve farkındalık yaratmak üzere Kanada’da, her yıl Şubat ayında *Safer Internet Day* (SID) kutlanmaktadır (SID, 2024). Ayrıca Kanada’da çocukların ve ailelerin dijitalleşme deneyimlerini iyileştirmek üzere çeşitli yasama çalışmaları gerçekleştirilmektedir. Bunlardan biri “Kişisel Bilgilerin Korunması ve Elektronik Belgeler Yasası”dır (*The Personal Information Protection and Electronic Documents Act-PIPEDA*). PIPEDA kapsamında özel sektör kuruluşlarının Kanada genelinde kâr amacı güden ticari faaliyetleri sırasında kişisel bilgileri nasıl toplayacağı, kullanacağı ve ifşa edeceğine ilişkin temel kurallar belirlenmektedir.

ABD’de ebeveyn ve çocukların dijital araçları kullanımını düzenlemek amacıyla gerçekleştirilen yasal düzenlemelerin başında “Çocukların Çevrim içi Gizliliğini Koruma Yasası (*Children’s Online Privacy Protection Act-COPPA*)” gelmektedir. COPPA, çevrim içi hizmetlerde çocuklarla ilgili kişisel bilgilerin toplanmasını engellemekte ve ebeveyn onayı alınmadan 13 yaşın altındaki çocuklardan kişisel bilgi toplanmasını yasaklamaktadır (Federal Trade Commission, 2024). “Çocukların İnternetini Koruma Yasası (*Children’s Internet Protection Act-CIPA*)” ile ise ABD’deki okul ve kütüphanelerde çevrim içi erişimin sınırları düzenlenerek çocukların okul ve kütüphanelerde zararlı içeriklerden korunması amaçlanmaktadır (CIPA, 2024). CIPA aracılığı ile çocuklara uygun olmayan içeriklerin filtrelenmesi ve engellenmesi amaçlanmaktadır.

ARAŖTIRMANIN
METODOLOJİSİ

3

3. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

Nitel araştırma yöntemi, özellikle sosyal bilimlerde kullanılan ve olguları derinlemesine analiz etmeyi içeren bir yaklaşım sergilemektedir. Nitel araştırmanın fenomenoloji deseni de aslında farkında olduğumuz ancak ayrıntılı ve derin bir anlayışa sahip olmadığımız olgulara odaklanır (Tekindal ve Uğuz Arsu, 2020). Olguları derinlemesine incelerken bir “turist bakış” açısına sahip olmak, fenomene tarafsız ve yabancı bir nazarla yaklaşmak açısından gereklilik taşımaktadır (Urry, 2009). Söz konusu gereklilik bağlamında fenomene ilişkin her detay sorgulanmalı ve kapsayıcı bir bütünlük içinde anlaşılmalıdır. Bu noktada araştırmamızın ana ekseninde ailelerin dijitalleşmeden nasıl etkilendiği konusu yer almıştır. Dijitalleşme fenomenini deneyimleyen aile üyelerinin ilişki dinamiklerine ait veriler derinlemesine mülakat tekniği ile elde edilmiştir.

“

Araştırmada günümüzde “önlenemez” bir sosyal gerçekliğe dönüşen dijitalleşmenin özel-duygusal-özerk bir kurum olan ailenin dönüşümünde nasıl bir rol oynadığına dair temel sorudan hareketle yola çıkılmıştır.

Araştırmada günümüzde “önlenemez” bir sosyal gerçekliğe dönüşen dijitalleşmenin özel-duygusal-özerk bir kurum olan ailenin dönüşümünde nasıl bir rol oynadığına dair temel sorudan hareketle yola çıkılmıştır. Ayrıca, dijitalleşmenin ebeveynlerin faillik, değerler ve gelenek konusundaki kaygılarını nasıl kışkırttığı ve bunun sonucunda geliştirdikleri bireysel ve kolektif ebeveynlik stratejileri ele alınmıştır. Bu kapsamda boylamsal olarak planlanan saha çalışması, son derece riskli, talepkâr ve kontrolcü olan fakat yine de “gelecekteki başarıya kapı aralayan” dijitalleşmenin, neoliberalleşme etkisiyle aile içi ilişki dinamiklerinde meydana gelen ikilemleri derinleştirdiği ve ebeveynlerin geçmiş

tecrübeleri ile gelecek vizyonları çerçevesinde kendi kimliklerini müzakere ettikleri bir alana dönüştüğü yönündeki ön hipotezlere dayalı olarak inşa edilmiştir. Gerçekleştirilen saha araştırmasıyla bu hipotezler çözümlenerek, ailelerin hem dijital araçları kullanım pratikleri hem de algı ve tutumlarını şekillendiren kullanım deneyimlerine ışık tutmak, benzeştikleri ve farklılaştıkları hususları bütünlüklü şekilde değerlendirmek amaçlanmıştır. Ayrıca bu sayede dijitalleşmenin salt dönüştürücü etkisinin ötesine geçilmesi ve “fail ve eşik tutucu” olarak ailelerin dijital araçları kullanım pratiklerinden doğan kolektif eylemlerinin toplumsal süreçleri şekillendirici rolü üzerinde tartışma imkânı elde edileceği düşünülmektedir.

Bununla birlikte çocukların çoğunlukla ebeveynlerinin bilinçaltında yorumlanan kültür temelli sinyalleri okuyamadıkları göz önünde bulundurulduğunda tutarlı ve anlaşılır bir rehberlik desteğine ihtiyaçları olduğu söylenebilir. Ebeveynlerin bu hususta gerçekleştirecekleri rehberlik uygulamaları ise kaçınılmaz olarak kendi konum/durumlarına özel olacaktır. Bu doğrultuda aileyi özerk bireylerden oluşan bir grup olmasının ötesinde duygusal bir birim olarak ele alan çalışmamızda fenomenolojik bir araştırma süreci planlanmış ve şu alt sorulara yer verilmiştir:

- Dijitalleşmenin toplumsal bilinç, kolektif düşünce ve eylemlerin oluşmasındaki rolleri nelerdir?
- Ailelerin dijitalleşmeye yönelik yaklaşımları hangi ek anlamlarla yüklüdür?
- Ebeveynlerin dijital araçlara karşı algı ve tutumları arasındaki ilişki nasıldır?
- Dijital teknolojiler geç modernitede ebeveynliği nasıl karakterize etmektedir?
- Kültürel değerler ve gelenekler bireylerin duygularını, düşüncelerini ve bunları ifade etme biçimlerini nasıl etkilemektedir?
- Dijital araçların kullanımı ve sosyal eşitsizlikler arasında nasıl bir korelasyon kurulabilir?

- Dijital becerileri belirleyen sosyal-kültürel etmenler nelerdir?
- Dijital araçların kullanımının imkân ve riskleri ile dijital beceriler arasındaki ilişki nasıldır?
- Eğitim platformları toplumsal tabakalar arasındaki dijital uçurumu sadece pekiştirmekte midir? Yoksa aileler nezdinde açık erişimli dijital platformlar eğitimde fırsat eşitsizliğini gidermek için bir imkân olarak mı değerlendirilmektedir?

3.1. Veri Toplama Süreci

Araştırma 24 Ocak-6 Mart 2024 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Saha sürecinde tüm etik önlemler alınmış ve araştırmacı eğitimlerinde bu durumu zedeleyecek herhangi bir tavır ve tutumdan kaçınılması gerektiği özellikle vurgulanmıştır. Araştırmacılar için bu hususta dikkate almaları üzere bir “Saha Araştırmacıları İçin Uygulama Kılavuzu” oluşturulmuştur.³ Araştırmacılar tarafından aile bireylerine görüşme öncesinde konuya dair bilgi verilmiş ve gerek araştırma gerek ses kayıtları için onayları alınmıştır. Gerek sözlü gerekse de “Gönüllü Onam Formu” aracılığıyla yazılı biçimde olmak üzere sürece dair bilgilendirme yapılarak katılımcıların imzaları alınmış ve birer nüshası kendilerinde kalacak şekilde gizli tutulacağına dair taahhüt verilmiştir.⁴ Gönüllü Onam Formu’nda aynı zamanda araştırmanın boylamsal olduğuna vurgu yapılarak iki yıl sonra tekrar mülakat gerçekleştirileceğine dair de bilgilendirme yapılmış, bu kapsamda katılımcıların eğer uygun görürlerse ilgili seçeneği işaretlemeleri istenmiştir. Bu aşamada tüm aile bireylerinin bir arada olmasına özen gösterilmiştir. Tüm ailenin onayı alındıktan sonra araştırmacılar anne, baba ve çocuk ile eş zamanlı olarak farklı odalarda görüşmelerini gerçekleştirmişlerdir.

Araştırmacılar görüşme sırasında katılımcıların sözlerini kesmemiş ya da ifade ettikleri görüşlere bir müdahalede bulunmamışlardır. Her bir sorunun cevabı belli bir doyum noktasına ulaşılan kadar beklenmiş ve ses kayıtları durdurulmamıştır. Araştırmanın etnografik olarak dizayn edilmemesine karşın araştırmacılar için örnek bir “Gözlem Formu” oluşturularak not almaları istenmiştir.⁵

Araştırmada temel olarak dört sınırlılık ön plana çıkmıştır. Bunlardan birincisi, mülakat yapılmak üzere görüşme teklif edilen ailelerin büyük bir

çoğunluğundan alınan red cevabıdır. Ailenin mahrem bir kurum olması nedeniyle görüşme tekliflerine temkinli yaklaşımları araştırma tasarım sürecinde öngörülmesine karşın, red cevaplarının en büyük gerekçesi şaşırtıcı olarak aile üyelerinin birlikte oldukları zaman dilimlerinin gün içerisinde neredeyse maksimum 3-4 saat civarında olacak şekilde kısıtlı olmasıdır. Veri toplama aşamasında iş-okul gibi etmenler düşünülerek özellikle akşam (17.00 sonrası) saatleri için randevu talep edilmesine karşın, ilgili talepler “geç saatlere kadar evde birlikte olamıyoruz” şeklinde dönüşlerle geri çevrilmiştir. Görüşmeler ise, aile üyelerinin bir arada bulunduğu sınırlı zaman dilimleri olan hafta içi akşam saatleri veya hafta sonunda gerçekleşmiştir.

Araştırmanın bir diğer önemli sınırlılığı ise görüşme yapma konusunda babaların çekingen davranışları olmuştur. Görüşme yapılmak istenen ailelerde babalar, anne ve çocuklara göre özellikle ilk başlarda daha çekimser davranmış, bu durum annelerin kendilerine ısrarı sonucu aşılabilmektedir. Öte yandan mülakatlar başlayınca babaların sürece oldukça uyum sağladığı görülmüş ve bazılarının “korkmamıza gerek yokmuş” şeklindeki dönüşleriyle verimli görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Araştırmada aile tipleri çeşitliliğini sağlamak için çekirdek ve geniş aile ayırımına gidilmesi tasarlanmış, ancak İstanbul’da yaşayan geniş aile tipi bulmak konusunda oldukça zorlanılmıştır. Ulaşılan tek geniş aile denebilecek hane, Kağıthane’de babaannenin bulunduğu bir aile olmuştur.

Bir diğer sınırlılık ise ailelerin mahremiyetlerini ifşa etmelerine ilişkin endişe duymaları olmuştur. Bu sınırlılığı aşmak üzere, görüşmeden önce soruların kapsamı hakkında katılımcılara bilgilendirme yapılmış, yanıt vermek istemedikleri sorularda ısrarcı olunmayacağı özellikle belirtilmiştir.

3.2. Veri Toplama Aracı

Araştırma kapsamında veri toplama aracı olarak ebeveyn ve çocuklara uygulanmak üzere iki adet yarı yapılandırılmış soru formu kullanılmıştır. Soru formları disiplinler arası yerli ve yabancı alan yazın taraması, bir pilot uygulama ve sahadaki ön gözlemler çerçevesinde oluşturulmuş, ayrıca mülakatlar öncesinde iki uzman görüşüne başvurulmuştur. Yarı yapılandırılmış soru formları,

³ EK1: Saha Araştırmacıları İçin Uygulama Kılavuzu

⁴ EK2: Gönüllü Onam Formu

⁵ EK3: Gözlem Formu

nitel araştırmanın amacına uygun olarak görüşme ciye esneklik sağlayacak bir yaklaşımla hazırlanmıştır. Bununla birlikte soru formunun çerçevesinin önceden belirlenmesi veri analizinde kolaylık sağlayabilmektedir. Bu nedenle hazırlanan soru formu, dijital araçları kullanım pratiklerinin detayları ve bu pratiklerin aile kurumunda meydana getirdiği ve/veya yeniden şekillendirdiği ilişkiler, roller, algılar, tutumlar, ağlar, sorunlar, kazanımlar, ihtiyaçlar, kamudan talep ve beklentiler temalarıyla tasnif edilmiştir. Bu raporda ise aile içi ilişkiler teması bağlamında değerlendirilmiş bulgulara yer verilmekte, araştırma kapsamında elde edilen diğer bulgular Enstitü Sosyal tarafından başka yayınlarda peyderpey olmak üzere değerlendirilecektir.

3.3. Çalışma Grubu

Aile içi ilişkilerin dönüşümünde dijitalleşme etkilerini ve ilgili sorun alanlarını etraflıca keşfetmek üzere katılımcılar hanehalkı sayısı, yerleşim yeri (ilçe) ve diğer sosyodemografik (yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim seviyesi, meslek, gelir düzeyi, barınılan mesken tipi ve aile hayat döngüsü nitelikleri) kriterler gözetilerek amaçlı örnekleme metodlarından maksimum varyasyon örnekleme ile seçilmiştir.

Örnekleme için dördüncü aşamadan oluşan bir yöntem takip edilmiştir. Buna göre birinci aşamanın

örneklem birimi il olup İstanbul ili bu aşamanın örneklem çerçevesini oluşturmuştur. İkinci aşamanın örneklem birimi ilçelerdir. Bu çerçevede Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından hazırlanan ve ilçelerin sosyoekonomik gelişmişlik seviyelerini ortaya koyan *İlçe SEGE-2022* araştırması dikkate alınmış, İstanbul ilindeki ilçeler sosyoekonomik seviyelerine göre yüksek-orta-düşük olarak tabakalandırılmıştır. En düşük, en yüksek ve orta düzeydeki sosyoekonomik gelişmişlik seviyesine sahip ilçeler olan Ataşehir, Arnavutköy, Bakırköy, Büyükçekmece, Çekmeköy, Kadıköy, Kağıthane, Sarıyer, Sultanbeyli, Ümraniye ve Üsküdar olmak üzere kolayda örnekleme yöntemiyle 11 ilçe seçilmiştir. Araştırmanın üçüncü aşamasında örneklem birimi hanelerdir. İlk iki aşamanın sonucunda örnekleme dâhil edilen ilçelerde bulunan hanelerde yaşayan aileler hanehalkı büyüklüğüne göre **3 ila 7 kişi arasında** ve birlikte yaşama pratiğine göre **bölünmemiş** olanlardan oluşmaktadır. Bu kapsamda katılımcılar İstanbul'da birlikte yaşayan, 13-25 yaşında en az bir çocukları olan ve alt, orta ve üst gelir grubuna sahip olan anne babaların olduğu hane kriterlerine göre seçilmiştir. Dördüncü ve son aşamada ise önceden belirlenen her bir haneden anne-baba ve çocuk olmak üzere her aileden toplam 3 kişiden oluşan katılımcılardan nitel araştırmanın derinlemesine mülakat yöntemiyle veri elde edilmiştir.

Tablo 1: Ebeveyn Katılımcılar

Katılımcı	Yaş	İlçe	Eğitim Durumu	Meslek	Hane Gelir Durumu	Evde Sabit İnternet Var mı?	Mobil İnternet Kullanıyor musunuz?	Sosyal Medya Kullanıyor musunuz?
B1_51	51	Kadıköy	Lisans	Fotoğrafçı - Emlakçı	Orta	Evet	Evet	Evet
A1_46	46	Kadıköy	Lisans	Öğretmen	Orta	Evet	Evet	Evet
B2_46	46	Çekmeköy	Yüksek Lisans	Bilgisayar Mühendisi	Orta - Üst	Evet	Evet	Evet
A2_42	42	Çekmeköy	Yüksek Lisans	Psikolog	Orta - Üst	Evet	Evet	Evet
B3_50	50	Kağıthane	Lise	Teknoloji Şirketinde Yönetici	Üst	Evet	Evet	Evet
A3_47	47	Kağıthane	Lisans	Bankacı	Üst	Evet	Evet	Evet
B4_54	54	Üsküdar	Lise	Ticaret - Emekli	Orta	Evet	Evet	Evet
A4_53	53	Üsküdar	Lise	Ev Hanımı	Orta	Evet	Evet	Evet

B5_48	48	Sultanbeyli	İlköğretim	Serbest Meslek	Alt	Hayır	Evet	Hayır
A5_42	42	Sultanbeyli	İlköğretim Terk	Dikiş-Nakiş	Alt	Hayır	Evet	Hayır
B6_51	51	Ataşehir	Lisans	Satış Müdürü	Orta	Evet	Evet	Evet
A6_49	49	Ataşehir	Doktora	Eğitim Direktörü	Orta - Üst	Evet	Evet	Evet
B7_43	43	Sarıyer	İlköğretim	Apartman Görevlisi	Orta- Alt	Evet	Evet	Evet
A7_45	45	Sarıyer	İlköğretim	Ev Hanımı - Apartman Görevlisi	Alt	Evet	Hayır	Evet
B8_42	42	Arnavutköy	İlköğretim	Koltuk İmalatı	Orta - Alt	Evet	Evet	Evet
A8_45	45	Arnavutköy	İlköğretim	Ev Hanımı	Orta - Alt	Evet	Evet	Evet
B9_53	53	Ümraniye	Doktora	İletişim Reklam Ajansı - Danışmanlık	Üst	Evet	Evet	Evet
A9_51	51	Ümraniye	Yüksekokul	Ev Hanımı	Orta - Üst	Evet	Evet	Evet
B10_55	55	Florya	Lisans	Doktor	Üst	Evet	Evet	Evet
A10_50	50	Florya	Lisans	Ev Hanımı - Hekim	Üst	Evet	Evet	Evet
B11_55	55	Sarıyer	Lisans	Kolluk Kuvveti	Orta - Üst	Evet	Evet	Evet
A11_53	53	Sarıyer	İlköğretim	Ev Hanımı	Orta	Evet	Evet	Evet
B12_50	50	Arnavutköy	İlköğretim	Servis Şoförü	Orta	Evet	Evet	Evet
A12_49	49	Arnavutköy	Okuryazar değil	Dikiş-Nakiş- Temizlik Görevlisi	Orta	Evet	Evet	Evet
B13_41	41	B.Çekmece	Doktora	Eğitimci	Üst	Evet	Evet	Evet
A13_36	36	B.Çekmece	Y. Lisans	Finans	Üst	Evet	Evet	Evet
B14_53	53	Sultanbeyli	Lise	Elektrik Ustası - Muhtar	Orta	Evet	Evet	Evet
A14_48	48	Sultanbeyli	İlköğretim	Ev Hanımı	Orta	Evet	Evet	Hayır
B15_50	50	Kağıthane	Lisans	Mühendis - Vakıf Başkanı	Orta	Evet	Evet	Evet
A15_45	45	Kağıthane	Yüksekokul	Öğretmen	Orta - Alt	Evet	Evet	Evet
B16_43	43	Arnavutköy	İlköğretim	Fabrika İşçisi	Alt	Evet	Evet	Evet
A16_36	36	Arnavutköy	İlköğretim Terk	Ev Hanımı	Alt	Evet	Hayır	Hayır

Mülakatlar 16 aile ile gerçekleştirilmiş olup her aileden anne, baba ve çocuk ile görüşmeler yapılmıştır. Dolayısıyla 32'si ebeveyn, 16'sı çocuk olmak üzere toplam 48 kişi ile görüşülmüştür. Yukarıda yer alan tablo, ebeveyn katılımcıların demografik bilgilerini ve

internet kullanımlarını göstermektedir. Mülakatlarda görüşülen kişiler, İstanbul'un çeşitli ilçelerinden, farklı gelir gruplarından, farklı meslek gruplarından oluşan kişilerden seçilmiştir.

Tablo 2: Çocuk Katılımcılar

Katılımcı	Cinsiyet	Yaş	İlçe	Okul Türü/ Eğitim Durumu	Hane Gelir Durumu	Evde Sabit İnternet Var mı?	Mobil İnternet Kullanıyor musunuz?	Sosyal Medya Kullanıyor musunuz?
Ç1_13	Erkek	13	Kadıköy	Ortaokul Öğrencisi	Orta - Üst	Evet	Evet	Evet
Ç2_17	Erkek	17	Çekmeköy	Lise Öğrencisi	Orta	Evet	Evet	Evet
Ç3_18	Kız	18	Kağıthane	Lise Öğrencisi	Üst	Evet	Evet	Evet
Ç4_21	Kız	21	Üsküdar	Üniversite Öğrencisi	Orta - Üst	Evet	Evet	Evet
Ç5_18	Erkek	18	Sultanbeyli	Lise Öğrencisi	Orta	Hayır	Evet	Evet
Ç6_17	Kız	17	Ataşehir	Lise Öğrencisi	Orta	Evet	Evet	Evet
Ç7_21	Erkek	21	Sarıyer	Lise Mezunu	Orta - Üst	Evet	Evet	Evet
Ç8_20	Kız	20	Arnavutköy	Üniversite Öğrencisi	Orta - Alt	Evet	Evet	Evet
Ç9_24	Erkek	24	Ümraniye	Üniversite Öğrencisi	Orta - Üst	Evet	Evet	Evet
Ç10_17	Kız	17	Florya	Lise Öğrencisi	Üst	Evet	Evet	Evet
Ç11_18	Kız	25	Sarıyer	Lisansüstü	Orta	Evet	Evet	Evet
Ç12_17	Kız	17	Arnavutköy	Lise Öğrencisi	Orta	Evet	Evet	Evet
Ç13_13	Kız	13	B.Çekmece	Ortaokul Öğrencisi	Üst	Evet	Evet	Evet
Ç14_19	Erkek	19	Sultanbeyli	Lise Mezunu	Orta - Üst	Evet	Evet	Evet
Ç15_20	Kız	18	Kağıthane	Lise Öğrencisi	Orta	Evet	Evet	Evet
Ç16_18	Kız	18	Arnavutköy	Lise Öğrencisi	Orta - Alt	Evet	Hayır	Hayır

Mülakata katılan çocuk katılımcılar, 13-25 yaş aralığındadır. Çocuk katılımcıların cinsiyet dağılımları ise 10 kız, 6 erkek şeklindedir.

Araştırmada derinlemesine mülakatlar dışında gerçekleştirilen bir diğer görüşme de odak grup görüşmesi olmuş, böylece veri çeşitliliği yakalanmaya çalışılmıştır. Odak grup görüşmesinde, farklı alanların uzmanları ve farklı meslek sahipleri ile bir araya gelinmiştir. Katılımcılar, 2 erkek ve 9 kadın olmak üzere 11 kişiden oluşmuştur. Katılımcılar; avukat, bilgisayar mühendisi, Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu uzmanı, sosyolog, psikolog, sosyal medya fenomeni - oyun terapisti, öğretmen, yazar, okul müdürü, akademisyen gibi farklı meslek gruplarındandır.

Rapor yazımından önceki son aşama olarak araştırmanın ön bulgularını sunmak amacıyla bir çalıştay düzenlenmiştir. Çalıştayda akademisyen, yazar, psikolog, sosyolog, mühendis, çocuk kanalı çalışanı gibi isimler ağırlanmış ve ön bulgular tartışmaya açılmıştır. Çalıştayda teknolojinin çocuklar üzerindeki etkisi, teknoloji ile ilişkide önemsememiz gereken unsurlar, aile ile birlikte vakit geçirmenin önemi, sosyal medyanın yarattığı yoksunluk duygusu, bireyselleşmenin artması, kuşaklar arası çatışmalar vb. konular üzerinde durulmuştur.

Araştırmada derinlemesine mülakatlar dışında gerçekleştirilen bir diğer görüşme de odak grup görüşmesi olmuş, böylece veri çeşitliliği yakalanmaya çalışılmıştır. Rapor yazımından önceki son aşama olarak araştırmanın ön bulgularını sunmak amacıyla bir çalıştay düzenlenmiştir. Çalıştayda akademisyen, yazar, psikolog, sosyolog, mühendis, çocuk kanalı çalışanı gibi isimler ağırlanmış ve ön bulgular tartışmaya açılmıştır.

Tablo 3: Odak Grup Katılımcı Listesi

Katılımcı	Cinsiyet
E1_Avukat	Erkek
K1_Avukat	Kadın
K2_Bilgisayar Mühendisi	Kadın
E2_BTK Uzmanı	Erkek
K3_Sosyolog - Psikolog	Kadın
K4_Akademisyen	Kadın
K5_Oyun Terapisti	Kadın
K6_Okul Müdürü	Kadın
K7_Rehber Öğretmen	Kadın
K8_Çocuk Kitabı Yazarı	Kadın
K9_Psikolog	Kadın

Tablo 4: Çalıştay Katılımcı Listesi

Katılımcı	Meslek
K1	Bilgisayar Mühendisi
K2	Uzman Psikolog/Akademisyen
K3	Psikiyatrist
E1	Çocuk Kanalı Çalışanı
E2	Sosyolog/Akademisyen
E3	Eğitimci Yazar/Sosyolog
K4	İlahiyatçı/Akademisyen
K5	Araştırmacı/Yazar
K6	Öğretmen/Hikaye Anlatıcısı
E4	Dil ve Konuşma Terapisti/Akademisyen
K7	Eğitimci/Akademisyen

3.4. Veri Analizi

Veri analizinde çözümlenmek üzere katılımcıların izni alınarak ses kaydı alınmış ve yazıya geçirilmek suretiyle transkripsiyon sürecine tabi tutulmuştur. Analize hazır hâle getirilen verilerin içerik analizi yapılmıştır. İçerik analizinde Strauss ve Corbin'in (1990) geliştirdiği model temel alınarak; (i) kodlama, (ii) temalandırma, (iii) verilerin kodlara ve temalara göre düzenlenmesi, (iv) bulguların yorumlanması ve (v) raporlaştırma aşamalarına uygun hareket edilmiştir.

Veri analizinin ilk aşaması, alan yazın yardımıyla oluşturulan kavramsal yapıya göre kurgulanmıştır.

Ancak kodlama sırasında ortaya çıkan yeni kodlar, var olan listeye eklenmiş ya da eski kodlarda değişiklik yapılma yoluna gidilmiştir. Bulguların yorumlanması aşamasında ise veriler, ortaya çıkan kodlara ve temalara göre betimlenerek yorumlanmıştır. Bulgular arasındaki ilişkiler belirlenip bunlar arasında neden-sonuç ilişkisi kurulmuştur. Bu raporda betimlemelerin yanında katılımcıların ifadelerine de doğrudan geniş bir şekilde yer verilmiştir. Raporlaştırma aşamasında araştırma bulguları alan yazın ile ilişkilendirilerek tartışılmıştır.

**BULGULAR: AİLE İÇİ İLİŞKİLERDE
DİJİTAL ZORLUKLAR, RİSKLER VE
İMKÂNLAR**

4

4. BULGULAR: AİLE İÇİ İLİŞKİLERDE DİJİTAL ZORLUKLAR, RİSKLER VE İMKÂNLAR

Dijitalleşmenin aile içi ilişkilere olan etkisini değerlendirdiğimiz saha araştırmamızın bulguları zorluklar, riskler ve imkânlar başlıklarıyla değerlendirilmiştir. Bu çerçevede 11 alt başlığa yer verilmiştir. Bu başlıklar; aileyle birlikte zaman geçir(e)meme, ebeveynlerin teknoloji kullanımına yönelik otokontrol eksikliği, ebeveynlerin kontrol stratejilerindeki belirsizlikler, kontrol stratejilerinde iyi örnekler, endişeli ebeveynler, aile içinde rollerin dönüşümü, gerilimler, dijital eşitsizlikler, dijital haklar ve sorumluluklar ve dijitalleşmenin imkânları çerçevesinde ele alınmıştır.

Araştırmada, aile fertleri arasında nesil farkına bağlı olarak birtakım dönüşümler yaşandığı, ancak tüm değişimlere rağmen ailenin bireyler için güvenli bir liman olmaya devam ettiği görülmüştür.

Araştırmada, genel anlamda, ebeveynlerin sosyal medya ve internet kullanımlarının yoğun olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sabit internet ağının bir aile hariç diğer tüm ailelerde kullanıldığı görülmüştür. Bu ailenin alt gelir grubuna ait olması ise internete erişimdeki imkânsızlıkları açıklar niteliktedir. Bununla birlikte mobil internet de yoğun bir şekilde kullanılmakta ve yalnızca iki katılımcı mobil interneti çok sık tercih etmediğini belirtmektedir. Mobil internet kullanmayan iki katılımcının da kadın olduğu görülmektedir. Bu kişilerin evlerinde sabit internet ağının olması, internet kullanımlarının ev ile sınırlandığı sonucuna ulaşmamızı sağlamaktadır. Mobil internet kullanmayan ve evde sabit interneti olmayan kişilerin alt gelir grubuna sahip oldukları da görülmektedir. Katılımcı ebeveynlerin sosyal medya kullanımlarına bakıldığı zaman yalnızca dört katılımcının sosyal medya kullanmadığı görülmektedir. Bu dört katılımcıdan biri, sosyal medya kullanmadığını söylemesine rağmen sosyal medyayla ilgili diğer sorulara cevap verirken sosyal medya kullanımının olduğu görülmüştür. Dolayısıyla sosyal medya kullanımı olmayan üç kişi olduğu sonucuna ulaşılabilir. Katılımcıların sosyal medyada geçirdikleri

zaman ise çeşitlilik göstermektedir. Genel anlamda akşam vakitlerinde sosyal medya kullanımının daha yoğun olduğunu söylemek mümkündür. Bununla birlikte “boş vakitler” de katılımcılar için sosyal medyada geçirilecek bir zaman dilimi anlamına gelmektedir.

Genel anlamda evlerde sabit internet ağının olduğunu söylemek mümkündür. Aynı şekilde mobil internet kullanımı da yoğundur ve yalnızca bir kişi mobil internet kullanımının olmadığını ifade etmiştir. Sosyal medya kullanımı da oldukça yaygındır. Çocuk katılımcılardan sadece biri sosyal medya kullanımı olmadığını ifade etmiştir. Çocuk katılımcılar genellikle akşam saatlerinde sosyal medyada vakit geçirdiklerini ifade etmişlerdir. Bu açıdan çocukların sosyal medya kullanımı ebeveynlerle benzerlik göstermektedir.

Şehir temposu, “hafta sonuna sıkıştırılmış sosyal yaşam”, yoğun okul ve çalışma süreleri ailelerin birlikte geçirdikleri zamanı önemli ölçüde kesintiye uğratmaktadır. Katılımcıların büyük çoğunluğu gündelik yaşamın “keşmekeş”inden dem vurmuş, giderek daha az aile zamanına sahip olduklarını ifade etmişlerdir.

4.1. Birlikte Zaman Geçir(e)meme

Şehir temposu, “hafta sonuna sıkıştırılmış sosyal yaşam”, yoğun okul ve çalışma süreleri ailelerin birlikte geçirdikleri zamanı önemli ölçüde kesintiye uğratmaktadır. Katılımcıların büyük çoğunluğu gündelik yaşamın “keşmekeş”inden dem vurmuş, giderek daha az *aile zamanına*⁶ sahip olduklarını ifade etmişlerdir. Bu durum veri toplama aşamasında da önemli bir sınırlılığa dönüşmüş, görüşme talep

⁶ Aile zamanı: Aile bağlarını korumak ve güçlendirmek amacıyla ebeveynler, yasal vasiler, veliler, kardeşler ve çocuklar veya gençler arasındaki her türlü temas veya etkileşim anlamına gelmektedir.

edilen 70 civarında ailenin 40'tan fazlasının “aynı anda evde olamıyoruz” şeklindeki negatif dönüşleriyle neticelenmiştir.

*“Yani zor. Yani şeye bakıyorsunuz, işte off-road yaptığım için köylere falan da gidiyoruz böyle, Anadolu’da köylere falan. İnsanlar belli bir hayat yaşıyorlar. Sadece ezan sesiyle hayatının saatini ayarlıyorlar. İstedikleri saatte kalkıyorlar, yatıyorlar, ediyorlar. Zamanları çok ama İstanbul gibi bir yerde ve benim gibi iki iş yapan, artı üçüncü iş olarak da oğlumun antrenmanları. Buna koştururken hayatın nasıl geliştiğini anlamıyoruz ve **hayatı kaçırtıyoruz aslında. Bu kadar yoğun tempoda...**” [B1_50]*

Görüşülen 16 ailede, “dijitalleşmenin” de, birlikte geçirilen zamanı azaltma sonucuna yol açan önemli etkenlerden biri olduğu saptanmıştır. Özellikle beyaz ve mavi yakalı ebeveynlerin geç saatlere kadar çevrim içi olarak iş yeri ile bağlantılarını sürdürürken bazı çocukların da eğitimlerine akşam saatlerinde dijital araçları üzerinden devam ettikleri görülmüştür. Bazı katılımcılar bu durumun daha çok pandemi döneminde yoğunlaştığına ve **evlerin birer ofis ve okula dönüştüğüne**, herkesin kendi odalarına çekilerek farklı uğraşlara odaklandığına ilişkin vurgu yapmıştır.

*“Büyük kızım üniversiteye hazırlanırken hepimiz ayrı odalardaydık. Pandemi zamanydı. Biz işimizi eşimle birlikte salonda yapıyorduk. Küçük kızım kendi odasında, büyük kızım kendi odasında. Herkes ayrı odada çalışıyordu. Bazen kapı çalışıyordu, açan olmuyordu. Herkes online’da olduğu için. **Bir şekilde o ekranların içine kapatıyorduk kendimizi. O alışkanlık kaldı** açıkçası. Şimdi düşününce esnek çalışma gibi, ama değil gibi de.” [A3_47]*

Diğer yandan hem ebeveynlerin hem de çocukların en yoğun dijital içerik tüketimi gün içinde ailenin birlikte evde olduğu tek zaman dilimi olan akşam saatlerine denk gelmektedir. Katılımcıların çoğunluğunun sosyal medya kullanımının, ailenin hep birlikte evde bulunduğu tek vakit olan akşam saatlerinde arttığı görülmektedir. Sosyal medyada içerik tüketimi, gündelik yaşamın koşturmacası içinde de “göz atılan” bir alışkanlık hâline gelmiş iken aynı zamanda günün belli saatlerinde, kişinin “**özel olarak zaman ayırdığı**” bir kullanım alanına dönüşmüş durumdadır. Ailenin evde olduğu zaman diliminde gerçekleşen bu durum aile içi iletişimin kalitesini zedeleme ve

aile içindeki ilişkileri gerilimli hâle dönüştürme riski taşımakla birlikte aynı zamanda sosyal medyanın bireylerin yaşamındaki önemini ifade etmesiyle de dikkat çekici olmaktadır.

*“Ben dışarıdayken çok kullanmıyorum. Özellikle arkadaşlarım varken falan telefona çok bakmam. Dersteysen, okuldayken de çok elim gitmiyor açıkçası. Zaten çok koşturmaca olduğu için, ama tabii ki ara ara bir iki dakika girip bildirim var mı, bir şey var mı diye girip çıkıyorum, ama onun için çok uzun soluklu bakamıyorum gün içinde **ama evdeysen bakıyorum.**” [Ç4_21]*

*“Önceden işe gelip giderdi, biterdi işte ama bir de gece evde de devam edince tamamen vaktimizden gidiyor. **Hâliyle bu durum aile ilişkilerimizi çok zorluyor. Çok, çok, çok.** Geliyor mesela hızlı hızlı yemek yiyor. Bir yarım saat sonra bir bakıyorum, bir zooma giriyor. Konuş babam konuş. Bir de böyle ya oradan bir laf söylüyor. Onlar iş yerinde gibi yani. İş toplantısı ama normal bayağı muhabbet ediyorlar. Sanki o hayatında işinde var olmakla mutlu gibi.” [A10_50]*

Başka bir katılımcının aile içi ilişki dinamiklerinden söz ederken pandemiyle eve giren televizyon vurgusu da dikkat çekmiştir. Katılımcı “televizyon gelince herkesin kendi köşesine çekildiğini”, daha çok “kendi kendilerine takıldıklarını” ve daha önceden eğlenceli ve beraber geçirdikleri aile zamanının daraldığını şu sözlerle ifade etmiştir:

*“Ama şunu gözlemledik, pandemide televizyon yoktu. Mesela babam çocuklarla oyun oynardı. Hiçbirimizin teknolojik aleti yok sadece babamın vardı ama beraber oyun oynuyorduk, ben babamla oynuyordum, misket falan atardık, sohbetler ederdik ama **televizyon gelince herkes kendi köşesine çekildi. Artık ilgilenmiyor mesela kimse kimseyle. Arada bir oynuyoruz ama pandemide herkes birbiriyle oyun oynuyordu, şakalaşıyordu. Yani teknoloji aslında günümüzde çok büyük bir yer kaplıyor da, bunun farkında değiliz.**” [Ç5_16]*

Benzer şekilde üç katılımcı da yine pandemi döneminde televizyon ile ilişkilerinin arttığını dile getirmişlerdir. Bunlardan biri uykusuzluk sorununu aşmak üzere psikolog önerisiyle sabahın erken saatlerinde televizyon izlemeye başladığını belirtirken [A3_47], iki ebeveyn ise çocuklarının “yoksunluk”

çekmesi nedeniyle psikolog önerisi üzerine televizyon aldıklarını ancak televizyonun hem kontrol stratejilerini zayıflattığını hem de birbirleriyle daha az vakit geçirme, daha az etkileşime geçme ihtimalini artırdığını, çünkü izleme konusunda “ipin ucunun kaçtığını” ifade etmişlerdir.

“...Üç sene öncesine kadar televizyon yoktu. Onu da bir psikolojik danışmanın oğlumla ilgili olan yorumu üzerine aldık. Yani yönlendirmesiyle. Yani biraz yoksunluk hissediyordu. Dolayısıyla aslında evinizde olsa iyi olur diye bir yönlendirme yapmıştı. **Hâlâ bir geriye dönüp düşündüğümüzde acaba doğru mu yaptık diye düşünmüyor değilim.....** Yani hani, işin doğrusu birbirimizle vakit geçirebilmek, ona mahkûm olmamak diyeyim yani hani. Öyleydi hani, hem çocuklara da bir şekilde dijital içeriklerden bir şey sunabiliyordum diyeyim. Bir televizyon yoktu belki ama atıyorum bilgisayardan hani bir çizgi film. Ama benim seçtiğim, benim belki kontrolümünden geçen bir içerikle onlara bir şeyler sunabiliyordum.” [B2_46]

“Çocukların böyle bu kadar televizyon izlemeleri hoşumuza gitmiyor ama bir taraftan da yoksunluk çektiler. İşte komşuya televizyon izlemeye gitme gibi durumlar olduğu için biz televizyon aldık. Çünkü hani bu sefer şey oluyor, onlarda var bizde yok durumu oldu çocuklarda. Hani bunu yaşamasınlar diye aldık. **Ama ipin ucu çok kaçıyor.**” [A2_42]

Gündelik yaşamın ve dijitalleşme etkilerinin yoğunluğuna karşın **yemek zamanı/sofra**, katılımcılar tarafından aile ile bir araya gelmek ve sohbet etmek için bir fırsat olarak değerlendirilmektedir. Bu çerçevede katılımcıların tümü sofrada telefonla ilgilenme davranışının aile içinde “uygun olmadığı” yönündeki görüşlerini ifade ederken, söz konusu durumun toplumsal/kültürel bir norm hâline gelmesi dikkat çekicidir. Katılımcılar tarafından sofrada çocukların ve ebeveynlerin telefonlarıyla meşgul olması, aile bağlarını zayıflatan bir faktör olarak değerlendirilmektedir.

“Masada telefonla uğraşmayı doğru bulmuyorum zaten. Yani diğer durumlar tamam da ama **özellikle ailece yenilen yemeklerde telefonla ilgilenilmesini saygısızlık olarak algılıyorum.** Böyle öğrendim ailemden ama açıkçası bana doğru gelen de zaten bu. Bazı şeylerin değişmemesi gerektiğini düşünüyorum.” [Ç6_17]

“Ailecek yeriz. Eşim de buna özen gösteriyor. Herkes birbirini bekler işte. Ondan sonra ailecek burada (masayı göstererek) otururuz. Yemeğimizi yeriz. Konuşacaksak konuşuruz. Kavga edeceksek orada kavga ederiz. Telefonla ilgilenilmez öyle. O zaman o masanın anlamı kalmaz. **Ya da bağlar zayıflar, çünkü bağ kurmak için oradasın zaten. Öyle düşünmek lazım.**” [B15_50]

Ancak sofrada telefon kullanımına karşı bu hassasiyetin televizyon için geçerli olmadığı görülmüştür. Özellikle sosyoekonomik gelir düzeyi düştükçe bazı evlerde akşam yemekleri esnasında televizyonun açık kaldığı, haberler, dizi ve maç gibi içeriklerin aile sohbetine bir “eşlikçi” olduğu anlaşılmıştır.

“Yer sofrası yapıyoruz eşimle abla. Sünnettir, yer sofrası. Televizyon zaten açık. Yine “Ben Bu Cihana Sığmazam” izliyorum mesela ablam. Haber saatlerinde ben çöpte oluyorum. Çöp saatim var ya, film saatim falan oluyor. Hangisi açıksa izliyoruz. **İzlemesek de dönüyor arkada, eşlikçi.** Yoruluyoruz biliyor musun? Ses olması için de bazen açık oluyor.” [B7_43]

“Yemek yerken izlemesek de o açık oluyor genelde (televizyonu kastederek). Bazen sohbet etmiyorsak onu izliyoruz. **Belki bazen de o var diye sohbet etmiyoruz.** Bilmiyorum vallahi.” [A8_45]

4.2. Ebeveyn Otokontrolü:

“Dijitalin Neresindeyim?”

Bu çalışmanın dijital göçmenleri ebeveynler, dijital yerlileri ise çocuklardır. Diğer bir deyişle çocuklarına oranla ebeveynlerin dijital dünyaya daha yabancı olduğu görülmektedir. Ebeveynler hâlihazırda yeterince aşına olmadıkları, “ucundan kıyısından yakalamaya çalıştıkları” [E1_Avukat] bu dünyanın pozitif ve negatif yönleri konusunda çocukları kadar detaylı bir bilgiye sahip değildirler. Araştırmada BİT ile yapay zekâ konusunda deneyimli olduğunu ve iş/akademik yaşantısında aktif olarak kullandığını ifade eden 4 ebeveynin 2’si de dâhil olmak üzere ebeveynlerin tümü “doğru ve verimli otokontrolü” nasıl sağlayacaklarını tam olarak bilmediklerini, bu konuda ciddi anlamda bir “kafa karışıklığı” yaşadıklarını farklı sözlerle ifade etmişlerdir. Görünen o ki, dijitalleşmeyle birlikte bilmedikleri bir dünyada daha ciddi bir zorlukla karşılaşan ve alışma sürecini

daha sancılı atlatan kesim ebeveynlerdir. Katılımcıların bir bölümü tarafından bu duruma yol açan etkenlerden birisinin nesiller arası tecrübe aktarımından yoksunluk olduğu da dikkat çekmektedir. Örneğin bir anne yeni alışmaya çalıştığı bu dünyayı kontrol edememe sebebinin “büyüklerimizden görmedik” olarak açıklamaktadır:

“Vallahi nasıl baş edeceğimi bilmiyorum bunlarla (telefonu göstererek). Bizim çocukluğumuzu düşündüğümüzde her şey daha kolaydı. **Annemizden babamızdan ne gördüysek o. Onlar da kendi anne babalarından...** Ama şimdi öyle değil. **E bizde bilmiyoruz ne yapacağımızı.** Büyüklerimizden görmedik ki. Bizim de elimizden düşmez oluyor. Kime soracağız ki? Anne babamız bilmez, biz görmedik. Çocuktan beter olduk. Hadi onlar ders için giriyor desek en azından işlerine yarıyor ama biz vallahi daha boş zaman geçiriyoruz gibime geliyor bazen.” [A7_45]

Bazı ebeveynlerin sosyal medya kullanımlarının da yoğun olduğu görülmüş, 28 ebeveynin birden fazla sosyal medya platformuna üyelikleri olduğu saptanmıştır. Ayrıca ebeveynlerin çoğunluğunun sosyal medyada çocuklarına oranla daha fazla içerik paylaştıkları dikkat çekmiştir. Bu kapsamda çocuklar sosyal medyayı birilerini takip etmek, “bağlantıda kalabilmek”, yakın oldukları arkadaşlarıyla iletişim kurmak, gündemi takip edebilmek gibi hususlar için kullanırken ebeveynlerde ise sosyal medya kullanımı daha çok içerik paylaşmak ve şahsi haber alıp vermek şeklinde gelişmektedir.

“Çok fazla kullanıyorum. Birçok içeriği falan her şeye internetten oradan bakıyorum. Bir dakika. iPhone şey yapıyor ya, ekran süresi. **Günlük ortalama 8-9 saat.**” [A10_50]

Buna karşın, dijitalleşme çocuklara ait bir sorun olarak görülmekte, ebeveynler kendi kullanım sürelerinin uzunluğunu göz ardı etmektedir. Bu durum hem ebeveynlerin çocuklarını “suçlamasına” neden olmakta hem de çocukların ebeveynlerine yönelik “anne-baba” algılarını dönüştürmektedir. Sonuçta çocuklar ebeveynlerinin ilgisinden, rollerinden ve “yaşına uygun hareket etmediğinden” şikayetçi olmaktadır. Örneğin katılımcı çocuklardan biri ebeveynleriyle bu konuda ciddi gerilimler yaşadığını, onlar tarafından “doğru anlaşılmadığı” ve hatta doğru tanınmadığı için ailesine karşı mesafeli olmak zorunda hissettiğini şöyle ifade etmiştir:

“Bence yani **çocuklarından şikâyet eden ebeveynlerin ilk öncelikle kendilerine bakmaları lazım.** Ve hani bence ebeveynler hatalarını görmemeye daha yatkın. Yani bilmiyorum bu belki çok genel bir şeydir ama mesela ben kendi ailemden konuşursam, diyelim ki vakit geçirmek istiyorsun dersin ki ailene ‘baba, anne biraz telefonunuzu bıraksanız falan’. Direkt hani savunma mekanizmasıyla şey oluyorlar, ‘ben iş için kullanıyorum kızım’ böyle, ben senin gibi sosyal medyalara falan bakmıyorum... Ama görüyorum yani o anda Twitter’a falan bakıyorlar. Hani bilmiyorum bence daha kabul edemiyorlar yani ama ebeveynler de çok kullanıyor. **Hatta mesela benim annem ve babam benden daha çok kullanıyor bence.** Ama ben söylediğimde şımarıklık olarak algılanıp hemen tepki veriyorlar. Bu yüzden artık onlarla bu konuları konuşmak istemiyorum bile. Beni doğru anladıklarını bile düşünmüyorum. **Çocuğum ve suçluyum yani.** Bu. Bana söylediklerinde bile tepkisiz kalıyorum çünkü çok sıkıldım, böyle az konuşmak daha iyi.” [Ç10_17]

4.3. Ebeveyn Kontrol Stratejileri: “Peki Biz Ne Yapacağız?”

Araştırmada, ebeveynlerin BİT’in aktif kullanıcıları olmalarına karşın ilgili araçlar, platformlar ve içerikler konusunda çocukları kadar bilgi sahibi olmadıkları görülmüş, bu durum dijital göçmenlik kavramıyla ele alınmıştır. Diğer yandan, ebeveynlerin dijitalleşme farkındalıklarının ve becerilerinin az oluşunun çocuklarına yönelik etkili kontrol stratejilerini belirlemelerinin önünde de engel teşkil edecek boyutta olduğu anlaşılmaktadır. Ancak ebeveynlerin sosyal mecraların çocukların karakter ve ahlaki gelişim açısından olumsuz etkileme potansiyeline yönelik endişeleri dikkat çekicidir. Katılımcıların endişeleri çerçevesinde küçük çocuklarına yönelik olarak internetin fişini çekme, cihazı saklama, şifre koyma, çocuk filtresi kullanma, internet paketini kısıtlama, ders çalışma saatlerinde telefon yasaklama gibi doğrudan veya dolaylı yasaklama/disipline etme uygulamalarına rastlanmıştır.

Ebeveynlerin tercih ettikleri kontrol mekanizmalarına bakıldığında, ilk olarak katılımcıların önemli bir bölümünün özellikle üniversite öncesindeki çocuklarına yönelik çeşitli kontrol stratejileri uyguladıklarını ifade ettiği görülmektedir. Bazı

katılımcılar bunu ebeveynlerin sorumluluk alanlarından biri olarak görmekte, öte yandan bunun ancak çocuklarının lise bitimine kadar sürdürülebilir olduğunu düşünmektedir. Bir diğer önemli husus ise ebeveynler için bu durumun yoğun bir endişe kaynağı haline dönüşmesidir. Örneğin bir katılımcı dijitalleşme ile beraber oluşan bu yeni sorumluluk alanının aileler nezdinde hem evde gerilim yarattığını hem de adeta ağır bir “yük” gibi taşınan bir sonuca dönüştüğünü şu sözlerle belirtmiştir:

“Yani nereye kadar denetleyeceksin ki çocukları? O durum da tuhaf. Üniversiteye gidince bir şey diyemiyorsun artık. O zamana kadar korudun korudun, yoksa zor yani. Bizim için de zor, sadece çocuklara da değil ki. İnsanın sırtına yük biniyor böyle bakınca da. Ama serbest bırakınca da olmuyor. Duyuyoruz olup bitenleri, küçücük çocukların başına gelenleri, Allah korusun. Sonra kavgalar, kavgalar...” [A14_48]

Çalışmamızda dikkat çeken bulgulardan biri ebeveynlerin çocuklarına yönelik süre odaklı kontrollerinin içerik odaklı kontrollerinden daha fazla olmasıdır. Nitekim görüşülen ebeveynlerin farklı sorularda da bir şekilde BİT kullanımında tüketilen içerikten ziyade kullanım süresine önem verdikleri görülmüştür. Bu durum ebeveynlerin çocuklarının dijital ortamlardaki faaliyetlerini anlamak ve düzenlemek yönündeki çabalarını sekteye uğratmaktadır. Ebeveynlerin gerek televizyon gerekse de sosyal medya içeriklerinden ciddi anlamda rahatsızlık duyduklarına vurgu yapmalarına karşın içerik denetiminin az olması çalışmamız açısından önemli bir bulguya dönüşmektedir.

“Gerçekten izlenebilecek bir şey de yok ki. Pek çok açıdan sorunlu, gösterdikleri. Şiddet çok, cinsellik çok, eşcinsellik çok, sert yani izlettirilenler de. Aileler için de öyle. Bir kere sürekli sorunlu aileler var, o ne öyle ya? Sandık Kokusu falan... İzlediniz mi? Ben söyleyeyim aman. Annesinin, tövbe estağfirullah, kocasıyla yani üvey babasıyla kaçan kız var. Geliyor, diğeri de aldatmalar falan gırla. Ne alaka yani bakınca? Ama helal olsun yazıyorlar, izliyoruz biz de. Birlikte izlemiyoruz ama onlar telefonda, biz televizyonda işte.” [A11_53]

“Günde 2 saat bakma hakkı var mesela. Sonra ödevlerini yap diyorum. 2 saatten fazla bakmasını istemiyoruz, öğretmeni de öyle diyormuş. Eline tableti ya da annesinin telefonunu aldığı anda da YouTube’da bir şeyler

izliyor. Hiç bakmıyorum ne izliyor, neye bakıyor diye ama saatini geçmesin diye annesi özellikle söylüyor, öyle anlaşıyoruz bizimkiyle.” [B12_50]

4.4. Ailede Dijital Sözleşme Mümkün Mü?: İyi Örnekler

Aile ilişkilerinin olumlu ve iyi olduğu müddetçe aile içi iletişimde teknolojinin sorunsallaşmadığı, sıcak ve yakın ilişkilerinin olmadığı yerde teknoloji kullanımının sorunsallaştığı çalışmanın en önemli bulgularından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Ailelerin sağlıklı ilişkiler kurabilmelerinin yolu açık iletişim kanalları ile mümkün olmaktadır. Bu kapsamda bazı ebeveynlerin bu konuda görece daha bilinçli “uzun vadeli” etkiye işaret eden bir tutum sergiledikleri, gerilimleri ortadan kaldıracak bir yöntem olarak hep birlikte karar alarak süreci ortak yönetilen bir kontrol mekanizması hâline getirdikleri görülmektedir.

“Küçükte de büyükte de, Allah’a şükür, bir sıkıntı yaşamadık. Biz bu işle alakalı süreci bence baştan doğru kurduk, yönettik. İşte bazen böyle fazla oynadıkları zamanları oldu kendileri. Takip etmezsen aşabiliyorlar falan. Onu gördüğümüz anda topladık dedik ki, bakın böyle böyle bu işlerle alakalı bir sınır koymamız lazım. Bununla ilgili programlar var, izinler var vs. Dedim, sınırları gelin beraber koyalım. Kuralları birlikte belirleyelim. Ondan sonra beraber koyduk. İşte hafta içerisinde 2 saat şu anda diyelim. Hafta sonu 4 saat. Tatil olursa aşıyoruz filan. Ne yapacaksınız, siz bunu (dijital araçları kastederek) ne için kullanıyorsunuz? gibi şeylere bakıyoruz birlikte.” [B13_41]

Başka bir katılımcı da bu hususta gerek okulda gerek evde teknolojinin imkânlarını birer ebeveyn kontrol stratejisi olarak kullandıklarını dile getirmiştir. Ayrıca aynı katılımcı çocuklarıyla ortak karar almanın aralarında güven duygusunu perçinlediğini, bu nedenle aralarında dijital kaynaklı gerilimleri en aza inecek şekilde düzenlediklerini şu sözlerle dile getirirken, dijital becerisi gelişmiş ebeveynlerin süreci daha az gerilimli geçirdiği sonucuna ulaşılmaktadır:

“Herkesin kalemli laptopu var bizde 5. sınıftan itibaren. Her çocuğun kalemli laptopu olmak zorunda bizde. Biz söylüyoruz onlar alıyorlar ama, şey, kontrol edilebilir laptoplar. Okul içerisinde istediğimiz yerlerin dışına

giremiyorlar, açma kapama mesela hepsi bizim kontrolümüzde yürüyor. Akşam da eğitim için kullanıyorlar. iPad'lerle yapmıyoruz biz bu işi, Windows bilgisayarlarla yapıyoruz, ondan sonra o yüzden çocuklar daha böyle eğitsel amaçlarla bilgisayarı kullanıyorlar. Ama herkes cep telefonundan istediğini yapabilir evinde. Bizimkiler de, çok şükür, şey yapmadılar öyle. Süreler noktasında ben konuştum. **Onlarla beraber karar aldık, işte hangi gün ne kadar yapabiliriz diye.** Bunları yapınca, sürelerle ilgili de bakıyorum, bazen kontrol ettiğim zaman öyle şey olmadığında aşmamışlardı. **Aşmak istedikleri zaman bana izin göndermek zorunda mesela küçük.** Orada bir tuşa basıyor, 15 dakika gönderiyor mesela ya da yarım saat ya da bir program indireceği zaman, izne bağlı. Büyüğünün Instagram'ı bende açık zaten, görüyorum mesajlarını vs. Bunu o istiyor. Bu çok hoşuma gidiyor. En başta konuştuğumuz için her şeyi böyle.” [A13_36]

Başka bir katılımcı ise çocuğunun “uygunsuz” denebilecek bir sosyal medya deneyimi geçirdiğini, buna karşılık süreci doğru yönetmek adına çok zorlansalar da eleştirel bir tutum takınmak yerine nedenini anlamaya yönelik bir çabaya giriştiklerini ifade etmiştir. Ebeveynler ve çocuklar arasındaki birbirini anlamaya dayalı bu tür örnekler aile üyeleri arasındaki güvene dayalı ilişkileri geliştirmek yönünde önemli bir işlev görmektedir. Bu ilişki “sonuçlarını anlamaya ve sorumlulukları üstlenmeye” yönelik bir davranış kalıbına kapı aralarken diğer taraftan ceza-ödül sisteminden daha besleyici olmaktadır.

“Mesela bir gün bir arama yapmış. Olmadık bir numarayı aramış artık. Neyse yani çok içeriğini bilmiyorum ama herhâlde biraz böyle ahlaksızlığa varan bir şeydi galiba. Biz bundan bir şekilde haberdar olduk. Sonra hani konuşmak istedik onunla. Çok utandı. Sonra biz hani ona, ona zarar vermemesi açısından şey yaptık. **Sen ne yaptın falan gibi yaklaşmadık kesinlikle.** Hatta bence şaşırdı bizim tavrımıza. Çünkü iş olup bitmiş artık, kızmanın çok da anlamı yok. Kızım da bu hesapları açtığı zaman bunun ona zarar olduğunu söyledik. **Derdimiz bizim seni kontrol etmek falan değil. Ne yapıyorsan biz de görelim ama yaşın çok küçük kızım, şeklinde oldu.** Dediğim gibi ne yaptıklarını gerçekten bilemem. Çok da emin konuşamam ama olduğu zaman da yakaladığım zaman da hani uyarmama

rağmen bu şekilde yaptığı zaman bir sonucu oluyor bunun. Ceza gibi değil ama davranışının sonucu olarak görüyor bunu. Mesela tableti şu an vermiyoruz, çünkü davranışının sonucu bu, çünkü önceden uyarmıştı babası.” [A2_42]

Katılımcılardan ikisi de benzer şekilde çocuklarıyla dijitalleşme üzerine gerçekleştirdikleri sohbetlerin uyguladıkları kontrol stratejilerinde etkili sonuçları olduğundan söz etmişlerdir. Bu süreçte özellikle “neden BİT kullanıldığı, ne kadar süre kullanılması gerektiği, hangi içeriklerin tüketilmesi gerektiği, nelerin yararlı nelerin zararlı olabileceği, neden yararlı ve neden zararlı olabileceği” gibi temalar çerçevesinde konuşmalar gerçekleştirdikleri görülmektedir. Bu durumun hem aile içindeki paylaşım ve iletişim dinamiklerini geliştirme hem de ebeveynler ve çocukları arasında doğabilecek BİT kaynaklı sorunları en aza indirmek yönünde katkı sağladığı gözlemlenmiştir.

“Ben hiç öyle şeylere girmedim. Ama şunu yaptım. **Ne izlememiz veya izlediğimizde bazı şeyleri, bu algoritmiği anlattım. Yani siz faydalı bir şeyler izlerseniz faydalı bir şeyler çıkacak.** Ya da siz saçma sapan şeye girdiğe o saçma sapan şeyler kendisini devam ettirecek. Bizim evde 10 sayfa okuma kuralı var. Benim tercih ettiğim kitaplar ve kendi tercih ettiği kitaplar var. Herkes evde bir spor yapmalı, bir şekilde. Herkes bir müzik aletiyle uğraşmalı. O gitar çalıyor; o piyano çalıyor; o başka bir şey çalıyor. Ondan sonra o kitabı okuyacak vs. Ondan sonra da dersini çalış. Ondan sonra da git istediğin şekilde oraya takıl. Sonra arayacak, beraber vakit geçireceğiz. Dolayısıyla çok az bir vakit kalıyor günlük yaşam içerisinde. **Hiç hatırlamıyorum, telefonu eline alıp da bakıp sen niye bakıyorsun dediğimi.** Olmadı yani ama, şey, söyleyeyim mi yani saçma sapan şeyler var; sizlere bunu yakıştıramam diye şey yapmışımdır; konuşmuşumdur yani. **Anlatmış ve ikna etmişimdir bu konuda.**” [B13_41]

Ebeveynlerden bazıları çocuklarının izlemek istedikleri içeriklerin zararları ve gelecekte kişiliğine yönelik olumsuz etkileri olacağını kendilerine aktardıklarında, çocuklarını ikna edebildiklerini dile getirmişlerdir. Bu hususta açık iletişimin önemine dikkat çekerken aynı zamanda nedenini açıkladıkları sürece hem gerilimleri en aza indirdiklerini hem de gelecekteki “bu çocuk ne olacak” şeklindeki kaygılarının azaldığını ifade etmişlerdir. Neden ve sonuç üzerine kurulan bu tür

iletişim yöntemleri uzun vadeli etkili çözümlerde oldukça işe yarar görünmektedir. Bu kapsamda önemli bir diğer iletişim yöntemi de ebeveynin rol model olma bilincine sahip oluşudur.

“Çocuklarımın elimde Kur’an görmesini, kitap görmesini istiyorum. Elimde kumanda ya da bir telefon görmesini istemiyorum. Eve geldikleri zaman elimde kumandalı baba görmelerini istemiyorum. Onları karşılayan, onlara sarılan, kitap okuyan, sohbet eden. Ondan sonra bir karakter, bir kahraman olmak istiyorum ben. Tek şeyim o. Böylece zaten sorunlar ortadan kalkıyor, çocuklar benden gördüklerini uygulamaya hevesli oluyor çok şükür.”

[B15_50]

Dijitalleşmenin gerilimleri azalttığı yönünde bir diğer iyi örnek, ebeveynlerin çocuklarıyla verimli vakit geçirmek ve iyi bir iletişim kurmak üzere sosyal medyadan yararlanmaları üzerinedir. Bazı katılımcılar takip ettikleri hesapları buna göre seçtiklerini dile getirmiştir.

“Oyuncu Anne diye birini takip ediyordum ben. İşte üç tane çocuğu var falan. Sadece oyunlarını öğrenmek için takip ediyordum. İşte oğlumla yaparım falan diye. Birlikte oyun oynuyorduk. Kitaplarını alıyorum hâlâ, birlikte okuyoruz oğlumla.” [A2_42]

4.5. Endişeli Ebeveynler: “Şimdi Tamam Diyelim, Peki Ya Gelecek”

Araştırmada teknoloji kullanımıyla ilgili zorlukların, ebeveynlerin karşılaştığı diğer zorlukların yanında nispeten kontrol edilebilir olduğu görülmektedir. Böylece teknoloji aileler nezdinde çocukların geleceklerini yönetme ve optimize etme vaadini yerine getiriyor gibi bir görünüm sergilemektedir. Ancak aynı zamanda dijital dünyanın hem karmaşıklığı hem “mahremiyeti ve sınırları” işgal etmesi, hem de sürekli değişim döngüsü içinde olması bu vaadi karşılamamakta; ebeveynlerin ciddi kaygılarla boğuşmalarına yol açmaktadır. Ebeveynlerin kaygıları yalnızca çocukların teknoloji kullanımıyla sınırlı kalmamakta, dijitalleşme aynı zamanda çocuklarının geleceğini tehdit eden bir “silah”a dönüşmektedir. Ebeveynler bu nedenle “şimdilik kontrol edebildiklerini” düşündükleri dijitalleşmeye karşı daha çok geleceğe ilişkin kaygılı hissetmektedir. Diğer yandan tüm görüşmeciler günümüzde dijital dünyanın

hem ebeveynler hem de çocuklar için “yönetmesi zor, ciddi ve çeldirici” olduğuna dair yorumlarını dile getirmişlerdir.

Bu durum ebeveynlerle çocuklarının birlikte içerik tüketmesini de sınırlamakta, ev içinde bireyselleşmeyi ve yalnızlaşmayı arttırmaktadır. Kendi odalarına çekilenlerin yanı sıra aynı odada farklı cihazlarla farklı içerikler tüketen aile üyelerinin sayısı artmaktadır. Sonuç olarak ortak zamanın önemli bir kısmı, dijital dünyada farklı içerikler ve araçlar eşliğinde geçirilmekte, aile içinde konuşulacak ortak konuların sayısı giderek azalmaktadır.

Araştırmanın önemli bulgularından biri, ebeveynlerin dijitalleşmeye karşı koruyucu bir önlem olarak düşündükleri sosyal etkinliklerin, çocuğun aile zamanını daraltan bir etkene dönüşmesidir.

“Bu bir maruziyet sonucu gelişmiş bir davranış. Davranışsal öğrenme diye bir şey var yani... İşte ben şurada şunu söylemek istiyorum sadece, şimdi oyun oynarken çocuk yine bunun oyun olduğunu az çok biliyor. Ama ebeveyn, yanında bu içerikleri izleyince, ebeveyni de modellediği için çocuk bunları daha çok normalleştirmeye başlıyor. Çünkü onayı var orada. Ebeveynin örtük bir onayı var...” [A2_42]

Araştırmanın önemli bulgularından biri, ebeveynlerin dijitalleşmeye karşı koruyucu bir önlem olarak düşündükleri sosyal etkinliklerin, çocuğun aile zamanını daraltan bir etkene dönüşmesidir. Diğer bir deyişle, “iyi bir amaç güdülerek” gerçekleştirilen sosyal aktiviteler, gün içinde ekran kullanım süresini azaltırken aile içinde birlikte geçirilen zamanı da daraltmakta, bu yönüyle aile içi iletişim kapsamında ciddi bir handikapa dönüşmektedir. Ayrıca, sosyal medya kullanımında yaşanan olumsuz tecrübelerde ebeveynlerin nasıl bir davranış geliştireceği konusunda sorguladıkları bir durum oluşturduğunu göstermiştir.

“Spora gidiyor bizimki (kardeşini kastederek). Ama çok uzun sürüyor. Okuldan hemen sonra. Bu sefer de evde az oluyor. Geliyor hemen duş, yemek, uyku filan işlerini hallediyor. İyi mi oldu, kötü mü bilmiyorum.” [Ç11_25]

“İstanbul’da inanılmaz zor, sosyal etkinliklere devamlılık. Yani ben kendimi gerçekten servis şoförü gibi hissediyorum. Oradan oraya. Okuldan al müziğe, oradan al spora, oradan al bilim ve teknolojiye falan inanılmaz zor. Çocuklar da yoruluyor, fark ediyorum. E nasıl olacak? İkimiz de hâliyle daha çok geriliyoruz gerçekten. Nasıl sağlıklı iletişim ki... Aslında rutin problem oluyor. Yani hafta içi oradan oraya, sorun. Evde dursunlar biraz da.”
[A11_53]

Televizyon dizileri ve dijital mecradaki diğer içeriklerin konuları itibarıyla kişilerin sadece “yalnız başına izleyebilecekleri” hâle bürünmesi de araştırmanın önemli bulgularından biridir.

Araştırmada, televizyon dizileri ve dijital mecradaki diğer içeriklerin konuları itibarıyla kişilerin sadece “yalnız başına izleyebilecekleri” hâle bürünmesi bir diğer önemli bulgu olmuştur. Katılımcıların tümü hem TV hem de dijital platformlardaki içeriklerin “aile ile izlenebilecek” şekilde üretilmediği dile getirilmiştir. Özellikle içeriklerin giderek daha fazla cinsellik, şiddet, geleneksel normlara aykırı davranışlar ve aile içi ilişkilerin negatif yönlerine odaklanılacak şekilde üretildiğine dikkat çekmektedir.

“Mesela izlediğimiz bir dizi vardı. Hiç onun yaşına uygun değil. Öyle sahneler vardı ki mesela. Sonra ben kumandadan geç, geç, geç, geç, geç yapıyordum. Bitti. Şimdi izleyebiliriz... Biliyorsunuz, artık özellikle Netflix’te bazı özel şeyleri koymazlarsa sanki olmayacakmış o dizi gibi, bence bir yazılı kuralları var. Yani şu kadar dakikalık bir açık sahnemiz olacak ki biz sizin dizinizi alalım. Ama onun dışındaki kısmı çok iyi, senaryo çok güzel. Ama araya parça atıyorlar yani.” [A1_46]

“Arada bir izlediğimiz şeylere bakıyorum düşünüyorum da gerçekten iyi vaziyette değil. Bir kere ne olursa olsun ana babalar günah keçisi. Aynen böyle günahın başı. Bağırış çağırışlar vs. Çok şükür bizimkiler daha küçük ama ya büyüyünce benzerse onlara diye düşünüyör

insan. Onlar gibi saygısız olurlarsa Allah korusun.” [A5_42]

“Ya şöyle, şimdi daha çok programlarda ya da dizilerde aldatma, eşlerin birbirini aldatması çok işleniyor. Ondan sonra ne bileyim işte, terk edilmeler... Çocukları terk ediyor anne babalar.”
[B11_55]

Bu durum ebeveynlerle çocuklarının birlikte içerik tüketmesini de sınırlamakta, ev içinde bireyselleşmeyi ve yalnızlaşmayı arttırmaktadır. Kendi odalarına çekilenlerin yanı sıra aynı odada farklı cihazlarla farklı içerikler tüketen aile üyelerinin sayısı artmaktadır. Sonuç olarak, ortak zamanın önemli bir kısmı dijital dünyada farklı içerikler ve araçlar eşliğinde geçirilmekte, aile içinde konuşulacak ortak konuların sayısı giderek azalmaktadır.

“Ben çok izlemek istemiyorum çünkü onlar aile yapısını bozan şeyler. Onlar izlerken ben daha çok ya telefona bakıyorum ya da başka bir şeylerle meşgul olmaya çalışıyorum. Yani yan yanayız ama değiliz de.” [B11_53]

Çalışmanın bir diğer önemli bulgusu koşullarından, yaşadığı evden ve yiyip içtiklerinden memnuniyetsiz bir ebeveyn ve çocuk kuşağının doğmakta oluşudur. Dijital içerikler, özellikle çocuklar ve gençlerde koşullarıyla yetinememeyi arttırmakta; bedeniyle, ailesiyle, sosyal çevresiyle, toplumuyla uyum sorununun ve gelecekte umutsuz olma duygusunun derinleşmesine yol açmaktadır. Bu durum aynı zamanda nesiller arası bağların kopmasıyla da ilişkili görünmekte, çocukların “kırılganlığını” derinleştirmektedir.

“Ben kıyaslamıyorum ama kızlarım şey diyebiliyor. Özellikle İ., iki numaralı kızımız şey diyebiliyor. Baba ya keşke biz de böyle Boğaz’da yalıda otursaydık, bak ne güzel adamın her türlü arabası var, imkânı var. Ben şunu düşünüyorum, ben maddiyatın ya da paranın her zaman herkese huzur getireceğini düşünmüyorum. Çünkü niye, paranız oluyor, sağlıkla ilgili probleminiz oluyor, onunla meşgul oluyorsunuz. Ama kızımın bundan mutsuz olmasından korkuyorum. Bana kalırsa olacak çünkü sürekli en iyi koşullar gösteriliyor televizyonda falan. Bakıyorum sürekli bir kıyaslama hâli var. Bu durum onu çok yoracak biliyorum, şimdiden böyle düşünüyorsa...”
[E11_53]

“

Dijital içerikler, özellikle çocuklar ve gençlerde koşullarıyla yetinememeyi arttırmakta; bedeniyle, ailesiyle, sosyal çevresiyle, toplumuyla uyum sorununun ve gelecekte umutsuz olma duygusunun derinleşmesine yol açmaktadır. Bu durum aynı zamanda nesiller arası bağların kopmasıyla da ilişkili görünmekte, çocukların “kırılğanlığını” derinleştirmektedir.

4.6. Ailede Yeni Roller: Kayıplar ve Dönüşümler

Dijital dünyanın göçmeni olan ebeveynler; sosyal medyada gezinme, iletişim kurma, iş veya eğitimle ilgili dijital kullanımlarında “yerliler”den yani çocuklarından destek almaktadır. Bu kapsamda katılımcı ebeveynlerin 26’sı dijital deneyimlerinde farklı boyutlarda da olsa bir şekilde çocuklarından yardım aldıklarını ifade etmişlerdir. Çocukların dijital becerilerinin ebeveynlerinden fazla oluşu ev içinde yeni bir sorumluluk alanını, dijital işlerde çocuğun bilgi ve becerilerini kullanabileceği yeni bir rol doğurmuştur.

“Instagram’den canlı yayın yapacağımız zaman, oğlum falan seferber oluyordu. Oğlum, eşim, hep beraber işte çünkü hiç bilmiyordum ben onları kullanmayı. Dolayısıyla onlar daha iyi anlıyorlardı evet. Hâlâ alıyoruz yani, hâlâ bilgisayar kullanırken şu bu bilmem ne olabilir gibi. Bu işler onların işleri.” [A6_49]

“Mesela internetten bir şey alacağım zaman hemen Ö. ’ye diyorum, oğlum sen şunu hallet diye. İşte kredi kart numarası girme veya vesaire şeyler de. Veya mesela telefonumun bir şeyleri siliniyor, Ö. çok daha iyi biliyor. O yapıyor yani o tarz şeyleri.” [A9_51]

Dijital rol paylaşımında dikkat çeken önemli hususlardan bir diğeri, sabit internet ve telefon faturalarının ödenmesinin çoğunlukla babanın görevi olmasıdır. İstihdam durumuna bakılmaksızın anneler bu konuda sorumluluğu babaya bırakmış gibi

görünmekte, özellikle annelerin büyük çoğunluğu fatura miktarını da bilmediklerini ifade etmektedir.

Görüşülen ebeveynlerin kendi ebeveynlerini “çocuklarının dijital bağımlılığının müsebbipleri”; torunların, büyükanne ve büyük babalarını “evdeki sıkı disiplin koşullarını esneten kişiler” olarak gördüğü anlaşılmaktadır.

Çalışmanın en dikkat çekici bulgularından bir diğeri ise, dijitalleşme sonucu değişen toplumsal süreçlerin hızına bağlı olarak aile içi rollerin dönüşümünün hızlı bir ivmeyle gerçekleşmesidir. Bu durum “**nesiller arası kopuşa**” dönüşerek iletişim ve etkileşim başta olmak üzere aile içerisindeki pek çok dinamiği olumsuz etkilemektedir. Söz gelimi görüşülen ebeveynlerin kendi ebeveynlerini “çocuklarının dijital bağımlılığının müsebbipleri”; torunların, büyükanne ve büyük babalarını “evdeki sıkı disiplin koşullarını esneten kişiler” olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Örneğin bir katılımcı, kızının kilo almasıyla ilgili endişelerini dile getirdikten sonra, bu durumu kızının sosyal medyayı özellikle YouTube’u aşırı kullanmasına bağlamıştır. Özellikle kızının denetimsiz izlemesine izin veren babaannesiyile yalnız bırakıldığında, davranışı üzerindeki etkisinden dolayı pişmanlık duyduğunu dile getirmiştir. Bunu hafifletmek için ebeveyn, kızıyla daha fazla zaman geçirmeye çalıştığını ve onu babaannesiyile yalnız bırakmaktan kaçındığını şu sözlerle dile getirmiştir:

“Yani H. ’nin (kızı) kilo alma meselesinin ben bununla ilgili olduğunu düşünüyorum. Kolay kolay bir şeyden tatmin olmuyor, mutlu olmuyor. Bunun tamamen sosyal medya yani YouTube diyeyim ben sana, ona bağlıyorum. YouTube’un H. üzerinde etkisi olduğunu düşünüyorum ve ben bundan vicdan azabı duyuyorum. Mesela ben evde olmadığım zamanlar babaanne var. Babaanne onunla nasıl baş edebiliyor? Onu tabletle baş başa bırakıyor ve YouTube izliyor H. Bu beni vicdanen çok rahatsız ediyor. Babaanne, çünkü H. sessiz olsun, kenarda otursun diye... İçeriğini bile bilmiyor yani (izlenenlerin), veriyor tableti. O yüzden ben evde olmadığım zamanlar

“

mesela koşa koşa eve gelmeye çalışıyorum. Ya da bir yere gideceksem mesela H. ile gitmeyi tercih ediyorum. Ablamda kalıyorum mesela bazen. H. 'yi de götüreceğim yani benimle gelebileceği günleri tercih ediyorum. Hafta sonu bir yere gideceksem hiç H. 'yi evde bırakmıyorum. Hafta içi, o benden bir buçuk saat önce geliyor eve. Haftanın iki üç günü de benim özel ders programım oluyor. Babanın evde olduğu günleri tercih etmek istiyorum. Baba evde olduğu zaman, H. o kadar giremiyor ama babaanneyle baş başa kaldığı günler kesinlikle tablette.” [A15_45]

Bu örnekten de anlaşılabileceği üzere ailede dijitalleşmeyi kuşaklar arası kopuş perspektifinden okumaya çalışmak da mevcut dönüşümleri anlamak açısından önemli bir çaba olacaktır. Nitekim katılımcılardan bazılarının vurguladığı gibi üst neslin dijitalleşme ile sınırlı ilişkisi “yeni nesil” anlamalarına engel teşkil eden bir faktör olarak düşünülmektedir. Bu noktada sağlıklı bir nesiller arası ilişkide üç kuşak arasındaki dengeleyici, tampon mekanizmanın ikinci kuşaklar olması beklenmektedir. Oysa aile içinde “anlaşılmama” hâlinin yansımaları, oluşturduğu gerilimler giderek daha fazla gündeme gelmektedir. Örneğin katılımcılardan bir başkası, birlikte yaşadıkları babaanneleriyle dijitalleşme odaklı gerilimlerin varlığını dile getirmiştir. Babaannesinin çok fazla televizyon izlediğini, bu nedenle akşamları birlikte olmak yerine odalarında “takılmayı” tercih ettiğini dile getirmiştir. Aynı zamanda Kızılıçık Şerbeti adındaki, muhafazakâr ve seküler ailelerin yaşam tarzlarını kurgusal boyutta aktaran televizyon dizisini izledikçe, başta annesi olmak üzere kendi yaşam biçimlerini eleştirmesinden hoşlanmadığını, bu durumun aralarındaki sevgi ve güven ortamını zedelediğini düşündüğünü şöyle ifade etmiştir:

“Yani kendisi (babaanneyi kastederek) işte küçük yaştan beri inandığı bazı şeyler var ve bunları işte artık bu yaşta değiştirmesi zor. Yani işte daha muhafazakâr insanları mesela çok yobaz sanan bir insan işte. İnternette gördüğü şeyler veyahut da Kızılıçık Şerbeti diye bir dizi var bilirsiniz... Onu izledikçe falan böyle kendi kendine daha da doluyor ve önünde bizim gibi veya benim ailem gibi özellikle annem gibi örnekler olmasına rağmen fikrini değiştirmemekte ısrar ediyor mesela. Babaannem sabahtan akşama kadar izliyor. Yani yapacağı başka bir şey yok evde, o yüzden televizyona bakıyor mecburen yani. Tabii ki de bizim evde TV 8 kapanmaz. Yani işte sabahleyin artık ne

programlar var bilmiyorum, okulda olduğum için ama işte eve gelirim, Yemekteyiz, ondan sonra işte Survivor, Masterchef vs. Yani televizyonu çok kullanabildiğimiz vakitler nadir oluyor yani. O yüzden daha çok böyle ben odamda, kendi bilgisayarım ile falan takılıyorum. Öteki türlü aramızda gerilim oluyor, huzur kaçıyor falan. Çünkü saygı ve sevgi azalıyor bir yerden sonra.” [Ç15_18]

“Dijitalleşme ebeveynlik rollerini nasıl dönüştürmüştür?” diye sorulduğunda katılımcılardan birinin yanıtı çalışmamız açısından önemli bir perspektifi ortaya koymaktadır. Günümüzde BİT araçlarının tümüyle yasaklanmasının mümkün olmadığını, bu nedenle de önemli olan asıl unsurun “doğru ve bilinçli kullanım” olduğunu belirten katılımcı, bu kapsamda ebeveynlerin dijitalleşme sürecinde esas rolünün, çocuklarına otokontrollerini nasıl sağlayacaklarını öğretmek olduğunu dile getirmiştir. Bu yaklaşım aynı zamanda çocuklarının duygularını yönetme, davranışlarını kontrol etme ve sorumluluk sahibi bireyler olarak gelişmelerine katkıda bulunma sürecini içermektedir.

“...Biraz hani ebeveynin otokontrolü sağlama mekanizması olması lazım. Yani burada yasaklama değil olay. Yani çocuğun aslında iç disiplinini sağlamayı, düzenlemeyi öğreten, biraz burayı regüle etmeyi sağlayan kişi olması lazım. Ben yani burada yasaklayan bir otorite değilim. Buna yardımcı olan bir kişiyim ve bunu çocuklarıma bu şekilde söylüyorum.” [A2_42]

Gerek ebeveynlerin çocukları için rol modeliği gerek ailenin ilk öğrenme merkezi olma özelliği kadim bir gerçektir. Ancak dijitalleşmeyle birlikte oluşan ebeveynlerin bu yeni sorumluluk alanının, zorlu bir mücadeleye dönüştüğü görülmektedir. Nitekim, daha önce de belirtildiği gibi, ebeveynler henüz nasıl baş edeceklerini bilmedikleri bu hususta çocuklarına da yeterli destek ve rehberliği sağlayamadıklarından şikayet etmektedir. Örneğin bir katılımcı “Kendimizi terbiye etmediğimiz için çocukları da edemiyoruz.” [K1_Avukat] diyerek konuya dair diğer katılımcılarımızla benzer olan bir bakış açısını dile getirmiştir.

Genellikle belirli bir yaş grubunun, özellikle de gençlerin sahip olduğu tecrübe, değerler, beklentiler ve tercihler hakkında bilinçli bir anlayışı ifade eden nesil farkındalığı kavramı farklı yaş gruplarının ayrıştıkları noktaları anlamak, buna uygun iletişim ve stratejiler geliştirmek için kullanılabilir. Araştırmamızdaki

tüm çocuk katılımcıların dijitalleşmenin getirdiği dönüşümlerin farkında olduğu ve bu durumu “normal” buldukları görülmektedir. Çocuk katılımcıların çoğunluğunun dijitalleşmenin hızını baş döndürücü bulduğu ancak ebeveynlerde rastlanan “ne yapacağını bilememe” hâlini yaşamadığı görülmektedir. Bilakis çocuk katılımcıların gerek sosyal medya kullanımında gerekse takip ettikleri içeriklerde ebeveynlerine oranla daha bilinçli tercihlerde bulundukları anlaşılmaktadır. Bu yönüyle dijital yerli olan çocukların nesil farkındalığının dijital göçmen olan ebeveynlerine oranla daha yüksek olduğu görülmektedir.

“Bir ara ben hesabımı çok salmışım, hani tanımadığım tanıdığım herkesi alıyordum, çünkü zaten bir şey yapmadığım için benim için hiç sıkıntı olmuyordu, ama bir yerden sonra yine gizledim ama mesela hâlâ vardır yani tanımadığım ve çıkarmadığım... 437 takipçim var şu an. Ama zaten yaşım gereği de o kadar olması ya da tanımadığım kişilerin olması normal bence. Çünkü bir sosyal çevrem var, onların sosyal çevresi var ve birbirimizi direkt tanımasak da etkileşimde kalmak normal bir şey. Günümüzde büyük çoğunluk da böyledir yani... 200 tanımadığım vardır hani ortak arkadaşlar olup da beni takip eden ya da benim takip ettiğim falan da vardır yani.” [Ç10_17]

“Ben bu dünyayı (sosyal medyayı kastederek) anlamadım. Normal olan ne, anormal olan ne? O bunu diyor, bu bunu diyor... Değer yargılarına göre de karar veremiyorsun çünkü bildiğin bir dünya değil bu. Yeni değerler var, yeni bir düzen. Aileme uygun mu, yaşıma uygun mu, işime uygun mu? Kime göre neye göre? Kafalar karışık...” [K7_Eğitimci/Akademisyen]

4.7. Aile İçi Gerilimler

Dijital cihazların kullanımı sırasında ve kullanımına bağlı olarak aile üyeleri arasında farklı düzeyde gerilimlerin doğduğu görülmektedir. Örneğin, gerek ebeveynler gerek çocuklar ekran karşısındaki aile üyesinden herhangi bir konuda destek istediklerinde veya kendilerine seslendiklerinde muhataplarının genellikle olumsuz bir tepki gösterdiğini veya tepkisiz kaldığını belirtmişlerdir. Katılımcıların bir bölümü bu durumda özellikle aldıkları yanıtların “agresif, ilgisiz ve geçitirici” olduğunu ifade etmişlerdir. BİT kullanımı esnasında yaşanan bu durum aile içi ilişkiler üzerindeki olumsuz etkilerden biri olarak ortaya çıkmaktadır.

“Annem elinde telefonla bir şey yaparken bizi duymuyor bile yani. T. (küçük kardeşi) de öyle. Yanlarına yaklaşılmıyor yani. Anlamıyorum sanki nedir yani? Altı üstü oyun oynuyorsun tablette yani. Gerçi belki ben de öyleyimdir. Agresif olmam ama belki annem ertelediğimi söylüyor olabilir şu an.” [Ç11_25]

“Umursamazlar (çocukları kastederek). Sesimi de yükseltsem dönüp bakmazlar. Hatta işin kötü yanı, evdeki verdiğim sorumlulukları da artık televizyon karşısında yapar oldular. Mesela M. iş yaparken, yok yani. İşte yok çamaşırları katlıyor ama televizyonun karşısında katlıyor o biraz kötü oldu onun için hani yani çamaşır katlama eşittir televizyon izleme oldu. İstedğin kadar seslen, cevap alamazsın. Alsan da agresif oluyor. Özellikle M. 'de bu durumu çok yaşıyorum.” [A2_42]

GÖZLEM NOTU

Ekran karşısında iken dış etkenlere tepkisiz kalma olaylarından birine mülakat esnasında da rastlanılmıştır. Başlangıçta mülakat için çekingen olan B4_54, görüşme sürecinde rahatlamış ve 3 ay öncesinde doktora tezini başarıyla savunan kızının fotoğraflarını göstermek istemiştir. Bu esnada başlangıçta fotoğrafları bulmakta zorlanmış ancak telefonu eline aldığı andan itibaren mülakata odaklanmakta da güçlük çekmiştir. Nihayetinde fotoğrafları bulmasına rağmen bir süre daha telefonla ilgilenmeye devam etmiş, bu süre zarfında soruları daha kısa ve ilgisiz olacak şekilde yanıtlamıştır.

Ailede dijital odaklı gerilimlerin önemli bir sebebi, çocuklarda ekran maruziyeti sonucunda çeşitli fiziksel ve ruhsal sorunların ortaya çıkmasıdır. Çalışmamızda çocuklarda sırt ve boyun ağrısı, göz bozukluğu, dikkat eksikliği, baş ağrısı, sinirlilik-agresyon ve aşırı duygusallık-ağlama gibi bazı sağlık sorunlarının görüldüğü anlaşılmıştır. Bu durumun BİT araçlarının kullanım yoğunluğunun insan sağlığı üzerindeki olumsuz etkilerinin yanı sıra aile içinde önemli gerilimlere dönüşmesi dikkat çekicidir. Bazı ebeveynler, çocuklarının yaşadıkları sağlık sorunlarının yoğun “telefon kullanımı”na bağlı olduğunu dile getirirken çocuklar genel olarak bu sorunların kaynağının dijital cihazlarla ilgili olmadığını yönünde dönüşler yapmışlardır.

“Babamla ara ara anlaşılmadığımız bir konudur bu mesele. Geçenlerde bir gece telefon şarjdayken şarj aleti bozulmuş, patladı. Telefonda benim başımın yanında olur uyurken falan yani yatağımda. O yüzden babam başladı, işte sen öleceksin bir gün bu telefon yüzünden diye. Boynum ağrıyor iş yerinde çok yorulunca ama babama göre boyun ağrım da telefon şarjdayken ona uzandığım için oluyor. Üstüne bir de bu kaza yaşanınca anlatamıyorum artık.” [Ç14_19]

Uyku problemlerine ise ağırlıklı olarak ebeveynlerde rastlanmaktadır. Ebeveynler uykuya geçmek ve “zihin boşaltmak” amacıyla uyumadan önce sosyal medyalarını veya gündemi kontrol ettiklerini ifade etmektedir. Sabah uyanır uyanmaz “telefona bakma refleksi” ise katılımcıların çoğunun dile getirdiği ortak bir yanıt olmuştur.

“Uykuya yatmadan önce zaten bakıyorum. Biraz da aslında insanın beynini yoruyor ve uyutuyor ya, sosyal medyada böyle bir şey de var. Mesela eskiden akıllı telefonlar olmadan önce yatakta döner döner uyuyamazdık. Düşünceler beynimizi kemirirdi. Çok iyi hatırlıyorum yani. Ama şimdi sosyal medyanın bir tek avantajı bence o olabilir. Nadir avantajlarından bir tanesi. Birçok insanda da bunu ben gözlemledim. Diyor ki bakıyorum, bakıyorum. Atıyorum yemek tariflerine bakıyorum, bakıyorum, bakıyorum. Uykum geliyor, yatıyorum. Daha da tercih ediyorum diyor insanlar. Bana da bu olabiliyor. Ben mesela satılık evlere bakarım. Döviz kurlarına bakarım. Böyle hani biraz zihnimi yoruyorum. Uykum geliyor, yatıyorum.” [A15_45]

Dijital kullanıma bağlı olarak akademik başarıya dair gerilimler aile içinde ilişkileri zedeleyen önemli sorun alanlarından biri olarak gündeme gelmektedir. Ebeveynlerin bir kısmı, çocuklarının akademik başarılarının dijital kullanımlarının yoğunluğuna göre değiştiğini, özellikle sosyal medya platformlarında ve çevrim içi oyunlarda geçirilen zamanın fazla oluşunun çocukların okula adapte olmalarını zorlaştırdığını dile getirmişlerdir. Buna karşın çocukların tümü dijital kullanımlarının okul başarılarını negatif etkilemediği yönündeki görüşlerini dile getirmişlerdir. Akademik başarı ve dijitalleşme arasındaki bu çelişkili düşünceler ebeveynler ve çocuklar arasındaki uyumsuzlukları ateşleyen önemli bir dinamiktir.

“Şöyle, S. aslında çok başarılı bir çocuktur. Gerçekten hani böyle ben yani beklentim olduğundan söylemiyorum. Yapabilecek kapasiteye sahip olduğu için söylüyorum ama işte televizyonun gelmesi, o ara oyunlara sarması falan, çocuğu çok fazla şeyden kopardı, derslerinden kopardığını görüyorum, düşünüyorum. Bunlar olmasaydı daha da başarılı olurdu bence.” [A2_42]

“Oyun oynamakla dersler kötüye gitmez. Bizimkiler bazen bunu ima etse de benim derslerim gayet iyi, ayarlayabiliyorum o durumu.” [Ç2_17]

Aile içinde BİT’e ilişkin yaşanan gerilimlerden bir diğeri de sosyal medya paylaşımlarının içeriğinden kaynaklanmaktadır. Çalışmamızda bu konuda dikkat çeken bulgulardan biri özellikle ebeveynlerin, eşlerini paylaştıkları içerikler açısından, çocuklarını ise süre yönünden eleştirilmeleri olmuştur. Ebeveynlerin hiçbirisi çocuklarının sosyal medya paylaşımlarından daha önce rahatsızlık duyduğunu belirtmemiş, aralarında bu hususta sorun yaşanmadığını aktarmıştır. Ancak eşler arasında gerek paylaşılan içerikler gerek sosyal medyada geçirilen süre nedeniyle de gerilim doğduğu ifade edilmiştir. Kimi çocuk katılımcıların da ebeveynlerini bu yönde eleştirdikleri, paylaşımlarını “komik” veya “gereksiz” buldukları, böylece aile içinde yeni tip gerilimlerin ortaya çıktığı görülmektedir.

“Bir kere Facebook profiline bir kızla oynadığı, hani Kafkas figürü vardır ya, Kafkas oyunu oynarken bir fotoğraf koymuştu. Evli barklı ve çocukla, iki çocuğumuz da vardı hatta. Ve hatta oğlum o zamanlar 10 yaşlarındaydı sanıyorum. O görmüş Facebook’tan, WhatsApp’tan mı ne? Çocuk o zaman şaşırarak anne, babam başka kızla fotoğraf koymuş falan diye. Ben de baktım bana da garip geldi. Evli barklı, sorumluluk sahibisin. Sonra gösterdi bana. Arkası dönük falan. Kızın yüzü hiç görünmüyor. O zaman çok sinirlendiğimi hatırlıyorum mesela. Eşimi uyarmıştım. Dedim bu doğru değil. Sen bekar değilsin. Çocuğun dikkatini çekmesi beni çok üzmişti. Hâlâ o fotoğraf oradayken aşırı kızıp çok çok sinirlenip ona bayağı bir giydirmiştim yani. Aile içinde kriz oldu çünkü. Ki normalde kıskanç bir insan değilim ama beni etkileyen, çocuğun bile bunu garipseseydi yani. Onun dışında da eşim bir aralar bisiklete binmeyi çok sever. Hani bisikletle pozlarını çok paylaşıyordu Facebook’ta. Yediği içtiği şeyleri

çok paylaşıyordu. O konuda hem benim çok uyarılarım oldu, hem çevreden akrabalarım falan, hani bu kadarı doğru değil falan diye eleştirileri olmuştur yani.” [A6_49]

Süre yönünden gerilimler ve serzenişlere de sık rastlanmıştır. Katılımcıların yaklaşık 20’si eşlerini veya çocuklarını ekran kullanım süresi yönüyle eleştirmiştir. Çalışmamız açısından dikkat çekici noktalardan biri çocukların da ebeveynlerini sosyal medya platformlarında “fazla süre harcadıkları” gerekçesiyle ciddi şekilde eleştirmeleridir.

“...Babamla ne zaman boş olsak ve ne zaman muhabbet etsek daha doğrusu muhabbet etmeye çalışsak diyeyim; asla muhabbet edemiyoruz ve onun telefon bağımlılığının gerçekten bir nevi hastalık derecesinde olduğunu düşünüyorum. Telefonu olmadan babamla hiçbir şekilde iletişime geçemiyoruz. Telefonu elinde oluyor. Artık o an ne yaptığını bilmiyorum telefonla. Oyun da oynuyor olabilir, Instagram’da da dolaşıyor olabilir ve bu biraz bence hastalık derecesinde. Yani çok böyle absürt bir şey olduğunu düşünmüyorum. Çok problemli bir şey olduğunu düşünmüyorum ama yine de...” [Ç9_24]

GÖZLEM NOTU

Dijitalleşme nedeniyle aile içinde yaşanan ufak çaplı gerilimler kimi zaman mülakat esnasında da gerçekleşmiştir. Örneğin anne-babası ve ablasıyla görüşüldüğü esnada evin 3 kızından en küçüğü olan 9 yaşındaki T., annesi A11_53 tarafından komşunun evine gönderilmiştir. Mülakatların yarısında ablasıyla birlikte telaşa odaya giren T.’nin mülakatları her odaya gizlice bırakmış olduğu telefon, tablet ve ses kayıt cihazı aracılığıyla kaydettiği anlaşılmıştır. Komşusunda bu durumdan bahsettiğine şahit olan ablası mülakat kayıtlarını dinlememesi için araştırmacıları durumdan haberdar etmiştir. T. ailesinin dijital araçları kullanım süresi hakkında sorun yaşadıklarını ve bunu nasıl “şikayet ettiklerini” dinlemek istediğini, çünkü onlara bu konuda “güvenmediğini” belirtmiştir. Gözlem, Sarıyer’de, kendini orta hane gelir grubuna ait olarak tanımlayan ailenin evinde gerçekleşmiştir.

“Yani şöyle, zaten eşim sınırlı zamanda evde duruyor. O olduğu zaman ben telefonu kesinlikle elime almıyorum. O çok fazla telefonla ilgileniyor ama ben ona telefonuyla ilgili bir şey söylediğim zaman bana çok tepki gösteriyor. Ben ona muhalif olabilmek için açıkçası telefonu ben

de elime alıyorum. Ama ben ona bir şey dediğim zaman işte sen de kullanıyorsun falan diye yani o tarz şeyler oluyor. Yani bırak telefonu elinden diyecek bir durum olmuyor hiçbir zaman. Çünkü ben çocuklarım ve eşim evdeyken kolay kolay telefonu elime alıp bir kenara çekilmiyorum yani.” [A9_51]

4.8. Dijital Eşitsizlikler

Eğitimde dijitalleşmenin yaygınlaşması, bir yandan “orada olmayı” görece daha önemsiz hâle getirirken bir yandan da yeni eşitsizliklere kapı aralamaktadır. Söz gelimi dijitalleşmeye yönelik otokontrolünü sağlayabildiğini ifade eden ve ebeveyn denetimlerinde “kontrollü ve sağlıklı iletişimi” gözettiğini belirten aileler “diğerlerinden” ayrılmaktadır. Başka bir deyişle dijitalleşme ile mesafesini dengeli tutan aileler kontrol stratejilerini de dengeli hâle getirmektedir. Dijitalleşmeye “karşı koyamayan”, kendini disipline edemediğini belirten ailelerde ise kontrol mekanizmaları da istenen verimin alınamamasına yol açmakta, aile üyeleri arasında gerilimler doğmasına yol açmaktadır. Bu hususta kritik nokta, ebeveynin dijital okuryazarlığıdır. Ebeveynlerin dijitalleşmeye yönelik farkındalığını yükseltecek eğitim ve beceriye sahip olması, ilişkilerin zedelenmesini sağlayacak etkenlerin azaltılması yönünde önem arz etmektedir.

Diğer yandan BİT cihazlarının çeşitli olduğu, sabit internet ağına sahip olan haneler ile cihaz sayısının az olduğu ve sabit internetin olmadığı hanelerde erişim yönüyle eşitsizlik başka bir deyişle dijital bölünmeler dikkat çekmektedir. Bu bölünmelerin esas kaynağı sosyoekonomik farklılaşmalardır. Bu kapsamda bir katılımcı pandemi sürecinde sabit internetleri ve cihazları olmadığı için kızlarının eğitiminde bir yıl kayıp yaşadığını şu sözlerle ifade etmiştir:

“Bir ay falan ev sahibi şifresini verdi. O zaman biz girdik. Ondan sonra da kadın dedi, o fatura yüklü geliyor dedi. Telefonum çekmiyor dedi, bahane yaptı, fişini çekti. Ondan dolayı giremedik. Çocukların hepsi geri kaldılar. Büyük kız sınıfta kaldı bir sene, o lisedeki. Ama diğerleri şey yaptı, ilkokulda öğretmen mecburen geçmeye zorundaydı, o zaman şey yaptılar. Öğretmenler sağolsun konuştu, geçirdiler şükür. Ama lisedeki kaldı.” [A16_36]

Başka bir katılımcı ise yoğun ebeveyn ve okul kontrollerinin öğrenciler arasında eşitsizlik

doğurduğuna dikkat çekmiştir. Katılımcı bu kapsamda eğitimde dijitalleşmenin giderek yaygınlaştığına ve ödevler ile sınavların sadece dijitalleşme kapsamında hazırlandığında başarılı olunan ölçme araçlarına dönüştüğüne vurgu yapmıştır. Ebeveynleri tarafından kendisine uygulanan yoğun dijital sınırlamaların derslerinde başarı sağlamak yerine çalışma sürecini oldukça zorlaştırdığını belirtmiştir. Katılımcı bu durumun sahip olduğu başarı potansiyeline zarar verdiğini şöyle dile getirmiştir:

“Ve bence şöyle, eğer hani, mesela tüm okul diyeyim, ülke diyecektim ama okul diyeyim. Tüm okul bu şartlar altında çalışıyorsa, mesela ben bir sınava çalışıyorum ama ben sadece 11’e kadar çalışabiliyorum çünkü bilgisayarım 11’e kadar. Ama hani evinde çalışan bir insan belki sabahlıyor yani bütün konuyu ezberinin altına alıyor ve bence burada bir haksızlık oluyor, yani çünkü mesela aynı sınava giriyoruz ama onun erişim saati onun erişim şeyi falan farklı, benimki farklı.” [Ç10_17]

Çalışmada dijital araçların kullanımının sosyoekonomik düzeye ve aile üyelerinin yaşına göre farklılaştığı görülmüştür. Örneğin televizyon ebeveynler, telefon gençler, tablet küçük yaşta çocuklar tarafından kullanılmaktadır. Ancak dikkat çeken bir diğer husus, televizyon izlenme oranlarının sosyoekonomik gelir düzeyi düşük hanelerde daha yoğun olması ve içeriklerin çoğunlukla “ailece” izlenmesidir.

Sosyoekonomik gelir düzeyi yüksek ailelerde birden fazla televizyon bulundurma söz konusu olmaktadır. Bu televizyonlar salondan sonra en çok oturma odası, mutfak ve yatak odasında yer almaktadır. Mutfak televizyonu evin annesinin tercih ettiği bir konumlandırma iken salondaki televizyonu babalar, oturma odasındaki televizyonu ise çocuklar daha aktif kullandıklarını ifade etmektedir.

“Ya açıkçası televizyon şeyleri yok. Televizyon izlemiyorlar. Yani ya da bir dizi izleyeceklerse yine iPad’lerinden izliyorlar. Böyle televizyon bağımlılıkları yok. Çocukluklarından beri yok. Yani tüm gün televizyonun karşısında vakit geçireyim bir çocukluk yaşamadılar.” [A3_47]

4.9. Aile: “Her Şeye Rağmen Güvenli Liman”

Günümüzde dijitalleşmeye dair en fazla dikkat çeken ve toplumsal alanda pek çok riski beraberinde

getirdiği belirtilen sorunlardan biri güven sorunudur. Güven; emniyet duyma, birisine inanma ve bağlanma duygusudur. Aile genel olarak ontolojik güven alanı olarak tanımlanmaktadır. Birbirine itimat etmek, sağlıklı bir ailenin ilk koşuludur. Ancak mevcut literatürde, dijitalleşme ile birlikte mahremiyetin azalması, “erişilebilir olmak”, temas içinde kalmak gibi faktörler etkisiyle aile üyelerinin güvensizlik duygusuna daha fazla teslim olduğu ortaya konulmaktadır. Ontolojik güvensizlik, bireyin diğer insanlarla kurduğu gündelik ilişkilerine yansımının ötesine geçerek kurumlara ve devlete varıncaya değin güvensizlik üzerine kurulu, çatışmacı ve yıkıcı bir algının temelini oluşturma riskini, “düzene” dair negatif bir tutumu geliştirme potansiyelini taşımaktadır. Birey kendisine güvendiği kadar, çevresine de güvenmeli ve bu duyguyu içselleştirebilmelidir. Çalışmamız açısından da önemli bir yer tutan, aile içi ilişki ve iletişim dinamiklerini doğrudan etkileyen hususlardan biri güven konusudur. Katılımcılarımız farklı sorular nezdinde aile kurumunu güven ve paylaşımın merkezi olarak görmeye devam ettiklerini dile getirmişlerdir.

“Bazen belirli sorunlar oluyor. Yalnız hissedebiliyorsun, gitmek istiyorsun, çünkü hani konumuz dijitalleşme ya, sanki dünyada gidilecek çok yer var gibi. Ama içindeki, Instagram vs. hepsinin yalan olduğunu da biliyorsun. Aileden ötesi yok ya. Anlaşamasan da bazen başkasına sırtını dayayamazsın ailen varken.” [Ç7_21]

“Çocuklarıma çok güveniyorum. Bakmayın bu aslında en büyük nimet bir baba için. Küçük kızım Kocaeli’de okuyor, diğer kızım ve 2 oğlum yanımda. Yıllardır daha bir yanlışlarını görmedim. Saygılı ve düzgün çocuklar. Bazen tartışmak normal ama demek onlar da bize güveniyor ki anlıyorlar. Zaten bu devirde birbirine güvenmezsen çok zor aile maile olamazsın, nasıl olacaksın? O yüzden ne eşimin ne çocuklarımin telefonunu elime almışlığım yok benim. Ne yapıyorlarsa yapsınlar diyorum, çünkü ne yapmayacaklarını da biliyorum.” [B14_53]

Bu türden kuşku ve güvensizliği ortadan kaldırmak için ailelerde, paylaşım ve şeffaflık kanallarının güçlendirilmesinin önemli olduğu gözlemlenmiştir. Ailenin güven duygusunu zedeleyen ikinci önemli durum ise gerçek olmayan bilginin dağılımıdır. Güven duygusu aile için olduğu kadar toplum içinde çok gerekli bir duygudur. İçinde bulunduğu toplumun gerçeklerinin çarpıtıldığı, yanlış bilgilerin

doğruymuşcasına aktarıldığı durumlar toplumun tüm bireyleri için baş edilmesi zor bir mücadeleye dönüşmektedir.

4.10. Dijital Haklar ve Sorumluluklar:

“Bilmem!”

Katılımcıların bir kısmı dijital ortamda gerek kendilerinin gerekse de sosyal çevrelerinden kimi tanıdıklarının “zorbalık ve baskıyla” yüzleştiklerini ifade etmişlerdir. Buna karşın yaşadıkları bu sorunlara karşı nasıl önlem alacaklarını veya hangi şikayet mekanizmasına başvuracakları konusunda net bir bilgiye sahip olmadıkları görülmektedir.

“Açıkçası nereye başvuracağımı bilmiyorum bu tür bir durumda. Yani okul belki de. Evet evet öğretmenlerine söyleriz.” [B16_43]

“Hiç bilmiyorum. İnşallah olmaz ama herhalde rehberlik öğretmenlerine söyledim. Ama okuldan birileri değilse ne yapardım bilmiyorum.” [B5_48]

Dijital haklar ve sorumlulukları karşısında yeterince bilgiye sahip olmayan ebeveynler için bu durum önemli bir kaygı unsuruna dönüşmüş durumdadır. Ebeveynlerin yanı sıra çocukların da başvuracakları şikayet mekanizmaları konusunda bilgi sahibi olmadıkları görülmekte, bu sorunla baş etmek için ne yapacaklarını tam olarak ifade edememektedir. Çocukların dijital zorbalıkla karşılaşmaları durumunda ailelerini tedirgin etmemek için konuyu onlarla paylaşmayacaklarını ifade etmeleri de aile içi ilişkilerin zedelenmesi yönüyle dikkat çekmektedir.

“Bilmiyorum açıkçası. Ama kesinlikle şikayet edilmesi, önlem alınması gerekiyor bu tür şeylerde. İnsanın aklına ilkin okul geliyor ama daha büyük bir durum olursa karakol belki.” [A12_49]

4.11. Dijitalleşme İmkân Olabilir mi?

Bilgi iletişim teknolojileri “hâlâ” yüz yüze sosyalleşme ihtiyacının yerine geçmemekte, bu yönüyle önemli bir imkânı bünyesinde barındırmaktadır. Pandemiyle birlikte “ekrana yapışan çocuklar” dijitalleşme aracılığıyla öğrenme, bilgi edinme, başkalarıyla bağlantı kurma, sosyalleşme gibi kazanımların yanı sıra okula gitmek, arkadaşlarıyla yüz yüze temasa geçmek, aileleriyle “takılmak” ve yaşamın içinde

bilfiil olmak istemektedir. Diğer bir deyişle, dijital imkânlar arttıkça gerçek manada “orada olma” ihtiyacı da artmaktadır. Bu durum dijitalleşmeye yönelik “kontrollü maruz kalma”nın önemli bir fırsat olarak değerlendirilme potansiyeline sahip olduğunu göstermektedir.

Fırsat olarak söz edilecek bir diğer bulgu, yapay zekâ ve dijitalleşmenin sağladığı imkânların doğru kullanıldığı takdirde aile içi etkileşimi yükseltme umududur. Bazı katılımcılar bu araçların kişilerin vizyonunu ve yaşam becerilerini geliştirme potansiyeli taşıdığının ve önemli olanın bunu doğru şekilde araçsallaştırmak olduğuna yönelik vurguları şöyledir:

“Teknoloji ve yapay zekânın doğru kullanıldığı takdirde çok ciddi, bir insanın vizyonunu genişleten bir araç olduğunu düşünüyorum. Her ne kadar şu anda içeriklerin çoğu saçma sapan olsa da birçok kişiye göre ben bunların çok doğru konumlandırıldığı zaman insanların işlerine çok fayda sağladığını düşünen taraftayım.” [B13_41]

“Geçen gün derste işte böyle yapay zekâ programları varmış, şöyle siteler varmış vs. anlattım ve bu çok ilgilerini çekti. Ya dedim, hani madem gençler bunu kullanıyorlar, bari düzgün kullanmayı öğretilim yani. O zaman hepimizin işine yarar, kavga mavga olmaz evde. Hani hocamız geldi bize, yüksek lisansta düzgün kullanma araçlarını gösterdi. Neden hani öğrenciler biraz burada kendi kaderlerine terk ediliyor? Yani efektif kullanmanın yollarını öğretmek gerekiyor bence. Okullarda da, liselerde de. Mesela size bahsettim ya işte Snapchat’te neler var. Biraz bunlarla alakalı çalışmalar yapılması gerekiyor. Rehberlik çalışmaları yapılması gerekiyor. Nerelerden uzak durulması gerektiğini, mesela rehberlik servislerinin velilere bildirmesi gerekiyor. Ben komşularımı toplayıp hani göstermeyeyim yani, rehberlik servisleri bunları yapsın.” [A2_42]

Dijitalleşmenin imkânları kapsamında değerlendirilecek bir başka bulgu bazı katılımcıların yüz yüze ve açık iletişime geçilemediği durumlarda mesaj verme yöntemini kullandıklarını belirtmeleridir. Katılımcılar bu çerçevede aile üyelerinin birbirlerinin yüzüne söyleyemedikleri “kırgınlıklarını” ima yoluyla aktarmalarının ilişkilerini geliştirici bir yönü olduğunu belirtmişlerdir.

“Aslında dijitalleşmeye şöyle de bakmak lazım. Mesela benim çocuğum bazen aramızdaki sorunları güzel sözlerle, işte atasözleriyle veya çeşitli psikolojik alt mesajlarla sosyal medyasına yazıyor. Ben o bana söylemeden derdini kırgınlığını anlamış oluyorum. Son zamanlarda böyle birçok örnek yaşandı ve bu çok hoşuma gidiyor.” [K8_Çocuk Kitabı Yazarı]

Bazı katılımcıların özellikle ebeveynlikle ilgili destek alabilecekleri ve kendilerine rehberlik edecek öneriler bulabilecekleri sosyal medya hesaplarını takip ettikleri görülmüştür. Bu hesaplar çoğunlukla psikologlar, psikiyatristler, aile danışmanları ve kişisel gelişim uzmanlarından oluşmaktadır.

“Bir sürü güzel hesap var. Özellikle iyi ebeveyn diye takip ettiğim kimse yok ancak çocuklarıma iyi bir ebeveyn olmak için kendi kişisel gelişimimin önemli olduğunu düşünüyorum. Bu nedenle takip ettiğim kişiler var. Bence sosyal medyanın iyi yanlarından biri budur.” [A13_36]

Dijitalleşmenin imkânları kapsamında değerlendirilecek bir başka bulgu bazı katılımcıların yüz yüze ve açık iletişime geçilemediği durumlarda mesaj verme yöntemini kullandıklarını belirtmeleridir. Katılımcılar bu çerçevede aile üyelerinin birbirini yüzüne söyleyemedikleri “kırgınlıklarını” ima yoluyla aktarmalarının ilişkilerini geliştirici bir yönü olduğunu belirtmişlerdir.

**SONUÇ YERİNE:
DEĞERLENDİRME
VE ÖNERİLER**

5

5. SONUÇ YERİNE: DEĞERLENDİRME VE ÖNERİLER

Bu raporun yazılış amacı, dijitalleşmenin aile içi ilişkilere olan etkilerini ve aile yapısının dijitalleşme sürecindeki dönüşümünü anlamak, böylece bu konuda kamu politikalarına yönelik öneriler geliştirmektir. Raporda, günümüzde dijitalleşmenin giderek artan etkileriyle birlikte ailelerin yaşadığı değişimler ve bu değişimlerin neden olduğu sorunlar ele alınmaktadır. Bu kapsamda aile içi iletişimin kalitesini artırmak ve aile üyelerinin bilinçli dijital kullanımını teşvik etmek için politika ve uygulamalara yönelik öneriler geliştirilmesine aracı olmak amaçlanmıştır. Ayrıca, aile içi dönüşümlerin toplumsallaşma süreçlerine olan etkilerini anlamak ve bu etkileri yönetmek üzere derinlemesine analizlerin yapıldığı çok boyutlu ve çok kapsamlı araştırmaların gerekliliğine dikkat çekilmesi hedeflenmiştir.

Bilgi iletişim teknolojilerinin aile içi ilişkilere nasıl yansıdığına dair bir farkındalık kazanmak ve bu farkındalığı bilgiye dönüştürmek amacıyla iki yılda bir tekrarlanması planlanan bu çalışmada, ailenin bu dönüşüm sürecindeki deneyimleri derinlemesine mülakatlar yoluyla anlaşılma çalışılmıştır. Konuyla ilgili saha araştırması yapıldıktan sonra ilgili uzmanlarla bir araya gelinerek odak grup toplantısı yapılmıştır. Onların deneyim ve tecrübeleri çerçevesinde aile üyelerinin BİT kullanımı ve dijitalleşme tecrübeleri etraflıca ele alınmıştır. Farklı meslek gruplarından uzmanların bulunduğu bu toplantıda meselenin önemi vurgulanıp pratik boyutu bütünlüklü olarak değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bunun yanında farklı bir uzman grupta çalıştay düzenlenmiş, bu araştırmada saha araştırmasının ön bulguları katılımcılarla paylaşılmıştır. Ön bulgular çerçevesinde ailenin dönüşümü dijitalleşme çerçevesinde analiz edilmiş, bu kapsamda çeşitli öneriler sunulmuştur.

Araştırmamızda en dikkat çekici bulgu, ailenin korunması ve kollanması çerçevesinde oluşabilecek tehditlere karşın hâlâ kendini muhafaza eden bir yapı hâlinin mevcudiyetidir. Aile bir yandan yeni roller, sorumluluk alanları ve gerilimlerle mücadele alanına dönüşürken diğer yandan üyeler için “birlikte olabilmenin önemi” yönündeki farkındalık hâlâ

korunmaktadır. Fakat söz konusu bu yeni mücadeleler aile içi ilişkileri ciddi anlamda negatif etkilemeye başlamış, nesiller arası iletişimi zedelemeye doğru bir seyre dönüşmüştür. Neticede ebeveynler geleceğe yani kontrol edemeyeceklerini düşündükleri zamana karşı kaygılanmakta, bu doğrultuda çeşitli kontrol stratejileri geliştirmektedir. Bu stratejiler üst neslin önerilerinden, yaşanmışlıklardan ve deneyimlerden yoksun bir şekilde gelişmekte; çoğu zaman kısa vadeli ve gerilimlerin boyutunu yükseltecek biçimde gerçekleşmektedir. Bunun en önemli nedeni, ebeveynlerin BİT araçlarına yönelik bilgi ve beceri ile farkındalıklarının yüksek olmamasıdır.

Aileler nezdinde dijitalleşme her şeyden önce ciddi bir toplumsal dönüşümle eş değerdir. Ayrıca aile içinde toplumsal güven noktasında sorunlar yaşandığı, giderek küçülen “güvenli alan”ın aile ölçeğine sıkıştığına dair bir algılayışın olduğu anlaşılmaktadır. Toplumsal güvenin azalışında, dijital araçlar aracılığıyla izlenen/takip edilen ve “gerçek olaylardan alıntılanmış” içeriklerin artışının yanı sıra doğruluğundan şüphe duyulan haberlerin diğer bir deyişle dezenformasyonun yoğunluğunun da başat rol oynadığı anlaşılmaktadır. Bu durum ailelerin iş-okul rutinlerinin ve bireysel gerçekleştirdikleri sosyalleşme faaliyetlerinin dışındaki zamanlarda “evde ancak dijital dünyanın kolları arasında” olma hâline yol açmaktadır.

Aileler genellikle dijitalleşmeyi önlenemez bulmakla beraber, dijitalleşme sürecini, “içinde bulundukları zamanı kontrol etmeye çabaladıkları ancak geleceği öngöremedikleri” bir tedirginlik durumuyla tanımlamaktadır.

Ebeveynler tedirgin oldukları, “yapabileceklerinden” endişe duydukları dijitalleşmeye bir yönüyle teslim olmuş, dijitalleşmenin “aktif/sıkı/çevrim içi takipçilerine” dönüşmüştür. Dolayısıyla ebeveynler, dijitalleşmeye yönelik algıları ve tutumları arasında tutarlılık sergileyememektedir. Sosyoekonomik gelir seviyesi düşük olan hanelerde televizyon izleme oranları yüksektir. Üstelik bu izleme faaliyeti ailecek gerçekleşmekte, ailenin birlikte geçirdiği zamanı dijitalleşmeye hapsedmektedir. Diğer yandan, televizyon, katılımcılarımızın da ifade ettiği gibi

ebeveynlerin içerikleri kontrol etmesini zorlaştıran bir dijital araçtır. Bu hanelerde aynı zamanda ebeveyn kontrollerinin de sadece süre odaklı olduğu saptanmaktadır. Sosyoekonomik gelir seviyesi düştükçe ve ebeveynlerde bitirilen eğitim kademesi azaldıkça gerek ebeveynlerde gerekse de çocuklarda dijital becerinin ve dijital okuryazarlığın düştüğü görülmektedir. Bu durum, hem takip edilen içeriklerin eğitici olma önceliğinin olmamasında hem de dijital cihazlara yeterli erişimin kaynaklanmamasıyla ilgili görünmektedir. Dijital beceri ve dijital okuryazarlık azaldıkça dijitalleşmenin beraberinde getirdiği risklere yönelik farkındalık da azalmakta, dolayısıyla sosyoekonomik gelir düzeyi düştükçe dijitalleşme daha “sorunlu” bir hâle dönüşmektedir. Bu katılımcı grubu aynı zamanda eğitimde dijitalleşmenin yaygınlaşmasıyla beraber yeni eşitsizliklerle yüzleşmekte; sabit internet, dijital cihaz ve dijital beceriden yoksun olmanın olumsuz sonuçlarıyla karşılaşmaktadır.

Kendi ailesinin geleneksel normlara bağlı olduğunu ifade eden ebeveyn katılımcılarımız dijitalleşmeyi daha az kaygı verici bulmaktadır. Bu ailelerde çocuklarla gerçekleştirilen “nesilden nesile aktarılan değerler” temalı sohbetler dijitalleşme üzerine olan sohbetlerden daha fazla ön plana çıkmaktadır. Ayrıca bu ailelerde ebeveynlerin sosyal medya platformlarında daha az içerik paylaştığı anlaşılmaktadır. Mülakatlarda bu ailelerde dijital odaklı gerilimlerden de daha az söz edildiği, aile ve toplumsal ilişkilerde güven unsuruna olumlu anlamda daha fazla referans verildiği anlaşılmaktadır.

Bu kapsamda ebeveynlerin dijitalleşme hakkında bilgilendirilmesi sağlanmalıdır. Böylece, hem ilgili araç ve platformları doğru kullanmaları hem de çocuklarının kullanımlarına yönelik etkili kontrol stratejileri geliştirmeleri mümkün olacaktır. Ancak bu şekilde bilgiye ulaşmayı ailenin lehine çevirmek mümkün olabilecektir. Bunu aile olgusundan, ebeveyn ve kardeşlerden bağımsız yapmak mümkün değildir. Dolayısıyla, tüm aile üyelerini kapsayan eğitimlerin kurgulanması ve bu eğitimlerde sürekliliği ve tutarlılığı sağlayacak yöntemlerin geliştirilmesi gerekmektedir. Ailenin değerlerini korumak amacı ile tehditlere ve zorluklara karşı norm geliştirmeye yakın önlemler alması ise karşımıza fırsat olarak çıkmaktadır. Burada zorluklar, riskler ve imkânlar başlıklarıyla verilmeye çalışılan bulgular ailenin mevcut yapıyı koruma çabalarının bilgisi, eylemi ve öngörüsü olarak yorumlanmalıdır.

Öneriler

Bilgi iletişim teknolojilerinin aile içi ilişkilere etkisinin araştırıldığı çalışmanın bu kısmında politika belirleyicilere yönelik öneriler sunulmaktadır. Araştırılan konu, bireysel çözümlerden ziyade kolektif akıl ve yönetim gerektiren ve ortak tutumla halledilebilecek bir alan teşkil etmektedir. Araştırmanın bulguları ışığında hazırlanan öneriler politika belirleyicilerinin desteğiyle gerçekleştirilebilecek çözüm olanaklarını sunmaktadır. Çünkü dijitalleşmeye bağlı bazı meseleler ve sorunlar aileyi aşar niteliktedir. Bu nedenle ailelere, kamuya, özel sektöre, sivil toplum kuruluşlarına, üniversitelere, yerel yönetimlere ve politika yapıcılara ayrı ayrı sorumluluklar düşmektedir.

Araştırılan konu, bireysel çözümlerden ziyade kolektif akıl ve yönetim gerektiren ve ortak tutumla halledilebilecek bir alan teşkil etmektedir. Araştırmanın bulguları ışığında hazırlanan öneriler politika belirleyicilerinin desteğiyle gerçekleştirilebilecek çözüm olanaklarını sunmaktadır. Çünkü dijitalleşmeye bağlı bazı meseleler ve sorunlar aileyi aşar niteliktedir. Bu nedenle ailelere, kamuya, özel sektöre, sivil toplum kuruluşlarına, üniversitelere, yerel yönetimlere ve politika yapıcılara ayrı ayrı sorumluluklar düşmektedir.

Genel anlamda dijitalleşme deneyimlerinin yoğunluğu yalnızca kısıtlamalar ile çözülecek bir mesele değildir. Kısıtlamalar üzerinden meseleyi çözmeye çalışmak problemlere dair nitelikli bir çözüm de sunmayacaktır. Çünkü dijital ortamda bulunmak ve dijital araçları kullanmak bir tercih değil, hayatın işleyişinde bir zorunluluktur. Bununla birlikte dijital araçları kullanma biçimi hem ebeveynler hem de çocuklar için ortak bir sorundur. Yapılan görüşmeler sonucunda, ebeveynlerin ve çocukların birbirlerini dijital araçları

kullanma noktasında eleştirdikleri görülmüştür. Bu kapsamda araştırmanın önerileri; ebeveynlere öneriler, kurum-kuruluşlara öneriler ve kişilere yönelik öneriler şeklinde oluşturulmuştur.

“

Yapılan görüşmeler sonucunda, ebeveynlerin ve çocukların birbirlerini dijital araçları kullanma noktasında eleştirdikleri görülmüştür.

Ebeveynlere Öneriler

Dijital Farkındalık

Yetişkinlerin dijital araçları kullanırken uyguladıkları etkin otokontrol stratejileri, çocuklarının da dijitalleşme ile ilişkilerini belirleyici bir etken olacaktır. Dijital araçların kullanım süreleri, hangi zaman diliminde kullanıldığı, hangi içeriklerin tüketildiği, hangi amaç ve motivasyon çerçevesinde kullanıldığı gibi unsurlar da son derece önemlidir. Bu unsurların gözetildiği kontrol stratejilerine yönelik farkındalık, çocukların dijital araçlarla olan ilişkisini belirleyici güce sahip olan ebeveynler tarafından sağlanmalıdır.

Rol Model Bilincinin Geliştirilmesi

Ebeveynlerin çocukları için “rol model olma” özelliklerinin olduğu düşünüldüğünde dijital araçları kullanımlarında da örnek teşkil ettikleri açıktır. Bu nedenle, ebeveynlerin, çocuklarına örnek olduklarının ve çocukların ebeveyn modellemesi yöntemiyle öğrendiklerinin bilincinde olmaları önemlidir. Ebeveynlerin otokontrollerini sağlamadıkları müddetçe çocukları için belirledikleri dijital sınırlamaların etkili olması beklenemez. Bu bağlamda, ebeveynlerin öncelikle kendi dijital kullanımlarını verimli, etkin ve kontrollü bir şekilde düzenlemeleri gerekmektedir.

İçerik Kısıtlaması ve Süre Kontrolü

Ebeveynlerin, çocukların dijital araçlara yönelik uyguladıkları kontrol stratejileri gerek sağlıklı bir dijitalleşme sürecinde gerekse de aile içi ilişki ve iletişim dinamiklerinin güçlenmesinde oldukça önemlidir. Bu anlamda izlenen içeriklerin kontrolü, dijitalde geçirilen sürenin belirlenmesi ebeveynlerin

sorumluluğu dâhilindedir. Bu kapsamda ebeveynlerin de bilinçlendirilmesi ve çocuklara, dijital araçların kullanımına yönelik programların düzenli aralıklarla oluşturulması önem taşımaktadır. Kullanılan dijital araçların ve platformların belli bir süre sınırına sahip olması ve sürenin tamamlanması halinde otomatik olarak kilitleniyor olması kullanımı daha kontrollü bir hâle getirebilir. Otomatik kilit özelliğine sahip dijital araçlar ve platformlar, teknoloji ile ilişkiyi daha kontrollü bir forma taşıyacaktır.

Alternatif Seçenekler Yaratmak / Sosyal

Aktivite İmkânlarının Arttırılması

Çocukların dijital araç kullanımlarının yasaklanması etkili ve proaktif bir yöntem olmamakta, çoğunlukla aile içinde gerilimlerin fitilini ateşlemektedir. Bu noktada etkili strateji, dijital içeriklerin doğru ve verimli kullanılmasının yanı sıra aile üyelerinin tümünü dijital araçlardan uzak tutacak seçeneklerin çoğaltılmasıdır. Mülakatlar esnasında da ulaşılan önemli bir bulgu, spor ve sosyal faaliyetlere zaman ayıran çocukların dijital araçları kullanmada daha kontrollü oldukları yönünde olmuştur. Bu kapsamda özellikle aile üyelerinin evde bulunduğu akşam vakitleri ve haftasonlarında BİT kullanımı azaltılmalı, hep birlikte zaman geçirebilecekleri etkinlikler arttırılmalıdır.

Aile İçi İletişimin Güçlendirilmesi

Aile içi iletişim dijital, araçların kullanımı ile dönüşüme uğramaktadır. Televizyon veya dijital platformlardaki dizileri ve filmleri takip etmek, ailelerin birlikte vakit geçirdikleri bir aktivite haline almıştır. Bu durum farklı tartışmaları beraberinde getirmekle birlikte aile üyeleri arasındaki iletişimi zayıflatabilir. Bu noktada, aile ile iletişim, temas, güven, sohbet geri planda kalabilir. Ebeveynlerin çocuklarıyla olan iletişimlerini dijitalleşmenin dışında da devam ettiriyor olmaları, birlikte daha çok zaman geçirme imkânı oluşturma çabaları oldukça önemlidir.

Kurum, Kuruluş ve Kişilere Yönelik Öneriler

Dijital Okuryazarlık

Dijital okuryazarlık eğitimleri dijital araçları daha verimli kullanabilmek ve güvenilir bilgiye erişim sağlamak için büyük bir önem taşımaktadır. Çocuklar kadar ebeveynlerin de dijital süreçlerde rehberlik sorumluluğu ve rol model olma özelliği taşıdıkları düşünüldüğünde aile üyelerinin tümü için dijital becerilerin edinimi önemli bir gereklilik olmaktadır. Bu çerçevede düzenlenecek dijital okuryazarlık eğitim programlarının yaygınlaştırılması ve bu eğitimlere erişimin maddi ve manevi anlamda imkânlar dâhilinde düzenlenmesi gerekmektedir.

Ebeveyn Eğitim Programları

Ebeveynlerin çocuklara yönelik olumlu norm ve koruyucu davranışlarını teşvik ederek etkili koruma aktörlerine dönüşmelerini sağlayacak eğitim programları tasarlanması son derece önemlidir. Ebeveynlere yönelik, dijitalleşme sürecinin beraberinde getirdiği risklerin ve büyüyen dijital uçurumların farkında olmalarını ve bu konularda tetikte kalmalarını sağlayacak bilinçlendirme programları tasarlanmalıdır. Bu çerçevede ebeveynlere yönelik eğitim programı şu alt başlıklar etrafında tasarlanabilir:

- **İnternet güvenliği:** Güçlü şifreler, güvenli bağlantı sağlayan yazılımlar ve antivirüs uygulamaları.
- **Sosyal medya kullanımı:** Gizlilik ayarları, sosyal medya etiği, zaman yönetimi, mahremiyetin boyutları.
- **Çevrim içi davranışlar:** Saygılı ve sorumlu internet kullanımı.
- **Dijital aygıtların kullanımı:** Ekran süresi yönetimi, aile için uygulamalar, cihaz ayarları ve kontroller.
- **Dijital vatandaşlık:** Dijital izler ve bilgi doğrulama.
- **Çevrim içi etik:** Siber zorbalığa karşı farkındalık ve önlemler, telif hakları ve adil kullanım, çevrim içi içeriklerin eleştirel olarak değerlendirilmesi.
- **Dijital kontrol:** Yaş uygunluk rehberi, kullanım süresi ve aralıkları belirleme, eğitici ve öğretici programlar.

Dijital Uçurumu Azaltan Politikaların Geliştirilmesi

Teknolojinin merkezde olduğu bir çağda dijital araçlara erişimin olmaması ciddi bir dezavantajdır. Bazı ailelerin evlerinde sabit internet olmaması, internete ulaşımın zorluğu ve kısıtlılığı, dijital araçların eksikliği gibi faktörler aileler nezdinde ciddi bir eşitsizlik yaratmaktadır. Sosyoekonomik gelir düzeyi düşük çocukların internete erişimlerinde yaşadıkları güçlükler, eğitimde akranlarından geri kalmalarına sebep olmaktadır. Bu sebeple dijital araçlara erişimdeki eşitsizlikleri azaltan politikaların geliştirilmesi önem taşımaktadır.

Eğitimde Dijitalleşme Hususunda Sınırlamalar

Eğitimde dijital araçların sağladığı verimlilik bir tartışma konusudur. Akıllı tahtalar, tabletler, video dersler bazı imkânlar sağlamakla birlikte öğrencilerin odaklanma sorunlarını da beraberinde getirebilmektedir. Araştırmanın ön bulgularını sunmak için düzenlenen çalıştayda, ilkökul düzeyindeki öğrencilerin dijital araçları mümkün olduğunca az kullanmaları gerektiği bir öneri olarak sunulmuştur. Öğretmenler tarafından öğrencilerin kağıt - kalem kullanımlarının ve yazarak çalışmalarının özendirilmesi, bilgiye erişim kaynağı olarak kitapları tercih etmeleri dijitalin oluşturduğu odaklanma sorununa yönelik etkili bir çözüm olarak görülmektedir. Böylece dijitalin odak noktası olan “hız”, yerini “sebat etmeye” bırakacaktır. Bu konuda ailelerin ve öğretmenlerin farkındalıklarını yükseltecek politikalara ihtiyaç bulunmaktadır.

Teknolojinin Faydalı Kullanımına Teşvik

Teknolojinin kullanımını verimli hâle getirmek asıl amaç olduğundan bu konuda ebeveynlerin çocukları teşviki önemlidir. Dijital araçların kişisel gelişim için kullanılması, öğrenme süreçlerine katkı sağlayacak biçimde kullanılması, herhangi bir araştırma sürecini hızlandırmak için kullanılması vb. yöntemler belli bir faydaya hizmet etmektedirler. Ebeveynlerin bu konuda teşviki önem taşımakla birlikte okullarda da faydalı kullanıma teşvik edici yöntemlerin öğretmenler tarafından öğretilmesi önemlidir. Bu anlamda öncelikle öğretmenlere dijital araçların kullanımına yönelik eğitimler verilmelidir.

Erişilebilir Sosyal Aktiviteler

Tüm sosyoekonomik gelir düzeyine sahip bireylerin kent içinde kolayca erişebileceği sosyal aktivitelerin çeşitlendirilmesi gerekmektedir. Bu aktiviteler aile üyelerinin birlikte yer alabileceği şekilde organize edilmelidir. Özellikle yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşlarının desteğiyle daha fazla aktivite alanı inşa edilmelidir.

Çocukların Duygu ve Düşüncelerini İfade Edebilmelerine Yönelik Çalışmalar

Çocukların duygu-içgüdü-zihin tanımlamalarını doğru biçimde yapabilmeleri oldukça önemlidir. Dijital süreçlerle birlikte çocukların duygu ve düşüncelerini ifade edebilme becerileri zayıflayabilir. Bu soruna yönelik çocukların duygularını tanımlayabilmesi, düşüncelerini ifade edebilmesi, var olan düşüncelerini kavramlarla açıklayabilmesi için çocuk psikodraması bir öneri olarak sunulabilir. Bu anlamda çocuk psikodramasının ulaşılabilir bir hizmet olması önemlidir.

Öneri ve Şikayet Mekanizması Oluşturmak

Başta siber zorbalık ve güvenlik riskleri olmak üzere 18 yaş altındaki çocukların karşılaştığı dijital tehditlerin ulaştırılması için özel bir şikayet mekanizması oluşturulmalıdır. Bu hususta hızlı ve etkili çözümlerin sağlanması için aile üyelerinin dijitalleşme sürecinde ortaya çıkan endişe verici gelişmeleri doğrudan bu şikayet mekanizmasına bildirmeleri yönünde teşvik edici uygulamalar hayata geçirilmelidir.

Aile Konusunda Faaliyet Yürüten STK Sayısını ve Kapasitesini Arttırmak

Aile içi iletişimi ve etkileşim düzeylerini artırmak üzere sosyal sorumluluk ve savunuculuk faaliyetlerini geliştirici sivil toplum kuruluşları (STK) kurulması ve/veya hâlihazırda faaliyet gösteren STK'ların kapasitesini artırıcı çalışmaların gerekliliğine vurgu yapılması gerekmektedir.

Dijital Sorunlara Yönelik Çok Çözümlü Yönetim Mekanizması Oluşturmak

Kolektif eylem yoluyla ebeveyn, topluluk ve diğer paydaşların dâhil olduğu; çok aktörlü ve çok çözümlü, planlı, stratejik ve kanıta dayalı yönetim mekanizmasının hayata geçirilmesi gerekliliğine dikkat çekilmelidir. Bu kapsamda üniversiteler, yerel yönetimler, özel sektör ve sivil toplum alanındaki aktörlerin karar verici mekanizmaya etkili ve etkin şekilde kanalize olması sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

KAYNAKÇA

- AAP. (2021). "Children, Adolescents, and Digital Media". American Academy of Pediatrics. <https://www.aap.org/en/patient-care/media-and-children/policies-on-children-and-media/>, (E.T: 20.03.2024)
- Aydın, C., Kaya, M. & Peker, H. (2015). "Hayatın Anlam ve Amacı Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması". Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 38, 39-55. <https://doi.org/10.17120/omuifd.80248>
- Bennett, S., Maton, K. & Kervin, L. (2008). "The 'Digital Natives' Debate: A Critical Review of The Evidence". British Journal of Educational Technology, 38(5). <https://ro.uow.edu.au/cgi/viewcontent.cgi?article=2465&context=edupapers>
- BIK. (2021). "Policy Map Country Profiles: Italy". Better Internet for Kids. <https://www.positiveonlinecontentforkids.eu/documents/167024/6823249/Italy+-+BIK+Policy+Map+Infosheet+-+FINAL.pdf/ef929fe8-5b7a-11a5-82cf-591270f09c2b?t=1622810120109> (E.T: 15.03.2024)
- BIK. (2024). "Russia". Positive Online Content Campaign. <https://www.positiveonlinecontentforkids.eu/russia>. (E.T: 14.03.2024)
- Biçer Olgun, H. (2021). "Kültürün Sosyal İnşası ve Benliğin Kültürel Kuruluşu: Sosyalizasyon Sürecinde Aile, Benlik ve Kültür İlişkisi". Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (39), 492-532. <https://doi.org/10.14520/adyusbd.1000824>
- Canadian Centre for Child Protection. (2024). Tracking social media's failure to keep kids safe: Canadian Centre for Child Protection launches public archive documenting online harm. <https://www.protectchildren.ca/en/press-and-media/news-releases/2024/tech-timeline-documenting-online-harm> (E.T: 10.04.2024)
- Carvalho, J., Francisco, R., & Relvas, A. P. (2017). ICTs and Family Functioning: A Study with Portuguese Families with Adolescents and Emerging Adults. Contemp Fam Ther (2017). 39:281–288. <https://ciencia.ucp.pt/en/publications/icts-and-family-functioning-a-study-with-portuguese-families-with>
- CNNIC. (2020/2021). The 47th Statistical Report on China's Internet Development. <https://www.cnnic.com.cn/IDR/ReportDownloads/202104/P020210420557302172744.pdf> (E.T: 21.03.2024)
- Department for Science, Innovation & Technology. (2024). Online Safety Act: Explainer. <https://www.gov.uk/government/publications/online-safety-act-explainer/online-safety-act-explainer> (E.T: 18.03.2024)
- Eren, S. (2022). "Dijital Dünyada Çocukları Korumak mı Çocuk Haklarını Korumak mı?". Dijital Medya ve Çocuk. <https://dijitalmedyavecocuk.bilgi.edu.tr/2022/04/25/dijital-dunyada-cocuklari-korumak-mi-cocuk-haklarini-korumak-mi/>
- Federal Communications Commission. (2019). "Children's Internet Protection Act (CIPA)". <https://www.fcc.gov/consumers/guides/childrens-internet-protection-act> (E.T: 19.03.2024)
- Federal Trade Commission. (2024). "Complying with COPPA: Frequently Asked Questions: A Guide for Business and Parents and Small Entity Compliance Guide". <https://www.ftc.gov/business-guidance/resources/complying-coppa-frequently-asked-questions> (E.T: 17.03.2024)

- FERPA, U.S. Department of Education. "FERPA: General Guidance for Parents." <https://studentprivacy.ed.gov/guidance> (E.T: 22.03.2024)
- Home Office, Ford, V. & TRHPP. (2020). Government Leads National Drive to Protect Victims of Child Abuse. <https://www.gov.uk/government/news/government-leads-national-drive-to-protect-victims-of-child-abuse> (E.T: 18.03.2024)
- Huaxia, (2022). "China to Tighten Regulation of Livestreaming, Short Videos". Xinhua News Agency. <https://english.news.cn/20220317/ec2deab81bf14fceb9ce904ccfd14e13/c.html> (E.T: 19.03.2024)
- Italian Legislation. (2010). Scurezza Stradale. Patenta. <https://www.patente.it/normativa/legge-29-07-2010-n-120-sicurezza-stradale?idc=1405> (E.T: 27.03.2024)
- Lanigan, J. D. (2009). "A Sociotechnological Model for Family Research and Intervention: How Information and Communication Technologies Affect Family Life". *Marriage & Family Review*, 45:6-8, 587-609. <https://psycnet.apa.org/record/2010-11603-003>
- Légifrance. (2018). "Loi n°2018-1021 du 23 novembre 2018 portant évolution du logement, de l'aménagement et du numérique (1)." <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000037639478> (E.T: 12.03.2024)
- Les Avocats. (2021). "Protection des mineurs sur internet : que dit la loi?" <https://e-enfance.org/informer/reseaux-sociaux/la-reglementation-sur-les-reseaux-sociaux/#:~:text=L'article%2040%20de%20la,ce%2C%20dans%20les%20meilleurs%20d%C3%A9lais.> (E.T: 17.03.2024)
- Livingstone, S. (2023). "How Can We Make the Internet Safe for Children in Practice?". The London School of Economics and Political Science Blogs. <https://blogs.lse.ac.uk/politicsandpolicy/how-can-we-make-the-internet-safe-for-children-in-practice/> (E.T: 12.03.2024)
- Mallevaey, B. (2024). "Loi du 19 février 2024 sur le droit des enfants au respect de leur image : l'illustration parfaite d'un texte incohérent, inutile et incomplet? *Actu-Juridique*". <https://www.actu-juridique.fr/civil/personnes-famille/loi-du-19-fevrier-2024-sur-le-droit-des-enfants-au-respect-de-leur-image-lillustration-parfaite-dun-texte-incoherent-inutile-et-incomplet/> (E.T: 16.04.2024)
- McDaniel, B. T. (2015). "Technoference: Everyday Intrusions and Interruptions of Technology in Couple and Family Relationships". In Bruess C. J. (Ed.), *Family Communication in The Age of Digital and Social Media*. Peter Lang Publishing.
- MediaSmarts, (2024). "Talking TikTok: A Family Guide". <https://mediasmarts.ca/> (E.T: 12.04.2024)
- Mills, W. (1974). İktidar Seçkinleri (çev. Ü. Oskay). Bilgi Yayınevi.
- Olson D. H., Barnes H. (2004). *Family communication. Life Innovations*.
- Prensky, M. (2001). "Digital Natives, Digital Immigrants." *On the Horizon* (MCB University Press, 9(5), October 2001. <https://www.marcprensky.com/writing/Prensky%20-%20Digital%20Natives,%20Digital%20Immigrants%20-%20Part1.pdf>
- Prensky, M. (2004). *The Emerging Online Life of The Digital Native. What They Do Differently Because of Technology and How They Do It*. <https://sk.sagepub.com/books/from-digital-natives-to-digital-wisdom/n7.xml>
- Prensky, M. (2008). *The Role of Technology in Teaching and Classroom*. Published in *Published in Educational Technology*, Nov-Dec 2008. https://marcprensky.com/writing/Prensky-The_Role_of_Technology-ET-11-12-08.pdf
- President of Russia, (2011). "Law on Protecting Children From Negative and Harmful Information". <http://www.en.kremlin.ru/acts/news/9996> (E.T: 17.03.2024)

- Rikyhe, R., Cook, S., & Berge, Z. L. (2009). "Digital Natives vs. Digital Immigrants: Myth or Reality?", *International Journal of Instructional Technology and Distance Learning*, 6(2).
- Romero-Ruiz, K., Echeverri, L., Pena-Plata, J., Vasques, G., Aguilera-Cordona, M., Herazo-Avendano, C., Valencia-Arias, A. & Bran-Piedrahita, L. (2017). Information and Communication Technologies Impacts on Family Relationship. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 237:30-37. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877042817300071>
- SID. (2024). "Safer Internet Day". https://www.cybertip.ca/en/campaigns-and-media/safer-internet-day/?utm_campaign=sl&utm_term=/app/en/internet_safety-safer_internet_day (E.T: 23.04.2024)
- Singer, N., (2020). Britain Plans Vast Privacy Protections for Children. *NYTimes*.
<https://www.nytimes.com/2020/01/21/business/britain-children-privacy-protection-kids-online.html> (E.T: 12.03.2024)
- Stern, M. & Messer, C. (2009). "How Family Members Stay in Touch: A Quantitative Investigation of Core Family Networks". *Marriage & Family Review*, 45(6-8): 654–676. DOI: 10.1080/01494920903224236
- Taipale S. (2019). *Intergenerational Connections in Digital Families*. Springer.
- Tekindal, M., & Uğuz Arsu, Ş. (2020). "Nitel Araştırma Yöntemi Olarak Fenomenolojik Yaklaşımın Kapsamı ve Sürecine Yönelik Bir Derleme". *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, 20(1), 153-172. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1355632>
- The National People's Congress of the People's Republic of China. (2020). "Law of the People's Republic of China on the Protection of Minors". http://en.npc.gov.cn.cdurl.cn/2020-10/17/c_674690.htm (E.T: 23.04.2024)
- Turkle S. (2012). *Alone Together: Why We Expect More From Technology and Less From Each Other*. Basic Books.
- UNICEF. (2019). "Artificial Intelligence and Children's Rights". <https://www.unicef.org/innovation/media/10726/file/Executive%20Summary:%20Memorandum%20on%20Artificial%20Intelligence%20and%20Child%20Rights.pdf> (E.T: 17.03.2024)
- Urry, F. (2009). *Turist Bakışı*. Çev. E. Tataroğlu, İ. Yıldız. Ankara: Bilgesu Yayınevi.
- Wang, M.P., Chu, J. T.W., Viswanath, K., Wan, A., Lam, T. H. & Chan, S. S. (2015). "Using Information and Communication Technologies for Family Communication and Its Association With Family Well-Being in Hong Kong: FAMILY Project". *Journal of Medical Internet Research*, 17(8). <https://www.jmir.org/2015/8/e207/>
- Waycott, J., Bennett, S., Kennedy, G., & Dalgarno, B., Gray, K. (2010). "Digital divides? Student and Staff Perceptions of Information and Communication Technologies". *Computers & Education*, 54(4), 1202-1211. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0360131509003261?via%3Dihub>
- Yu, C. (2022). "Chinese Apps Gain Popularity Globally". *China Daily*. <https://www.chinadaily.com.cn/a/202209/22/WS632b3b2ba310fd2b29e79043.html> (E.T: 20.03.2024)
- Yükselbaba, Ü. (2011). Kamusal Alan Modelleri ve Bu Modellerin Bağlıları. *Journal of Istanbul University Law Faculty*, 66(2), 227-271. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuhfm/issue/9184/115001>

YAZARLAR HAKKINDA

Hatice Ferhan ODABAŞI

1957 yılında Kayseri’de doğdu. İlk ve orta öğrenimini Kayseri’de TED Kayseri Kolejini bitirdikten sonra 1980 yılında Hacettepe Üniversitesi, İngiliz Dil Bilimi Bölümünü tamamladı. 1989 yılında Anadolu Üniversitesi, İngiliz Dili Eğitimi Bölümünde yüksek lisans, 1994 yılında ise Eğitim Teknolojisi Eğitimi Bölümünde doktora eğitimini tamamladı. Halen Anadolu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Bölümünde öğretim üyesidir. Uluslararası ve ulusal dergilerde basılmış makaleleri, bilimsel toplantılarda sunulmuş bildirileri, yayınlanmış kitapları ve kitap bölümleri bulunmaktadır. Uluslararası ve ulusal düzeydeki birçok projede yürütücü, araştırmacı ve danışman olarak görev alan Prof. Dr. Odabaşı’nın ilgi alanları, teknoloji ve sosyal dönüşümler, internet, çocuk ve aile, özel eğitimde teknoloji kullanımı, yükseköğretim eğitimcilerinin mesleki gelişimidir.

Nursen TEKGÖZ

Nursen Tekgöz lisans eğitimini İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde Hukuk Bölümü ile yandal yaparak tamamlamıştır. “Suriye Menşeli Göç Sürecinin Türkiye’deki Sivil Topluma Yansımaları” başlıklı teziyle Sosyoloji ABD Göç Çalışmaları Yüksek Lisans Programı’ndan mezun olan Tekgöz, 2021 itibarıyla aynı bölümde doktora çalışmalarına başlamıştır. Tekgöz’ün, ilgi alanları olan kentleşme, göç, gönüllülük ve sivil toplum üzerine ulusal ve uluslararası çapta kitap, kitap bölümü, makale, bildiri ve raporları bulunmaktadır. Tekgöz, 2014 yılından bu yana TÜBİTAK ve TÜBA dahil olmak üzere üniversite, kamu kurumu ve özel kuruluşlar bünyesinde gerçekleştirilen birçok projede saha araştırmacısı olarak yer almıştır. 2017- 2021 yıllarında İstanbul Üniversitesi Gönüllü Akademisi koordinatörlüğünü yürüten Tekgöz, Enstitü Sosyal bünyesinde Toplum Araştırmaları Koordinatörlüğü’nde araştırmacı olarak görev yapmaktadır.

Rumeysa HAFIZOĞLU

İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu. Aynı üniversitede tefsir alanında yüksek lisans yaptı. “İngiliz oryantalizminde Kur’an ayetlerinin tarihlendirilmesi” üzerine yüksek lisans tezi yazdı. Ürdün’de Jordan University ve Lübnan’da Tripoli University’de eğitimler aldı. Marmara Üniversitesinde din sosyolojisi alanında doktora yapmakta ve tezini yazmaktadır. Çalıştığı konular din, toplumsal cinsiyet, Müslüman kadın, gençler ve din ilişkisi, toplumsal değişme, din ve sekülerleşme tartışmaları üzerinedir. Çalıştay ve sempozyumlarda “Evrensel-Tarihsel Dikotomisi Bağlamında Kur’an Ayetleri Yorumlarının Karşılaştırılması”, “Kur’an ve Toplumsal Cinsiyet”, “YouTube’da Müslüman Kadın Söyleminin İnşası” başlıklı tebliğler sunmuştur. Sosyal projelerde yer almakta, ilgilendiği konular hakkında yayınlar yapmakta ve araştırmalarını Enstitü Sosyal bünyesinde Toplum Araştırmaları Koordinatörlüğü’nde araştırmacı olarak görev yapmaktadır.

Selçuk AYDIN

Selçuk Aydın, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümünden mezun olmuş, yüksek lisans eğitimini Orta Doğu’nun ekonomi politikası alanında tamamlamış ve doktora derecesini Güvenlik Çalışmaları Bölümünde King’s College London Üniversitesi’nden almıştır. TRT World Araştırma Merkezi’nde kıdemli araştırmacı olarak çalışmış, TRT World Forum ve TRT Yayın Strateji Merkezi kuruluşunda bulunmuş ve yönetici olarak birçok projede yer almıştır. Türkiye tarihi, toplumsal hareketler, diaspora, Kürt ve Orta Doğu çalışmaları, dünya sistemi ve politikası alanlarında yayımlanmış makaleleri, kitap bölümleri ve düşünce yazıları bulunmaktadır. Halen Boğaziçi Üniversitesinde doktor öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. Enstitü Sosyalde de Toplum Araştırmaları Birimi Koordinatörlüğünü yürütmektedir.

EK 1: DİJİTAL ÇAĞDA AİLENİN DÖNÜŞÜMÜ: YENİ NESİL BAĞLAR VE DİNAMİKLER SAHA ARAŞTIRMACILARI İÇİN UYGULAMA KILAVUZU

Bu kılavuz Enstitü Sosyal tarafından yürütülen “Dijital Çağda Ailenin Dönüşümü: Yeni Nesil Bağlar Ve Dinamikler” başlıklı projenin nitel saha uygulamasında araştırmacılara yol göstermek amacıyla hazırlanmıştır. Yönergenin saha uygulaması öncesinde mutlaka okunması ve uygulama süresince göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Saha araştırmacılarının dijital ve/veya matbu olarak bu kılavuzu yanlarında bulundurmaları beklenmektedir.

Uygulama Yönergesi

1. Katılımcıya kendinizi ve araştırmayı tanıtınız. Araştırmanın Enstitü Sosyal tarafından yürütüldüğünü, bilimsel bir araştırma projesi olduğunu ve boylamsal bir çalışmaya dönüştürülmesinin planlandığını belirtiniz.
2. Katılımcılara kişisel verilerinin bilimsel araştırma etiğine uygun ve isimsiz şekilde kullanılacağını, üçüncü kişilerle asla paylaşılmayacağını belirtiniz.
3. Katılımcılara soru formunu bizzat siz uygulayınız, öncesinde paylaşmayınız ve katılımcıları soru formu ile baş başa bırakmayınız.
4. Mülakat bittiğinde tüm soruların eksiksiz biçimde cevaplandığından emin olunuz.

EK 2: DİJİTAL ÇAĞDA AİLENİN DÖNÜŞÜMÜ: YENİ NESİL BAĞLAR VE DİNAMİKLER BİLGİLENDİRME GÖNÜLLÜ ONAM FORMU

Sizi Enstitü Sosyal tarafından yürütülen “Dijital Çağda Ailenin Dönüşümü: Yeni Nesil Bağlar Ve Dinamikler” başlıklı Projeye katılımcı olarak davet ediyoruz. Bu projenin aileyi dijitalleşmeye karşı etkin kılmaya dair arayışlara katkı sunmak üzere; ebeveynler ve çocukları arasında bilinçli koruma davranışını güçlendirecek politikalar geliştirilmesine ön ayak olması amaçlanmaktadır.

Proje kapsamında gerçekleştireceğimiz mülakat için bizlere yaklaşık 1 saatinizi ayırmanızı talep ediyoruz. Mülakatlar sizin dışınızda yaklaşık 59 kişiyle daha yapılacaktır. Bu çalışmaya katılmak tamamen gönüllülük esasına dayanmaktadır. Çalışmanın amacına ulaşması için sizden beklenen, kimsenin baskısı veya telkini altında olmadan, size en uygun gelen cevapları içtenlikle verecek şekilde cevaplamanızdır. Bu formu okuyup onaylamanız, araştırmaya katılmayı kabul ettiğiniz anlamına gelecektir. Ancak, çalışmaya katılmama veya katıldıktan sonra herhangi bir anda çalışmayı bırakma hakkına da sahipsiniz. Mülakat kayıtları Enstitü Sosyal bünyesinde ve güvencesinde korunacaktır. Elektronik ortamda saklanacak olan kayıtlar 5 yıl sonra (2029 yılında) imha edilecektir. Mülakat formlarına verilen yanıtlar ve kişisel veriler üçüncü şahıslarla kesinlikle paylaşılmayacaktır ve tüm veriler isimsiz olarak kullanılacaktır. Bu çalışmadan elde edilecek bilgiler tamamen araştırma amacı ile kullanılacak olup kişisel bilgileriniz gizli tutulacaktır; ancak verileriniz yayın amacı ile kullanılabilir. İletişim bilgileriniz ise sadece izninize bağlı olarak ve farklı araştırmacıların sizinle iletişime geçebilmesi için “ortak katılımcı havuzuna” aktarılabilir. Eğer araştırmanın amacı ile ilgili verilen bu bilgiler dışında şimdi veya sonra daha fazla bilgiye ihtiyaç duyarsanız araştırmacıya şimdi sorabilir veya info@enstitusosyal.org e posta adresinden ve

0216 422 00 22 (Dahili: 2301) numaralı telefondan ulaşabilirsiniz. Araştırma tamamlandığında genel/size özel sonuçların sizinle paylaşılmasını istiyorsanız lütfen araştırmacıya iletiniz.

Yukarıda yer alan ve araştırmadan önce katılımcıya verilmesi gereken bilgileri okudum ve katılmam istenen çalışmanın kapsamını ve amacını, gönüllü olarak üzerime düşen sorumlulukları anladım. Çalışma hakkında yazılı ve sözlü açıklama aşağıda adı belirtilen araştırmacı/araştırmacılar tarafından yapıldı. Bana, çalışmanın muhtemel riskleri ve faydaları sözlü olarak da anlatıldı. Kişisel bilgilerimin özenle korunacağı konusunda yeterli güven verildi.

Bu koşullarda söz konusu araştırmaya kendi isteğimle, hiçbir baskı ve telkin olmaksızın katılmayı kabul ediyorum.

Katılımcının

Adı-Soyadı:

İmzası:

İletişim Bilgileri

e-posta:

Telefon:

İletişim bilgilerimin diğer araştırmacıların benimle iletişime geçebilmesi için “ortak araştırma havuzuna” aktarılmasını (lütfen uygun seçeneği işaretleyiniz);

Kabul Ediyorum

Kabul Etmiyorum

Velayet veya Vesayet Altında Bulunanlar İçin

Veli veya Vasisinin

Adı-Soyadı:

İmzası:

Araştırmacının

Adı-Soyadı:

İmzası:

EK 3: ARAŞTIRMACI GÖZLEM FORMU

(Görüşmenin hemen arkasından izlenimlerinizi dikkate alarak cevaplayın.)

1. Sizi karşılamalarından uğurlamalarına kadar tavır ve ilgilerine dikkat ediniz.
2. Evin içinde materyallerin hangi sosyoekonomik seviyede olduğunu gözlemleyiniz.
3. Teknolojik aletlerin markasını gözlemleyiniz.
4. Evin içinde bir kütüphanenin olup olmamasına dikkat ediniz.
5. Size sundukları ikramlara dikkat ediniz.
6. Eve dair gözünüze çarpan, dikkatinizi çeken unsurları paylaşınız.
(evin kokusundan, size hissettirdiği atmosfere varana dek)
7. Aile bireyleri arasında iletişime dair izleniminizi aktarınız.
8. Aile üyelerinin birbirlerine nasıl hitap ettiklerine dikkat ediniz.
9. Siz evdeyken ve mülakat esnasında dijital araçları kullanım sıklığını gözlemleyiniz.
10. Mülakat anında görüşmeci sunuma odaklanıyor muydu, dikkatini veriyor muydu? Gözlemleyiniz.
11. Sizinle nasıl iletişim kurduklarını gözlemleyiniz.

